

18.59

Ф32

Оксана Федик

СЕКСОЛОГІЯ

(словник-довідник)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

ОКСАНА ФЕДИК

СЕКСОЛОГІЯ

(словник-довідник)

Видання друге, виправлене і доповнене

НБ ПНУС

790136

Івано-Франківськ

«НАІР»

2012

88.59

УДК 613.88:159.923
ББК 53
С 28

932

*Друкується за ухвалою Вченої ради філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол №8 від 19 квітня 2012 р.)*

О.В. Федик

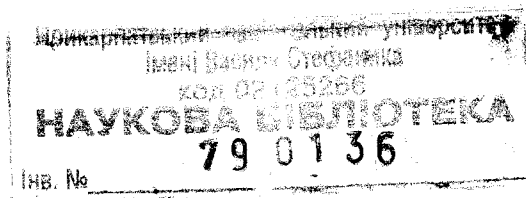
С 28 Сексологія: словник-довідник / Упорядник О.В. Федик. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 228 с.
ISBN 978-966-2716-12-2

До словника-довідника увійшли 441 поняття і терміни з питань сексології. Пропоноване видання є довідковим і рекомендується студентам-психологам, які вивчають курс сексології. Науковий глосарій достатньо повний та об'єктивний для того, щоб у студентів, які вивчають даний курс, а також у людей, що цікавляться сучасними поглядами з даної проблематики склалась впорядкована система знань.

УДК 613.88:159.923
ББК 53

Рецензенти:

- Москалець В. П.** – доктор психологічних наук, професор кафедри загальної та експериментальної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університету імені Василя Стефаника».
- Мицкан Б. М.** – доктор біологічних наук, професор кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ «Прикарпатський національний університету імені Василя Стефаника».

Чого людина не розуміє, тим вона не володіє.

Гете

У щастя немає завтрашнього дня, у нього немає і вчорашнього, воно не пам'ятає минулого, не думає про майбутнє, у нього є тільки теперішнє – і то не день, а миттєвість.

І. Тургенєв

Прекрасне тільки те, що природне.

Вольтер

Что может дать один человек другому, кроме капли тепла? И что может быть больше этого?

Э.М. Ремарк

Вот мой секрет, он очень прост: зорко одно лишь сердце. Самого главного глазами не увидишь.

Антуан де Сент-Экзюпери

Рівність усім вірить і нікому не довіряє.

В.Гюґеґен

Влюбиться – не значит любить; влюбиться можно и ненавидя.

Ф.Достоевский

Протилежність кохання – не ненависть, а байдужість.

Ролло Мей

Не надо воздерживаться от наслаждений, но нужно властвовать над ними, не подчиняясь им.

Аристипп

Мистецтво підсилювати насолоду полягає в умінні бути скупим на неї.

Ж.-Ж.Руссо

Щоб зберегти молодість потрібно повторити всі її захоплення і помилки.

О.Уайльд

Психология любви укладывается в сердечный закон Старлинга: «Все или ничего».

Сопротивляться любови – значит снабжать ее новым оружием.

Жорж Санд

Якщо хочеш, щоб тебе любили, – люби.

Сенека

Любов схожа на війну: вона легко з'являється, але її важко зупинити.

Г. Менкен

Любити – значить перестати порівнювати.

Б. Грассе

Любов шукають всі, але, знайшовши її, мало хто знає, що з нею робити.

Брусков

Муж хозяин в доме – пока не пришла жена!

Пьер Бенуа

Хто не здатний ні на любов, ні на дружбу, той частіше всього робить свою ставку на шлюб.

Ф. Ніцше

Поиск разнообразия в любви – признак бессилия.

О. Бальзак

Женщину следует либо боготворить, либо оставлять. Все прочее – ложь.

Э. М. Ремарк

Влюбиться можно в красоту, но полюбить лишь только душу...

Л. Н. Толстой

Заговори, щоб я тебе побачив.

Сократ

Після сп'яніння від перемоги завжди відчуваєш втрату.

Ф. Ніцше

Будь-якій долі любов дає відсіч.

Сервантес

Закохані часто сумніваються в тому, у що найбільше вірять.

Стендаль

Кохання – найсильніше з усіх пристрастей, тому що воно одночасно опановує головою, серцем і тілом.

Вольтер

Любити – це не значить дивитися одне на одного, любити – значить разом дивитися в одному напрямку.

Антуан де Сент-Екзюпері

Кожен мріє отримати таку любов, якої він не заслуговує.

Лешек Кумор

Щире кохання виявляється в нещасті. Як вогник, воно тим яскравіше світить, чим темніша нічна імла.

Леонардо да Вінчі

Той, хто кохає по-справжньому хоч одну людину, кохає весь світ.

Еріх Фром

Любов настільки всесильна, що перероджує і нас самих.

Ф. Достоевський

Легко сховати ненависть, важко сховати любов, ще важче сховати байдужість.

К. Берне

Те серце не навчиться любити, яке втомилосся ненавидіти.

Н. Некрасов

Кохання – це найбільш перевірений засіб подолати почуття сорому.

Зігмунд Фрейд

Дружба повинна бути безкінечно терпимішою, ніж любов.

Мадлен Жанліс

ПЕРЕДМОВА

Дружба – найнеобхідніше для життя, тому що ніхто не побажає собі життя без друзів, навіть якби він мав усі інші блага життя.

Арістотель

У світі немає нічого кращого і приємнішого за дружбу; виключити з життя дружбу – все одно що позбавити світ сонячного світла.

Цицерон

Десять тисяч поганих рис не зроблять гіршою рису прекрасну, навіть якщо вона одна єдина.

Стівенсон

В чому секрет мого успіху у жінок? Зі служницею я поводжусь як з дамою, з дамою – як зі служницею.

Брамел Джордж

Чоловіки, які ставляться до жінок з найбільшою прихильністю, рідко користуються в них найбільшим успіхом.

Аддісон Джоже

Сердце в будучем живе, настоящее уныло: все миттєво, все пройде, що пройде, то буде мило.

А.С.Пушкін

Природа сказала жінці: будь прекрасною, якщо можеш, мудрою, якщо хочеш, але розсудливою ти повинна бути неодмінно.

П'єр Огюстен Бомарше

Як і в будь-яких випадках, від недостатнього і тому погано використуваного знання є лише один захист – знання повніше.

Станіслав Лем

Поняття сексу, сексуального життя і сексуальних взаємин завжди залишалися актуальними для людини, в якому б часі чи суспільстві вона не була. Це пояснюється перш за все тими природними особливостями, які закладені в основу існування людини. Таємниця запліднення, першого статевого контакту, кохання, сексуальні ексцеси, уособлення поєднання статевої могутності із становищем у суспільстві приваблює, хвилює і лякає. Саме закритість тематики, її індивідуальність притягує і цікавить не тільки окрему людину, але й суспільство.

Але не завжди люди можуть знайти відповіді на питання, які їх цікавлять, і тоді вони починають керуватися домислами, поглядами, які вже сформувалися у їхньому оточенні. Немало випадків, особливо у нашому суспільстві, коли батьки, близькі люди відверто не можуть поговорити з підростаючим поколінням на сексуальні теми, розв'язати проблемні ситуації, підказати, як більш морально, естетично, фізіологічно, правильно будувати своє статеве життя. Усе це ще віддається на самоосвіту, на одержання інформації від однолітків, із засобів масової інформації. В кращому випадку – на шлях сексуальної освіти стають вчителі, але й вони самі іноді не дуже компетентні в цих питаннях, викривлюючи поняття про статеві стосунки через свій життєвий досвід.

Тому й виникають так звані «сексуальні» революції, коли більше вже неможливо терпіти це безкультур'я, нехтувати розглядом цих питань.

Сексуальна освіченість є важливою передумовою гармонійного особистого життя людини, збереження і поліпшення її сексуального здоров'я, правильного статевого виховання дітей, толерантного ставлення до осіб з нетиповою сексуальною поведінкою. Цьому сприяють знання особливостей

статевого життя на різних вікових етапах, міжстатевих сексуальних стосунків, сексуальних розладів, дисгармоній, їх профілактики і терапії тощо.

З метою якоюсь мірою допомогти кожному в отриманні елементарних знань з даної проблематики, виправити недоліки, дати необхідну інформацію про сучасний стан та актуальні проблеми ми пропонуємо словник-довідник, що містить основні поняття сексології, пояснює терміни та систематизує знання психології сексуальності.

АБЕРАЦІЯ СТАТЕВА – (англ. sexual perversions) – статеве збочення.

АБСТЕНЦІЯ СТАТЕВА – (син. – депривація сексуальна) – періоди вимушеного статевого утримання; комплекс важких загально-невротичних і місцевих проявів психофізіологічного дискомфорту, що виникають при зниженні рівня статевої активності нижче індивідуальної (конституційно-вікової) потреби.

АБСТИНЕНЦІЯ СТАТЕВА (від лат. abs – через, teneo – утримуватись) – змушене або свідоме утримання від статевого життя при наявності індивідуальної потреби в цьому.

АВЕРСІЯ СЕКСУАЛЬНА (від фр. – огида, відраза) – негативне відношення до сексуального партнера; найбільш важка форма партнерської сексуальної дисфункції; відчуття відрази до сексуального партнера. Може варіювати від легкої неприязні до непереборної огиди, що виникає при щонайменшому зіткненні з сексуальним партнером або навіть тільки при його наближенні. Аверсія є поширеною реакцією на психотравмуючу поведінку близької людини (наприклад, на його зраду), або на ті чи інші її особливості, зовнішнього вигляду. Окремий випадок аверсії описаний в романі Л.М. Толстого «Анна Кареніна», головна героїня якого відчувала відразу до свого чоловіка через його великі вуха.

АГАПЕ (у Стародавній Греції) – жертвенна любов, безкорисна самовіддача; тип кохання, що залишається нездійсненим ідеалом, базуючись на традиційних релігійних світоглядах про те, що це почуття повинно бути постійним, терплячим і невимогливим.

АГЕЇЗМ – упереджене ставлення до людей через те, що вони старі. Негативізм суспільства стосовно кохання і сексу в похилому віці певною мірою пов'язаний з агеїзмом.

АГРЕСИВНІСТЬ СЕКСУАЛЬНА (лат. *aggressio* – напад) – готовність до насильства. Агресивні, насильницькі дії у відносинах між сексуальними партнерами – протилежність любовно-еротичним. Проте деякі люди отримують від насильства еротичну насолоду (садизм, мазохізм, садомазохізм). Сучасні психологічні концепції пояснюють появу агресивності через призму пережитої фрустрації, тобто невиправдані очікування в отриманні задоволення. Згідно концепції, що виводить агресію з фрустрації, насильство в сексуальних діях і отримання при цьому задоволення завжди є наслідком іншого випробуваного людиною насильства. Агресивність у сексі у жодному випадку не є проявом підвищених сексуальних потреб, але торкається однієї з форм прояву сексуальних реакцій. Момент досягнення задоволення при насильстві відносно себе або партнера є результатом компенсаторного характеру цих дій. При цьому йдеться або про повторення і продовження вже перенесеного насильства, або про те, щоб відчувати насильство, що практикується в інших сферах життя. Дослідження у сексології підтверджують, що грубе сексуальне насильство і побиття жінок чоловіками частіше мають місце серед тих верств населення, які більшою мірою піддаються пригнобленню і дискримінації, знаходяться в залежному положенні. В той же час більшість клієнтів повій, що спеціалізуються на садомазохізмі, складають чоловіки з вищих прошарків, які реалізують лише інсценовану агресію.

АДАПТАЦІЯ (лат. *adapto* – пристосовую) **ПІХВИ** – пристосування розмірів піхви до розмірів статевого члена під впливом сексуальної стимуляції.

АДЮЛЬТЕР (фр. *adultere*) – подружня невірність, зрада. У мусульманських країнах адюльтер є кримінальним злочином.

АКСЕЛЕРАЦІЯ (лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорення статевого дозрівання, збільшення маси і довжини тіла і швидкості її наростання у дітей і підлітків. З другої половини XIX ст. спостерігається значні прояви акселерації. За останнє сторіччя зріст дітей при народженні став в середньому

більше на 0,5 – 1 см, маса тіла – на 100 – 300 г; через кожні 10 років зріст дітей у віці 5 – 7 років збільшувався в середньому на 1,5 см, а маса на 0,5 кг; у підлітків довжина тіла зросла на 10 – 15 см. Істотно змінилися терміни статевого дозрівання. Якщо в XIX ст. у Європі менструації у дівчат з'являлися у віці 16 – 17 років, то тепер, як правило, це відбувається в 13 – 14 років і раніше (у 10 – 12 років). Ті ж тенденції розвитку характерні і для хлопчиків. У зв'язку з раннім статевим дозріванням сучасних підлітків раніше починають цікавити проблеми любові, відносини між статями, у них раніше прокидається статевий потяг, що нерідко спричинює складні конфліктні переживання. При цьому збільшується розрив між рівнем фізичного розвитку і етично-психологічною та соціальною зрілістю. Все це ставить перед системою статевого виховання і освіти особливі задачі, метою яких повинно бути прагнення не стільки утримати молодь від раннього статевого життя, скільки створити гуманістичні установки і виховати здатність управляти своєю сексуальністю. Передбачувані причини акселерації: радіація і активізуючий вплив сонячної інсоляції, посилена вітамінізація дітей і вагітних жінок, збільшене вживання білків, урбанізація, вплив засобів масової інформації. Одну з причин називають також збільшене число гетеролокальних шлюбів (шлюбів людей, що проживали на далеко розташованих одна від одної територіях). Але єдиної причини акселерації не встановлено. Припускають, що вона викликана всім комплексом змінних умов життя. Акселерація вносить певні зміни в характеристику вікових меж кожного періоду фізичного і психологічного (включаючи статевий) розвитку дітей, але не уникає їх типових характеристик.

АЛГОЛАГНІЯ – сексуальне задоволення, отримане при нанесенні болю статевого партнеру (активна алголагнія або садизм) чи у зв'язку з болем, завданним статевим партнером (пасивна алголагнія або мазохізм).

АЛІБІДЕМІЯ (грец. *α* – частина слова із значенням заперечення і лат. *libido* – бажання) (асексуальність) – відсутність статевого потягу.

АЛЬТРУЇЗМ СЕКСУАЛЬНИЙ (франц. altruisme від лат. alter – інший) – етичний принцип поведінки людини, що передбачає придушення егоїстичних тенденцій у сфері сексуальних відносин, безкорисливе «служіння ближньому», готовність віддати пріоритет інтересам свого партнера. Є запорукою гармонії статевого життя при забезпеченні принципу «зворотного зв'язку», коли альтруїстичні дії одного партнера фіксуються іншим і викликають потребу в такій самій поведінці з його боку. Сексуальний егоїзм часто є причиною дисгармонії сексуального життя партнерської пари і у результаті може призвести до невротичних реакцій і тимчасових сексуальних розладів. У зв'язку з цим одним із актуальних завдань статевого виховання і освіти є пропаганда і закладення в свідомість людини принципів сексуального альтруїзму, який припускає знання особливостей і переваг партнера з метою забезпечення принципу «більше дати, ніж взяти», що забезпечує гармонійність інтимних відносин в парі.

АЛЬФОНСИЗМ – паразитичне існування за рахунок жінки.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ (лат. Ambi навколо і valentia – сила, міць) – двозначне переживання, при якому один і той же об'єкт одночасно викликає протилежні почуття.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПОЧУТТІВ (лат. ambit – навколо, з обох боків + valens, valentis – сильний) – неузгодженість, суперечність декількох емоційних переживань (симпатії і антипатії, любові і ненависті і т. ін.), пов'язаних з подвійним ставленням до людини, предмета або явища. Людина одночасно переживає і позитивне і негативне почуття. Мати може відчувати сильну незадоволеність сином або донькою, гнів, а деколи і озлобленість, але найчастіше ці негативні почуття переживаються на фоні любові, занепокоєння за долю або здоров'я дитини. Тут спостерігається суперечність між стійким почуттям і тимчасовим емоційним станом. У інтимних відносинах чоловік і жінка можуть переживати сором, гнів, викликаний негідною поведінкою коханої людини. Особливої гостроти амбівалентність

почуттів досягає у зв'язку з переживанням ревнощів, в якій почуття любові поєднується з ненавистю, що викликана реальною або уявною (Отелло – Дездемона) зрадою.

АМБІСЕСУАЛЬНІСТЬ – термін, що використовується у якості синоніму терміну гермофродитизм і бісексуальність.

АМФІТАМІНИ – на стадії приваблення, що відповідає стадії захоплення чи закоханості, стимулюючий вплив на мозок здійснює фенілетіламін, а також, можливо, дофамін. Ці речовини стоять в одному ряду з так званими амфітамінами, що є збуджуючими засобами, під впливом яких покращується настрій, виникає ейфорія. Процес приваблення захоплює і збуджує людини. Однак захоплення не може тривати вічно. Зрештою, організм починає толерантно реагувати на ці речовини і вплив їх стає менш вираженим. Деякі люди перетворюються на «аматорів любовної ейфорії», яким раз у раз хочеться сп'яніння від закоханості. Тому вони поспішають познайомитися з новим партнером, якщо колишнє захоплення втрачає гостроту.

АНАЛІЗМ (лат. anus – задній прохід) – різновид нетипової сексуальної поведінки, який полягає в досягненні оргазму й отриманні сексуального задоволення шляхом механічної стимуляції прямої кишки або здійснення анального коїтусу.

АНАЛІНГУС – оральний контакт з анусом.

АНАМНЕЗ сексологічний (грец. anamnesis – спогад) – сукупність відомостей про життя хворого і розвиток у нього захворювання, пов'язаного із статевою сферою. На відміну від загальномедичного анамнезу, характеризується суб'єктивним ускладненням для пацієнта диференціювати власні переживання і фізіологічні прояви, правильно їх оцінювати. Багаторічний перебіг сексуального розладу іноді накладає виражений відбиток на долю пацієнта, його психічний стан, структуру відносин з партнером. Тому розділення анамнезу захворювання і анамнезу життя в сексології є досить

відносним. Разом з традиційним (спадковість, умови життя, перенесені захворювання, шкідливі звички) сексологічний анамнез запозичує ряд аспектів психіатричного дослідження, зокрема аналіз відносин в батьківській сім'ї, спілкування з однолітками, успішності навчальної діяльності, інтересів і переваг підліткового періоду, характерологічні особливості, соціальне просування, кризові ситуації та ін. Специфічною особливістю сексологічного анамнезу є вивчення умов, у яких в пацієнта вперше з'явилася думка про наявність статевого розладу, його реакцій на цей факт, звернень до лікарів і ефективності попереднього лікування. З граничною конкретністю встановлюється, в чому пацієнт вбачає прояви сексуального розладу, в яких випадках з'являються ті або інші патологічні реакції, з'ясовуються особливості прояву захворювання на різних етапах його перебігу.

АНАФРОДИЗИАКИ – засоби, що на відміну від афродизіаків, перешкоджають отриманню сексуального задоволення або взагалі пригнічують його. Сюди відносяться певні медикаменти (андрокур, сипротеронацетат), які застосовуються для зниження сексуальної потреби. Таку саму дію можуть мати сильнодіючі заспокійливі засоби (транквілізатори, опіати), за допомогою яких лікують стани страху або збудження. Доведеною є дія голодування або дотримання посту, купання в холодній воді або надмірні заняття спортом. Останнє було відоме вже в античній Греції і рекомендувалося для зниження надто сильного статевого потягу, разом з відмовою від алкоголю і пряних страв. Але пригнітити сексуальний потяг можуть і деякі риси поведінки партнера (неохайність в одязі, стан сп'яніння або відсутність інтересу до партнера).

АНАФРОДИЗИЯ – те ж, що фригідність.

АНДРОГЕНИ (грец. aner (andros) – чоловік і genos – рід, походження) – чоловічі статеві гормони (тестостерон, андростерон і ін.), що викликають маскулінізацію організму, сприяють розвитку чоловічих геніталій і вторинних статевих ознак, а також впливають на сексуальну мотивацію обох статей.

АНДРОГНИ (грец. andros – чоловік і gyne – жінка) – згідно з теорією Платона про походження статі (діалог «Бенкет»), раніше Землю населяли істоти, яких називали андрогінами. Вони мали по дві голови, чотири ноги і чотири руки, чоловічі та жіночі статеві органи. Ці істоти були дуже могутніми, могли чинити опір богам. Щоб ослабити їх, зробити більш вразливими, Зевс вирішив розділити їх навпіл, створивши в такий спосіб чоловіка і жінку. Однак, ці «половинки» не могли існувати одна без одної, вони нічого не бажали робити, крім того, що постійно обнімалися та спліталися. Тому Зевс розкидав їх по різних частинах світу. Відтоді, кожна людина прагне знайти свою «половинку», щоб знову з'єднатися з нею. У цьому полягає суть платонічного кохання, хоч тепер цим поняттям позначають духовне, позбавлене елементів сексуальності, кохання.

АНДРОГІННІСТЬ (грец. andr – чоловік, gine – жінка) – поєднання типово чоловічих і типово жіночих рис та форм поведінки в особистості одного індивіду; психологічна андрогінія – високі показники одночасно як маскуліності, так і фемініності. Даний термін використовується для опису гнучкості гендерних ролей. Андрогінними називають людей, що інтегрували у своїй особистості і поведінці як чоловічі, так і жіночі риси. Такі люди не обмежуються певним колом реакцій, що вважаються гендерно-прийнятними. Андрогінні чоловіки і жінки можуть проявляти наполегливість у професійній сфері і бути в той же час турботливими зі своїми товаришами, членами сім'ї і сексуальними партнерами.

АНДРОФІЛІЯ (андроманія) – потяг до дорослих чоловіків.

АНДРОФІЛІЯ – різновид чоловічого гомосексуалізму; потяг до дорослих чоловіків.

АНДРОФОБИЯ (грец. aner (andros) – чоловік і phobos – страх) – нав'язливий страх у жінки перед сексуальними зносинами.

АНОРГАЗМІЯ (грец. an – частина слова із значенням заперечення і orgao – палаю пристрастю) – відсутність оргазму при коїтусі. Оргазм може наступати при інших формах статевої активності (при еротичних сновидіннях) або не настає ніколи.

АНТЕНАТАЛЬНИЙ ПЕРІОД (від лат. ante – перед + natalis – що відноситься до народження) – період внутрішньоутробного розвитку плоду від моменту утворення зиготи до початку пологів (40 тижнів). У антенатальному періоді виділяють два основні періоди: ембріональний (від моменту зачаття до 12-го тижня) і подальший – фетальний.

АНТИЧНІСТЬ ГРЕЦЬКА (лат. antiquus – стародавній) – період класичної старовини, початок якого відносять до II тисячоліття до Різдва Христового і далі він продовжувався в римській античності. Ця епоха мала велике значення для світової культури і по-різному сприймалася. Для Європи античність має особливе значення, оскільки тодішнє ставлення до найрізноманітніших проявів сексуальної поведінки, на відміну від християнства, відрізнялося лібералізмом. Про це свідчить не тільки грецька міфологія, де боги – перш за все Зевс – постійно зайняті любовними пригодами, вільно і вельми винахідливо задовольняють свої еротичні і сексуальні потреби, але і повсякденне життя громадян, головним чином представників вищих прошарків суспільства. Загальним було захоплення красою оголеного тіла. Численні статуї того часу, що збереглися, говорять про те, як греки знали на мистецтві і красі. Про радість любові говорили відкрито, і дозволялися майже всі способи їх досягнення. Знать жила в моногамному шлюбі. Жінка повинна була вести скромний спосіб життя в сім'ї. Її завдання обмежувалися веденням домашнього господарства і вихованням дітей. Зрозуміло, в шлюб вона повинна була вступати невинною. Інша справа – чоловік, який міг будувати своє особисте життя відповідно до своїх бажань і не порушував при цьому будь-яких суспільних норм або табу. В залежності від настрою він міг вибирати між гетерами – прекрасними і багатьма улюбленими повіями – і

чарівними хлопчиками або юнаками. Бісексуальні відносини також не були чимось незвичайним. Про цей вільний спосіб життя ми знаємо із спогадів багатьох відомих грецьких державних діячів, полководців і філософів. При цьому з соратниками їх пов'язували не тільки еротичні і сексуальні, але часто – духовні стосунки. Гетери знали не лише мистецтво любові, але й завдяки своїй освіті могли і в духовній сфері бути на рівні із своїми партнерами у філософських бесідах і диспутах. Суспільство їх приймало, навіть іноді вшановувало. Широко поширена любов між чоловіками і молодими людьми тієї ж статі часто відповідала відносинам «вчитель – учень». Старший вважав себе другом, радником, вчителем і коханим молодшого, який сприймав це як честь, а ставши дорослим, поведився так само. Розвитку таких відносин у греків сприяв ідеал краси. Для них чоловіче тіло мало особливу привабливість, перш за все тіло хлопчика або юнака, про що свідчать численні зображення – на вазах і скульптурах. Окрім того, була комерційна проституція, де надавались послуги як хлопчиків, так і дівчат, яких найчастіше розміщали в борделі. За законами Солона любов до юнаків дозволялася, але діти мали правовий захист, а рабам заборонялося мати статеві стосунки з вільнонародженими хлопчиками. Правда, ці ухвали стосувалися тільки Афін. Про жіночу гомосексуальність того часу відомо відносно небагато. Жінок, що вступали в одностатеві сексуальні зв'язки, називали трібадами, від грецького слова «tribas» – «терти». Про те, що практика лесбійської любові тоді була добре відома, свідчать часті зображення штучних фалосів, які призначалися як для самозадоволення, так і для стимуляції партнерки. Кажучи про любов між жінками, найчастіше згадують грецьку поетесу Сапфо, яка народилася і жила на острові Лесбос. Вона вважалася патронесою такої любові, і з того часу назва острова стала визначенням жіночої гомосексуальності. Особливим було ставлення до наготі. Майже всі статуї того часу – це оголене тіло. Чоловічі геніталії не прикривалися, будучи символом родючості і продовження роду. Тому таким поширеним був фалічний культ. Хоча в античній скульптурі пеніс завжди відкритий і показаний, але він зовсім не є і не претендує бути фалосом і не

займає центральне місце в чоловічому тілесному каноні. Як пише відомий англійський мистецтвознавець Кенет Довер, те, що хлопчик або юнак має прямий і загострений пеніс, символізує його здатність стати воїном; маленький пеніс підкреслює контраст між хлопцем і дорослим чоловіком, уподібнюючи його контрасту між жінкою і чоловіком. Те, що художники зробили юнацький пеніс зразком для чоловіків, героїв і богів, – окремий випадок культу молодості. Примітивний, гіпертрофований фаліцизм принципово несумісний з грецьким ідеалом гармонії. Так само підносилося і жіноче тіло. Лібералізм відносно майже всіх проявів сексуальності видно і в оцінці мастурбації, яка сприймалася як спосіб сексуального самозадоволення у відсутність партнера або партнерки. Проте дорослі чоловіки не повинні були робити це основним способом задоволення, а мали б шукати партнера.

АСЕКСУАЛЬНІСТЬ – відсутність статевого потягу.

АСКРЕПТИВНА СТАТЬ – те ж що і громадянська стать.

АСПЕРМАТИЗМ – відсутність при статевому акті сім'явиверження й оргазму при збереженні статевого потягу і потенції.

АСФІКСІЯ (від грец. asphyxia – відсутність пульсу, удушення) – задуха, зумовлена кисневим голодуванням і надлишком вуглекислоти в крові і тканинах. Асфіксія сексуальна – специфічний різновид аутоеротизму, при якому статеве задоволення досягається в процесі розвитку задухи при самоповішанні. У цих цілях іноді використовуються пластикові мішки, протигази, маски для підводного плавання і ін. Оргазм в цих випадках може виникати і без маніпуляцій на статевих органах, оскільки під впливом гострої кисневої недостатності відбувається порушення процесів збудження – гальмування в головному мозку, що і обумовлює центральне походження еякуляції і оргазму.

АСФІКСОФІЛІЯ – еротичне самозадушення з участю сексуального партнера. У певний час задушення у деяких чоловіків спостерігається сильна ерекція і навіть буває оргазм.

АТРАКТИВНІСТЬ – емоційне напруження, симпатія; атрактивність еротична – еротична привабливість.

АУТОЕРОТИЗМ – спрямованість статевого потягу на самого себе (нарцисизм).

АФЕКТИВНИЙ – емоційно забарвлений.

АФРОДИЗИАКИ (грец. aphrodisiaca – любовна насолода) – речовини, які на відміну від анафродизіаків, стимулюють статевий потяг і статеву активність. Традиційно до них відносять засоби рослинного і тваринного походження, деколи еротичні фотографії і зображення, книги, кіно- і відеофільми та ін. З давніх часів разом з міфами про живу і мертву воду існували легенди про засоби, що дозволяють знову відчувати себе молодим і активним. В епосі кожного народу в різні історичні епохи, як правило, зустрічаються описи різних «любовних напоїв», що розпалюють пристрасть. Загальна кількість їх не піддається обліку. Так, народна думка до таких речовин відносить цибулю, яйця, селеру, мед, шоколад, амбру, гірчицю, крабів, устриць, женьшень, бобровий струмінь, золоте коріння. У відомій індійській книзі про техніку любові «Кама-Сутра» рекомендується перед любовною зустріччю покуштувати страву з рису, звареного в молоці, гороб'ячих яєць, тушкованої цибулі і меду. Французький король Генріх IV, який, як відомо, не претендував на звання святенника, кожен ранок випивав чарку коньяку, змішаного з жовтком. Один з лікарів минулого століття писав: «Риба і дари та інші морепродукти (раки, лангусти, сепії, устриці, м'ясо акул) вважаються сильними любовними стимуляторами. Відомо, що жителі приморських областей і взагалі любителі рибних блюд мають численне потомство». Зігмунд Фрейд був переконаний: найефективніші стимулятори статевого

потягу – це житній хліб, гарбузове насіння, сушені плоди, кропива, гриби. Ну а вино завжди вважалося обов'язковим атрибутом любовних втіх. Але тут важливе відчуття міри. Кожен народ має свої традиційні засоби, які стимулюють сексуальність. Так, в Кореї і сьогодні готують страви з м'ясом отруйних змій, що зміцнюють любовну силу. Японці для цієї мети вживають гігантських мідій, єгиптяни – неймовірну кількість часнику. З фармакологічних засобів до стимуляторів статевого потягу відносять психостимулятори, статеві гормони, феромони, адаптогени (женьшень), гінкго білобу.

АФРОДИЗИОМАНІЯ – хвороблива фіксація психіки на пошуку засобів, здатних підвищити згасаючу статево збудливість.

АФРОДИТА (грец. Αφροδίτη) – одне з 12 верховних божеств Олімпу, богиня вроди й кохання, мати Ероса, цариця німф і грацій. За Гомером, Афродіта – дочка Зевса й океаніди Діони. У переносному значенні Афродіта (Венера) – красуня. За Гесіодом, Афродіта народилася з морської піни, коли в море впали краплі крові оскопленого Кроносом Урана. Звідси етимологічний зв'язок імені богині (з грец. αφρός – піна.) Афродіта володіє поясом, який може зробити будь-яку смертну жінку чи богиню «гарнішою, ніж сама краса». Таким чином, Афродіта є втіленням краси, чарівної жіночності. Золотоволосою, з блискучим і вологим поглядом та солодкою усмішкою на вустах постає вона в «Іліаді». Там ідеться також про Афродіту Переможницю (Нікефорос), Войовничу (Арєйя), Царствену (Басілея), яка є покровителькою троянців. Згодом до цих образів додаються інші риси: Афродіта стає богинею кохання, хоронителькою шлюбів (Афродіта Генетейра, Гамостолос). Вона допомагає закоханим і карає тих, хто зневажає кохання. Оповіді про її заміжжя з кульгавим Гефестом і любовні пригоди з Аресом уперше знаходимо в «Одіссей». З розповіді Гесіода про народження Афродіти з шумовиння морських хвиль виникає уявлення про неї як про покровительку мореплавства; звідси епітети: Талассія, Пелагія (Морська), Анадіомена («Та

що виходить з морської піни») тощо. Під впливом фінікійського пантеону Афродіта зближується з Астартою і стає богинею пристрасті й хтивості. В Афінах шанували Афродіту Пандемос (Усенародну), що як покровителька шлюбу вважалась уособленням єдності народу. Згодом її перевели в ранг Афродіти Гетери, а в Коринфі й Ефесі вона мала навіть наймення Порне (Повія). Жриці Афродіти, які жили біля храмів (наприклад, у Коринфі), служили їй, віддаючись за гроші. Цій Афродіті протиставляється Афродіта Уранія (Небесна), якій віддавали особливу шану в Сікіоні й Аргосі, де вона ототожнювалась із старшою з трьох мойр.

БЕЗПЕЧНИЙ СЕКС – сексуальні практики, при використанні яких ризик зараження хворобами, що передаються статевим шляхом, зводиться до мінімуму. Частіше за все асоціюється з використанням презервативів при статевому акті. На практиці, однак, не існує 100% безпечного сексу – ризик (нехай мінімальний) існує у всіх випадках статевого контакту. Практики безпечного сексу стали більш використовуваними в кінці 1980 року в результаті епідемії СНІДу. Сприяння безпечному сексу є однією з цілей статевого виховання. З точки зору суспільства, безпечний секс можна розглядати як стратегію зменшення шкоди, спрямовану на зниження ризиків. Хоча деякі різновиди безпечного сексу можуть бути використані в якості контрацепції, більшість форм контрацепції не захищає від усіх або будь-яких інфекцій що передаються статевим шляхом. Крім того, деякі практики безпечного сексу, як і вибір партнера з низьким ризиком сексуальної поведінки, не є ефективними методами контрацепції.

БЕЗПЛІДІЯ – нездатність зрілого організму відтворювати потомство незалежно від можливості здійснення статевого акту.

БІНАРНИЙ – подвійний, що складається з двох компонентів.

БІСЕСУАЛЬНІСТЬ (лат. bis – двічі і sexus – стать) – двостатьовість (наявність статевого потягу до осіб обох статей), що може бути: біологічною,

психологічною і психологічно-сексуальною. 1. З погляду біології бісексуалом є той, у кого є в наявності ознаки як чоловічої так і жіночої статі. Таких людей називають гермафродитами. Причиною цієї уродженої патології є порушення диференціації гонад на ембріональній стадії. Сьогодні таких людей оперують, щоб забезпечити їм статеву ідентичність. У залежності від того, до якої статі людина сама себе відносить, їй видаляють тканини яєчок чи яйника. У минулому в деяких народів гермафродити вважалися найбільш досконалими людьми, їх шанувували. Древні божества часто зображувалися з чоловічими і жіночими статевими органами. У Стародавньому Єгипті деякі боги спереду виглядали як чоловік, а ззаду – як жінка. У римлян Бахус і Діана, а в греків Аполлон зображувалися як двостатеві божества. У той час панував справжній культ гермафродитів. 2. Пояснення бісексуальності з погляду психології дав З. Фрейд. Він вважав, що кожна людина народжується з жіночими і чоловічими статевими структурами, що пізніше може призвести до конфліктів у зв'язку із самоідентифікацією біологічної статі. У більшості випадків усе, зв'язане з протилежною статтю, повинно бути витіснено. У бісексуальних фантазіях проявляються бажання ідентифікувати себе з обома статями, не відносити себе цілком до чоловіків чи жінок. 3. Мова йде винятково про психологічно-сексуальну орієнтацію, про людей, яких в однаковій мірі цікавлять партнери однієї з ними чи протилежної статі. Бісексуальна фаза може бути перехідною в комінгаут лесбіянок і гомосексуалів, якщо сексуальна орієнтація ще остаточно не визначилася. Найчастіше при цьому мова йде не про дійсну бісексуальність, а про спроби гетеросексуальних відносин, щоб у такий спосіб позбутися гомосексуальності. Більшість після цього з розчаруванням переконуються в тому, що обдурилися, і повертаються до одностатевих контактів. Інші можуть досить довго мати гетеро- і гомосексуальні зв'язки, одружуються і створюють родини. Деяким вдається тимчасово жити винятково гетеросексуальним життям, і їхній партнер часто не знає про існування іншої схильності. Але не виключено, що гомосексуальна схильність зрештою заявить про себе, особливо якщо з'явиться підходящий партнер. У таких випадках люди ідуть з

родини, щоб мати можливість вільного задоволення своєї гомосексуальної потреби. Бісексуали, що усе життя підтримують контакти з тією та іншою статтю, досить рідкісні.

БОДІСЕККС (англ. body – тіло) – групи вивчення самого себе, у яких оголені учасники сидять разом, обмінюються сексуальним досвідом, вивчають власне тіло, а також мастурбують.

ВАГІНІЗМ (лат. vagina – піхва) – рефлексорне судорожне, з болем скорочення м'язів тазового дна, що перешкоджає введенню статевого члена у піхву або проведенню гінекологічного дослідження. При статевих зносінах має характер захисного рефлексу, що пов'язаний з реально очікуваним або уявним страхом болю. Причини вагінізму частіше мають психогенний характер (істинний вагінізм), коли виробляється умовний рефлекс як фіксована захисна реакція на хворобливу або психотравмуючу спробу статевої близькості. Причиною вагінізму може бути агресивна поведінка партнера, підвищена збудливість (неврастенія, неврози, нав'язливі стани), перенесена сексуальна травма у минулому (наприклад, зґвалтування).

ВАМПІРИЗМ (від «вампір» – за народним повір'ям мертвець, що виходить з могили, щоб висмоктати кров у сплячих) – досягнення сексуального задоволення при відчутті присмаку крові сексуального партнера, особливо під час коїтусу або сексуальних пестощів; сексуальне збочення, поєднання садизму і фетишизму, коли фетишем є кров партнера. Елементи вампіризму можуть зустрічатися в осіб, що наносять сексуальному партнеру подряпини або укуси (крапельки крові загострюють відчуття насолоди від близькості). У минулому в сексології існував навіть спеціальний термін «підколювач», коли сексуальному партнеру наносяться уколи або порізи для загострення відчуттів. У легших формах вампіризму статевий акт супроводжується фантастичними образами крові, що летить. Нерідко похитливі відчуття від виду власної крові проявляються ще в дитинстві, коли нанесення собі пошкоджень і вид свіжої крові викликає сексуальне збудження. До

вампіризму можна віднести і випадки невмотивованого вбивства жінок і чоловіків різного віку без будь-яких корисливих цілей або розпусних дій. У подібних випадках вид крові може замінити статевий акт. Вампіризм зустрічається дуже рідко.

ВЕСТИБУЛЯРНИЙ КОЇТУС – сурогатна форма статевого акту, яка здійснюється шляхом ритмічних рухів статевого члена, що не виходять за межі переддвер'я піхви, чи ритмічні стискання члена між переддвер'ям піхви та лобком чоловіка.

ВІКТОРІАНІЗМ (від імені англ. королеви Вікторії (1819 – 1901), під час правління якої державою і церквою насаджувалося негативне відношення до будь-яких проявів сексуального життя людини (символ ханжества і лицемірства) – репресивний напрям статевої моралі, що полягає в пуритансько-аскетичному ставленні до статевого життя, запереченні значення плотської сторони у взаємостосунках чоловіка і жінки. Відповідно до нього всі плотські відчуття проголошувалися похиттю, навіть думки про сексуальну насолоду вважалися гріховними і негідними «доброго християнина». Особливо суворими були заборони для жінок. Вважалося, що жінка, яка досягла дітородного віку, повинна одружуватися виключно для того, щоб народжувати і ростити дітей, а всяка сексуальна активність з її боку вважалася ганебною, як і будь-який прояв задоволення під час статевого акту. В той же час прихильники вікторіанізму терпиміше ставилися до проявів чоловічої сексуальності, хоча і не заохочували її. Чоловікові наказували з юнацьких років дотримуватися своєї честі, не піддаватися на «підступи диявола» і лиш у певний час для продовження роду вступити в шлюбний союз. По суті справи нав'язувався двоякий стандарт статевої моралі – повне заперечення плотської насолоди для жінки і поблажливе ставлення до «чоловічих примх». Уявлення про те, що «порядна жінка» взагалі позбавлена сексуальних бажань, увійшло до багатьох медичних книг кінця XIX ст. і сприяло розповсюдженню фригідності у жінок і психогенної імпотенції у

чоловіків. Відлуння вікторіанізму дійшло і до наших днів у вигляді вульгарного моралізування, виховання гидливого ставлення до «тілесного низу» і наукоподібних висловів про недопустимість чуттєвості та розкомплексованості в сексуальних відносинах між чоловіком і жінкою.

ВІКХАРІТА – одна з сурогатних форм статевих зносин, коли оргазм викликається введенням статевого члена між зімкнуті стегна жінки.

ВІРГОГАМІЯ (лат. virgo – цнотлива, незаймана, непорочна і gamos – шлюб) – незайманий шлюб, одна з форм дезорганізації статевого життя, яка характеризується збереженням дівочої пліви; шлюб, за якого подружжя тривалий час (іноді роки) не може розпочати повноцінне статеве життя.

ВІРИЛЬНІСТЬ, ВІРИЛІЗАЦІЯ (лат. virilis – чоловічий) – поява чоловічих рис (тип тілобудови, оволосіння, тембр голосу і ін.) у жінок під впливом андрогенів.

ВІРТУАЛЬНИЙ СЕКС (англ. virtual sex) – процес, під час якого дві або більше людини об'єднуються з допомогою якого-небудь комунікаційного обладнання (телефон, програма миттєвого обміну текстовими повідомленнями, програма відео зв'язку) з метою сексуального задоволення один одного за допомогою відправлення відповідних повідомлень. Цей термін описує феномен незалежно від використовуваного обладнання. Для приватних різновидів існують свої назви: «секс по телефону», «кіберсекс», «еротичний відеочат» та ін. При виборі партнера з віртуального сексу індивід не обмежений державними кордонами. До того ж, крім державних кордонів, людина як правило не відчуває тих комплексів, які може відчувати при реальному сексі з реальним партнером. Іноді це дозволяє людині краще себе пізнати. Віртуальний секс так само часто використовується як прелюдія до реального. Віртуальний секс може бути як предметом залежності, так і терапією. Останнім часом особливо популярним стає віртуальний секс через вебкамеру на спеціальних сайтах, що дають цю технічну можливість.

ВОЛЛЮСТ (нім. *wollust* – похитливість) – специфічні відчуття, що виникають при фрикціях під час статевого акту. Під час фрикційних рухів у партнерів відбувається наростання похитливих відчуттів, що призводять до максимального посилення сексуального збудження і виникнення оргазму. Залежно від психоемоційного і фізичного стану людини у момент статевої близькості воллюст може мати різне плотське забарвлення. Діапазон цих переживань достатньо широкий – від надзвичайно приємних і гостро збудливих до стертих, згладжених відчуттів, а при деяких захворюваннях нервової системи або статевих органів – до хворобливо драгівливих. При перших статевих контактах у жінок воллюст іноді виражений слабо і наростає лише у міру накопичення сексуального досвіду. Це пов'язано з поступовим підвищенням чутливості генітальних ерогенних зон на фоні їх регулярної стимуляції, вивчення психологічних і сексуальних особливостей один одного. Згладжений, стертий воллюст можливий при байдужому або негативному ставленні до сексуального партнера, а також як одна з перших ознак прихованої депресії. Послаблює інтенсивність воллюста алкогольне сп'яніння, у чоловіка воно може призвести до втрати ерекції під час фрикції або до неможливості завершення затяжного статевого акту оргазмом, у жінки втрачається здатність отримання оргазму. У ряді випадків воллюст може посилюватися у разі високої емоційної значущості статевої близькості з даним партнером після вимушеного утримання і т. д. Зміни воллюсту характерні для сексуальних дисфункцій.

ВТОРИННІ ЕРОГЕННІ ЗОНИ – частини тіла, які стали еротично відповідати на стимуляцію у процесі наування і досвіду.

ВУАЙЄРИЗМ (франц. *vueur* – глядач; синоніми – візіонізм, скопофілія, скоптофілія, міксоскопія) – вид статевого збочення – потяг до розглядування статевих органів або таємне споглядання статевого акту, що здійснюється іншими особами, яке виступає як провідна або єдина форма статевої розрядки. Прагнення підглядати за статевими актами або голими статевими

органами дорослих зустрічається у чверті дітей дошкільного віку, у віці 7 – 11 років такий потяг виявляється у кожного третього хлопчика і приблизно у 6% дівчаток. Закріпленню дитячого вуайєризму сприяють труднощі в спілкуванні з однолітками, невміння встановлювати контакти з особами протилежної статі, стійка фіксація в незрілій психіці дитини побаченої сцени інтимної близькості і ін. До різновидів вуайєризму можна віднести захоплення стриптизом, вар'єте, різного роду еротичними шоу і фотографіями. Елементи вуайєризму присутні на конкурсах краси, в ілюстрованих календарях і журналах. Особливу тривогу у фахівців викликає бум відеопродукції «для дорослих», бо це породило нову хвилю пацієнтів, що стають нездатні без схожого додаткового стимулу здійснювати статевий акт, оскільки ерекція і еякуляція досягаються в основному від споглядання сурогатного об'єкту на телеекрані, а не від інтимної близькості з реальною партнеркою. Іноді непереможне бажання побачити заборонене штовхає візіоніста на підглядання у вікна лікарень, жіночих гуртожитків, вбиралень. І хоча більшість візіоністів здатна до здійснення нормальних статевих актів, але підглянута сцена, що супроводжується мастурбацією, приносить їм незрівнянно сильніше переживання. Гостроту відчуттів вуайєристу додає анонімність присутності при інтимних сценах і побоювання бути схопленим за цим заняттям.

ГАМЕТА – статеві клітини, яка здатна до запліднення.

ГАРМОНІЯ СЕКСУАЛЬНА (грец. *harmonia* – зв'язок, відповідність) – взаємне і повне фізичне і психічне задоволення інтимними стосунками. Враховуючи, що сексуальна задоволеність тісно пов'язана з психологічною оцінкою інтимних стосунків, а ступінь цієї задоволеності залежить від рівня психосексуальної зрілості, віку, сексуального досвіду, установок особистості і багато іншого, можна припускати, що сексуальна гармонія можлива практично у будь-якої пари. Існує помилкова думка, що про сексуальну гармонію можна говорити лише тоді, коли має місце одночасна оргастична

розрядка у партнерів. Але величезна кількість жінок деколи навіть не знають, що таке оргазм, вважаючи свої відносини з сексуальним партнером ідеальними. Донині ведуться суперечки про можливість говорити про сексуальну гармонію без оргазму хоча б у одного з партнерів. Як доказ, приводиться думка тих фахівців, які вважають, що відсутність сексуальної розрядки рано чи пізно призводить до дисгармонії відносин і підсвідомого прагнення до заміни партнера як сексуального об'єкта. Супротивники цієї думки аргументують тим, що у випадках нерозбуженої сексуальності, слабкої статевої конституції і низької значущості оргазму як головного критерію сексуальної гармонії сексуальної дисгармонії не виникає.

ГЕЙША (япон. слово «гейся», утворено з 2 ієрогліфів: «гей» – мистецтво і «ся» – людина, тобто, «людина мистецтва») – в Японії жінка, що пройшла тривале навчання музиці, співу, танцям, умінню вести дотепну світську бесіду і т. ін. Жінка, що вміє розважити відвідувачів чайних будиночків або гостей на прийомах і прислужитись їм. У країнах Стародавнього Сходу гейшами називали жінок, як правило, красивих і високоосвічених, яких запрошували для прикраси, розваги, «насолоди» чоловічих компаній. Існували особливі школи з підготовки гейш, куди набирали вродливих дівчат, навчали їх літературі, музиці, танцям, умінню добре одягатися, вести світську бесіду. У Японії кожен спроможний чоловік мав дружину – для ведення домашнього господарства і виховання дітей і гейшу – для фізичного та інтелектуального відпочинку. Гейша була душею товариства, уміла розважити будь-якого гостя. Вона носила особливі кімоно, а обличчя прикрашала традиційними масками. У Японії гейші збереглися до теперішнього часу. На відміну від повій статевої зв'язки у них не є основою у взаємостосунках з чоловіками.

ГЕНДЕР – соціальна стать, відмінності між чоловіками і жінками, що залежать не від біологічних, а від соціальних умов (суспільний поділ праці, специфічні соціальні функції, культурні стереотипи і т. д.). Концепція гендера

з'явилася в соціології не дуже давно: в американській – у 70-ті роки, а на пострадянському просторі вона стала особливо привертати увагу дослідників з початку 90-х років. Можна відзначити, що саме соціальні трансформації кінця 80-х початку 90-х років стали головним фактором, що вплинув у нашій країні на формування нового напрямку в соціальних науках, що ще до кінця не сформувалися. Загально визнано, що стать – це біологічна характеристика людини, що включає відмінні ознаки чоловіків і жінок на хромосомному, анатомічному, репродуктивному і гормональному рівнях, а гендер – це соціальний вимір статі, тобто соціокультурний феномен, який визначає, що таке бути чоловіком чи жінкою в тому чи іншому суспільстві. Наприклад, чоловік може виконувати соціальну роль, що у даному суспільстві традиційно вважається нечоловічою (сидіти з дітьми вдома і не працювати), але така поведінка не робить його «менш чоловіком» у фізичному аспекті. Прийнятні і неприйнятні соціальні ролі для чоловіків і для жінок задаються самим суспільством, його культурою, нормами і цінностями. Концепція гендера складалася в американській соціології поступово, і в різний час у фокусі уваги соціологів знаходилися наступні аспекти: гендер як соціальні ролі чоловіків і жінок; гендер як спосіб вираження відносин влади; гендер як система контролю за поведінкою чоловіків і жінок; гендер як особливий соціальний інститут. Сьогодні гендерні проблеми – це сфера міждисциплінарних досліджень, що загострюють увагу не тільки соціологів, але і психологів, антропологів, істориків. Однак, якщо психологів у більшій мірі цікавить проблема гендерної соціалізації індивіда, засвоєння ролей чоловіка і жінки на індивідуальному рівні, а так само психологічні розходження чоловіків і жінок (наприклад, по таких аспектах, як агресія, творчість, розумові здібності), то соціологів у більшій мірі цікавлять проблеми соціальних розходжень чоловіків і жінок на інституційному рівні і фактори, що впливають на ці розходження.

ГЕНДЕРНА ДИСФОРІЯ – невдоволеність власною біологічною статтю або гендерною роллю.

ГЕНЕЗ – походження.

ГЕНІТАЛГІЯ (лат. *genitale* – дітородний) – больові відчуття в області статевих органів.

ГЕНІТАЛІЇ (лат. *genitalia*, від *gignere* – народжувати) – статеві органи.

ГЕНОТИП (грец. *genos* – рід, походження і *typos* – відбиток, зразок) – генетична конституція організму, сукупність всіх спадкових задатків, що притаманні даній особі.

ГЕРМАФРОДИТИЗМ (грец. *hermaphroditos* – гермафродит – син старогрецьких богів Гермеса і Афродити, що поєднує в собі ознаки чоловічої і жіночої статі; синоніми – **андрогінія**, **двостатевість**) – вроджене порушення статевого розвитку, при якому зовнішні статеві органи мають ознаки жіночої і чоловічої статі. Гермафродитизм викликає складність при віднесенні індивіда до певної статі. Є однією з форм інтерсексуалізму. Зустрічається в середньому у одного з 2000 новонароджених. Розрізняють істинний і помилковий гермафродитизм. При істинному гермафродитизмі, або синдромі двостатевих гонад, разом з характерною для гермафродитів будовою зовнішніх статевих органів є одночасно чоловічі і жіночі статеві залози; при помилковому – статеві залози сформовані правильно по чоловічому або жіночому типу, але зовнішні статеві органи мають ознаки двостатевості. Істинний гермафродитизм зустрічається набагато рідше помилкового (у всій світовій літературі описано близько 150 випадків). Ознаки чоловічого помилкового гермафродитизму є при синдромі неповної маскулінізації, при помилковому жіночому гермафродитизмі найчастіше діагностується вроджений адреногенітальний синдром. Прямої залежності між психічним складом і типом статевих залоз при гермафродитизмі не відмічено. Відомі випадки, коли психічний склад і сексуальна спрямованість змінювалися протягом життя у одного і того ж хворого. Важливу, а іноді і вирішальну роль у формуванні психічного стану виконують умови виховання.

ГЕРОКОМІЯ (від гр. *geras* – старість + лат. *com* – взаємодія, спільна діяльність) – вчення Гіпократу, згідно з яким старіючий чоловік омолоджується, вступаючи у статеві зв'язки з молодою дівчиною. Послідовники цього вчення переконували, що навіть дотик до молодого тіла вже діє як омолодження. Останнім часом прихильники герокомії стверджують, що при такій близькості та взаємному сексуальному збудженні, виникають специфічні біотоки, які сприятливо впливають на тіло чоловіка; концепція, згідно з якою чоловік може повернути молодість, маючи статеві контакти з молодими дівчатами.

ГЕРОНТОФІЛІЯ (грец. *geron* (*gerant*) – старий і *philia* – любов, потяг) – статевий потяг до осіб старшого віку або старих людей (синонім – пресбіофілія); статевий потяг до осіб старечого віку; свосередна форма фетишизму. Потяг молодій жінки до старіючого чоловіка деякі фахівці пояснюють її незадоволеністю статевими контактами з молодими людьми через їх статевий егоїзм, недостатність уваги і ласки, прискорену еякуляцію, велику сексуальну потребу і т. ін. У ряді випадків причиною геронтофілії можуть бути садомазохістські схильності жінки; можливість володіти старою безпорадною людиною або бажання «віддати себе в руки немічного старого». Можливе формування геронтофілії в результаті розбещення і спокушання дітей та підлітків літніми людьми. Перші сексуальні переживання з тих або інших причин можуть бути пов'язані з дорослими людьми і в подальшому визначати спрямованість статевого потягу. Потяг молодих чоловіків до жінок літнього і старечого віку часто проявляється через їх невпевненість в своїх сексуальних здібностях у зв'язку з існуючою думкою про статево ненаситність молодих жінок. Відчуття тривоги значно зменшується при контактах з менш вимогливою немолодою партнеркою, і нерідко всерозуміюча і вдячна, вона є єдиною жінкою, з якою такий чоловік відчуває себе сексуально спроможним.

ГЕТЕРА (грец. hetaira – подруга, коханка) – в Стародавній Греції освідчена незаміжня жінка, що веде вільний, незалежний спосіб життя. Деякі гетери виконували значну роль в суспільному житті. У їх будинках збиралися багато видатних старогрецьких політичних діячів, поети, скульптори і т. д. Як правило, вони були під опікою у багатого покровителя. За їх прихильність платили великі гроші. Збереглися кам'яні плити, на яких чоловіки висікали ціну, запропоновану тій чи іншій гетері. Але це не було проституцією в традиційному розумінні, оскільки гетери жили статевим життям тільки з тими покровителями, яких любили, і паралельно з гетерами існували повії. Старогрецький оратор і політичний діяч Демосфен говорив, що поважаючий себе грек має три жінки: дружину – для продовження роду, рабiniu – для плотських утіх, гетеру – для душевного комфорту. Гетери могли виходити заміж. Так, знаменита гетера Аспасія, відома розумом і красою, стала дружиною відомого воєначальника М. Перікла. Гетеру, як правило, готувала господиня з своєї рабині, вона навчала її і відпускала на волю або віддавала гідному покровителю. Розквіт гетеризму доводиться на V ст. до н.е., коли він був частиною певної культури – подібно до того, як це було пізніше з конкубінами, куртизанками, метресами, коханками і, нарешті, стабільними «партнерами» або з аристократичною «дівчиною по виклику» у наші дні.

ГЕТЕРИЗМ – форма вільного кохання у давній Греції.

ГЕТЕРОХРОМОФІЛІЯ (грец. heteros – інший, chroma – колір і philia – любов, потяг) – різновид фетишизму, коли сексуальним стимулом є інший колір шкіри партнера. Деколи тільки споглядання контрасту кольору тіла сексуальних партнерів (посидання з вуайеризмом) може служити єдиною умовою досягнення сексуальної розрядки. Гетерохромofilію слід відрізнити від певної спрямованості у виборі партнерів повіями, коли головним чинником є не колір шкіри, а розмір винагороди.

ГІБРИСТИКА – стародавнє аргоське свято з вираженою статевою інверсією.

ГІСРОДУЛИ (від hieros – священний і dulos – невільник) – священні рабини у храмах, які були для духовної насолоди чоловіків. Цих жриць богині кохання Афродіти з дитинства навчали співу, танцям, гри на арфі. Часто храми одержували таких рабinių у подарунок від заможних громадян.

ГІНЕКОФІЛІЯ (грец. gune – жінка і philia – любов, потяг) – потяг до дорослої жінки.

ГІПЕРЕМІЯ (грец. hyper – надміру і haima – кров) – збільшення приливу крові до статевих органів і молочних залоз (у жінок).

ГІПЕРЛІБІДОМІЯ (**гіперсексуальність, еротоманія, німфоманія**) – патологічне посилення сексуальних потреб, яке спричинює підвищену сексуальну активність, кількісне збільшення сексуальних контактів, якісні зміни сексуальної поведінки, за якої секс є метою життя.

ГІПЕРСЕКСУАЛЬНІСТЬ (грец. hyper – надміру + лат. sexus – стать) – значно підвищений статевий потяг. Розрізняють юнацьку (або пубертатну) гіперсексуальність у формі фіксації психіки на сексуально-еротичних враженнях і фантазіях, що супроводжуються спонтанною ерекцією та іншими проявами підвищеної статевої збудливості.

ГІПЕРСЕКСУАЛЬНІСТЬ ПУБЕРТАТНА – притаманна юнацькому віку фіксація психіки на сексуально-еротичних враженнях та фантазіях, яка супроводжується спонтанними ерекціями та іншими проявами підвищеної статевої збудливості; породжуючи невротизацію, пубертатна гіперсексуальність здатна формувати умовнорефлекторні комплекси статевої сфери, що забезпечить нормальні статеві функції у період зрілості.

ГІПЕРСУБЛІМАЦІЯ (грец. hyper – надміру + сублімація) – стійке придушення творчих, сексуальних проявів та інтересів мотиваціями й активністю спортивного, виробничого або іншого характеру.

ГІПОГОНАДИЗМ – недорозвинення статевих органів і вторинних статевих ознак, обумовлене недостатністю статевих гормонів у організмі.

ГІПОЛІБДОМІЯ (гіпосексуальність) – сексуальний розлад, для якого характерні знижений рівень сексуального потягу і сексуальної активності, підвищений поріг чутливості.

ГІПОТАЛАМУС (грец. thalamos – кімната; синонім – **гіпоталамічна область**) – відділ проміжного мозку, розташований донизу від таламусу під гіпоталамічною борозною і є скупченням нервовопровідникових і нейросекреторних клітин. Є вищим центром регуляції вегетативних функцій організму, місцем взаємодії нервової і ендокринної систем. Специфічний вплив гіпоталамусу на статеві функції пов'язаний з регуляцією ним діяльності статевих залоз і участю в організації нервових механізмів, необхідних для здійснення окремих сексуальних реакцій і статевої поведінки в цілому. Регулюючий вплив гіпоталамусу на гонади, а також щитовидну залозу і кору наднирників реалізується в основному через гіпофіз. У період статевого дозрівання по сигналу, що поступає з гіпоталамусу через гіпофіз, статеві залози починають інтенсивно виробляти відповідні чоловічі або жіночі статеві гормони, під впливом яких у підлітків з'являються вторинні статеві ознаки і еротичні переживання. За наявності патології гіпоталамічної області спостерігається порушення функцій статевої системи, статева слабкість, порушення менструального циклу. У дитячому віці патологія гіпоталамусу (нейроінфекції, травми, пухлини) може проявлятися в порушеннях термінів статевого дозрівання.

ГІРСУТИЗМ (від лат. hirsutus – надлишкове оволосіння у жінок) – надмірне оволосіння (ріст бороди, брів) у жінок, при збереженні у них вторинних статевих ознак. Прояв вірилізації виникає при надлишку андрогенів, який може бути зумовлений патологією надниркових залоз або яєчників, ураженням центральної нервової системи, введенням до організму чоловічих статевих гормонів. Інколи гірсутизм виникає під час вагітності та у

кліматеричний період. Він може бути також і конституціональним, без будь-яких патологічних змін в організмі.

ГІФЕДОНИЯ (гіпгедонія, статева гіпестезія; грец. hedone – задоволення, посолода) притуплення гостроти похитливих відчуттів.

ГОМОСЕКСУАЛІЗМ (грец. homos – рівний і sexsu – стать) – сексуальний потяг індивіда до осіб однакової з ним статі і статевий зв'язок між ними. Розрізняють два види гомосексуалізму: 1) чоловічий, який за об'єктом потягу поділяють на ефебофілію (потяг до підлітків і юнаків) і андрофілію (потяг до дорослих чоловіків); 2) жіночий (лесбійство), у якому виокремлюють корофілію (потяг до дівчинки), партенофілію (потяг до дівчини), гінекофілію (потяг до дорослої жінки) і граофілію (потяг до жінки похилого віку). Термін гомосексуалізм запровадив наприкінці ХІХ ст. угорський лікар К.-М. Бенкет. В історії людського суспільства гомосексуалізм відомий давно, про що свідчать наскальні малюнки епохи пізнього палеоліту. Проте в науці різні течії його трактують неоднозначно – як захворювання, статеve збочення чи вроджену аномалію – через неможливість пояснити всі відомі факти і механізми виникнення гомосексуального потягу. Одні вчені (О.Тардєс, К.Ульріхе) пов'язують гомосексуалізм з вродженою бісексуальністю людини, другі (Р. фон Крафт та ін.) – з порушенням гормонального балансу ще в зародковій формі розвитку, треті (З. Фрейд) – з особливостями індивідуального розвитку і виховання в ранньому дитинстві або підлітковому віці. У медико-біологічній теорії інверсії причину гомосексуалізму вбачають у неправильній статевій ідентифікації в ранньому віці під впливом батьків. Ставлення до цього явища в різні часи і в різних суспільствах було неоднаковим. В одних народів гомосексуальні контакти були обов'язковим елементом підліткових ініціацій (побутувало переконання, що при цьому підлітку передається сила та інші якості дорослого чоловіка), в інших – вважалися нормальними для підлітків, але недопустимими в дорослому віці. У більшості суспільств гомосексуалізм засуджувався. В середні віки його

вважали гріхом, за який жорстоко карали, а в XIX ст. – невиліковною хворобою. Нині деякі вчені дійшли висновку, що еротична орієнтація для більшості людей не є свідомим вибором і що карати за це не можна. У деяких країнах відмінено карне переслідування за добровільні гомосексуальні контакти між дорослими. У Нідерландах гомосексуальний шлюб дозволено офіційно. За психологічними особливостями гомосексуали мало чим (крім спрямованості лібідо) відрізняються від інших людей. Серед чоловіків якихось істотних відмінностей не змогли встановити ні генетики, ні ендокринологи. В жіночому гомосексуалізмі такі відмінності існують: пасивні лесбійки зберігають типову жіночу зовнішність, одяг, заняття, звички, тоді як активні мають чоловікоподібну статуру, риси обличчя, низький голос, схильність носити чоловічий одяг і виконувати чоловічу роботу. Учені вважають, що їхня інверсія – це наслідок вроджених органічних змін у мозку, а в пасивних лесбійок вона набута. Гомосексуалізм є складною психологічною проблемою. Усвідомлення своєї психосексуальної незвичності важко переживають підлітки, нерідко вона стає причиною суїциду. Дієвих засобів подолання гомосексуалізму у дітей і підлітків не існує. До психотерапевтичної корекції сексуальних орієнтацій вдаються лише в окремих випадках за бажанням індивіда. Вона складна, часто поєднана з гормональним лікуванням і не завжди ефективна. В лікуванні кращих результатів можна досягти у людей віком до 35 років, які мають гетеросексуальний досвід. Профілактика гомосексуалізму повинна базуватися на правильному статевому вихованні дітей. Статева ідентичність гомосексуала збігається з біологічною статтю, в нього правильна самосвідомість, він сприймає себе як чоловіка, проте відчуває потяг до представників своєї статі. Існує тенденція чітко розрізняти гомосексуальність і гетеросексуальність. У дійсності таке розмежування не є чітким. Відносно невелика кількість людей вважають себе виключно гомосексуалами, переважна більшість вважає себе гетеросексуалами. Проте між ними можливі різноманітні стани переваг і сексуального досвіду, котрі також можуть змінюватись у часі. Поширеність гомосексуалізму точно не встановлена. За

даними А. Кінзі (1948 – 1953), виключно гомосексуалами вважають себе 2 % жінок і 4 % чоловіків, або приблизно 3 % населення США. Хоча цей відсоток порівняно невеликий, за ним стоїть чимало людей – майже 7 млн. Кількість людей, для котрих гомосексуальна орієнтація є домінуючою, складає ще більше – близько 10 % населення, а епізодично вступали в гомосексуальний контакт або відчували потяг до представників своєї статі, за даними того ж автора, 37 % чоловіків і 13 % жінок. Ці дані були піддані критиці й після їх перегляду було визначено такі цифри: близько 2 % чоловіків і 1 % жінок є виключно гомосексуалами, приблизно 75 % чоловіків і 85 % жінок – виключно гетеросексуалами і 23 % чоловіків та 14 % жінок мають сексуальний досвід обох типів (М. З. Хаїт, 1993). Бісексуалізм являє собою доволі складний феномен. Вважається, що термін «бісексуал» стосується людини, котра може вступати в сексуальний контакт і зазнавати задоволення від нього із представниками обох статей або визнає бажання такого контакту. Згідно з однією позицією (А. Кінзі, 1953), бісексуалізм являє собою певний компроміс між гомосексуалізмом і гетеросексуалізмом. З іншої точки зору, бісексуальна орієнтація – вищий, ніж помірний ступінь і гомосексуальності, і гетеросексуальності. Така думка підтверджується типами та частотою сексуальних фантазій представників усіх трьох сексуальних орієнтацій. Виявилось, як і слід було очікувати, що в гомосексуалів більше фантазій про представників своєї ж статі, ніж про представників протилежної, а в гетеросексуалів – навпаки. Однак у бісексуалів виникає стільки ж сексуальних фантазій про представників своєї статі, скільки у гомосексуалів, і стільки ж фантазій щодо представників протилежної статі, скільки в гетеросексуалів. Інакше кажучи, в бісексуалів спостерігається більш високий рівень загального еротичного інтересу. Серед порушень спрямованості статевого потягу за об'єктом і формою реалізації можна назвати ексгібіціонізм, нарцисизм, скопофілію, фетишизм, зоофілію, некрофілію.

ГОМОФОБИЯ (від грец. homos – подібний, однаковий, phobos – страх, боязнь) – збірне визначення для різноманітних форм негативної реакції на

прояви гомосексуальності, а також соціальні явища, що з нею пов'язані. Це поняття належить, у вузькому значенні, до неконтрольованих негативних емоцій (гнів, острах, відроза тощо) стосовно осіб гомосексуальної орієнтації, а також одностатевих сексуальних зв'язків. Сучасна психіатрія не виділяє жодних клінічних ознак гомофобії. Також відомості про це поняття як про хворобу відсутні в «Діагностичному і статистичному керівництві з психічних розладів» Американської психіатричної асоціації. Термін «гомофобія» не є визначення психологічного розладу. В ширшому значенні даний термін використовується стосовно будь-яких інших негативних проявів ставлення до представників гомосексуальної орієнтації – почуттів ненависті або неприязні, агресивних висловлювань і дій спрямованих проти гомосексуальної спільноти. Термін «гомофоб» містить конотацію страху та боязні. Використання даного терміну стосовно осіб, що не схвалюють толерантне ставлення до гомосексуальності може розцінюватися останнім як образа. В якості альтернативного терміну пропонується, до прикладу, «гомонегативіст».

ГОНАДИ (від грец. gone – народження) – статеві залози: яєчка у чоловіків та яйники у жінок.

ГОНАДНА СТАТЬ (істинна стать) – ідентифікується за основним показником статевої приналежності – гістологічній будові статевої залози.

ГОРМОНАЛЬНА СТАТЬ – визначається гонадною статтю; проявляється здатністю статевих залоз виробляти специфічні статеві гормони.

ГРАОФІЛІЯ (грец. graos – стара, philia – любовь) – статевий потяг до літньої жінки. Різновид геронтофілії. Нерідко прояв жіночого гермафродитизму, але термін застосовується і по відношенню до чоловіків, що вступают у статеві зв'язки з старшими за віком жінками.

ГРОМАДЯНСЬКА СТАТЬ (паспортна, акушерська, аскрептивна) – офіційно зареєстрована стать; визначається при народженні і виводиться безпосередньо з морфологічної статі.

ГРУПОВИЙ СЕКС – це форма сексуальної поведінки людини, в якій беруть участь більше двох суб'єктів одночасно. Будь-яка сексуальна поведінка, що практикується двома людьми, може бути частиною групового сексу, також як і деякі форми сексуальної поведінки, можливі тільки при наявності декількох учасників. Ті ж застереження з приводу безпечного сексу, які відносяться до сексу «один на один», відносяться і до групового сексу, з тих же самих причин. Люди, які практикують груповий секс, можуть мати більше сексуальних партнерів, і з цієї причини можуть бути більш схильні до ризику захворювань, що передаються статевим шляхом, ніж люди, що мають меншу кількість сексуальних партнерів. Груповий секс може відбуватися між людьми різних сексуальних орієнтацій (гетеросексуальної, гомосексуальної та бісексуальної) і гендерів.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА – система вчинків або окремі з тих, які суперечать прийнятим у суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушення процесів самоактуалізації або у виді відхилення від морального й етичного контролю за власною поведінкою.

ДЕВІАЦІЇ СЕКСУАЛЬНІ (франц. deviation від лат. deviare – збиватися з шляху; синоніми – **парафілії, парапатії, парерозії, сексуальні парастезії, перверситети**) – різні форми відхилень від загальноприйнятих в рамках даної етнічної культури форм статевої поведінки, що не відносяться до хворобливих станів. Цим девіації відрізняються від статевих збочень. Сексуальні девіації визначаються як сексуально-еротичні порушення, при яких статеве збудження або оргазм досягається за допомогою атипових або культурно-заборонених дій. Відомий польський сексолог К. Імелінський під сексуальними девіаціями розуміє порушення у сфері сексуальних фантазій і форм поведінки у взаємостосунках з реальним або уявним партнером.

Сексуальні девіації класифікують як відхилення відносно об'єкту потягу (педофілія, ефебофілія, геронтофілія, зоофілія, фетишизм, трансвестизм, транссексуалізм, інцест, нарцисизм, пігмаліонізм, некрофілія і ін.) і відхилення в способі реалізації потягу (садизм, мазохізм, ексгібіціонізм, вуайеризм та ін.). Часто сексуальні девіації визначаються як будь-яке відхилення від норми в статевій поведінці. Але необхідно пам'ятати, що відношення суспільства до різноманітних форм сексуальної поведінки, тобто розуміння його норми, мінялося протягом різних суспільних культур і епох. Якщо до середньовіччя в цілому відношення до сексуальних девіацій було цілком терпимим, а багато яких з них навіть заохочувалися, то пізніше воно різко змінилося. У середньовіччя будь-яка відмінність сексуальної поведінки від норми вважалася «від диявола» і переслідувалася церквою. Описані в XVI ст. французьким лікарем А. Пере різні способи сексуального задоволення жінки були визнані аморальними, а самому А. Пере дивом вдалося врятувати своє життя. Надалі громадська думка поступово змінювалася, терпимість до сексуальних девіацій збільшувалася, але і до теперішнього часу зберігається різний ступінь засудження девіантної поведінки: від висміювання до кримінального покарання. У поясненні причин виникнення сексуальних девіацій існує багато різних теорій (вроджені порушення, ендокринні і органічні пошкодження, наслідок захворювань і ін.), але жодна з них повністю не пояснює природу їх виникнення. На практиці ж найчастіше спостерігається поєднання декількох чинників, що і лягло в основу дизонтогенетичної концепції їх виникнення. До появи девіантних форм сексуальної поведінки можуть призводити умовно-рефлекторні зв'язки, що виникають в період становлення сексуальності або в період початку статевої активності. При цьому не завжди вдається чітко визначити межі норми і патології. Якщо якийсь подразник (запах, музика, частина одягу) пов'язаний з сильними сексуальними переживаннями, то надалі через асоціативні зв'язки він сам стає стимулом, сигналом для сексуального контакту з партнером. Але якщо цей же подразник стає неодмінною умовою статевого задоволення, то це вже девіація. Вкрай важливо розрізнити статеві збочення і статеві хитрощі. Так, наприклад, орогенітальні контакти, якщо вони застосовуються у стадії

попередніх пестощів і входять в діапазон прийнятності обох партнерів, можуть бути розцінені як рафінована форма підготовчої стадії і віднесені до крайніх варіантів норми. В інших випадках ті ж орогенітальні контакти, якщо вони в щонайменшій мірі неприємні одному з партнерів, повинні бути розцінені як відхилення, що може призвести до невротизації. Якщо орогенітальні дії за наявності різко негативної установки все ж таки проводяться одним з партнерів як засіб морального і фізичного приниження і насильства над особою і при цьому витісняють і заміщують статевий акт у формі генітальної взаємодії, вони повинні бути віднесені до статевих збочень садомазохістського типу. Наявність сексуальної девіації може чинити сильний вплив на людини. Усвідомлення людиною своїх відмінностей в поведінці і відчуттях дуже часто призводить до виникнення внутрішнього конфлікту, сила якого залежить від відношення суспільства до тієї або іншої девіації. Якщо людина не може справитися з конфліктом або з девіацією, то це може привести або до самогубства, або до розвитку вторинної невротизації і психопатизації особи через постійну боротьбу з собою. У такому разі необхідні консультація і лікування у лікаря-сексолога.

ДЕЙТИНГ (ам. *dayting*) – домовленість, зустріч (раніше – побачення). Особливе значення дейтинг має для молоді, тобто кількість побачень, яких повинно бути якнайбільше, свідчать про те, що людину люблять, бажають. Ініціатива в більшості притаманна чоловікам, але сьогодні і дівчата все більше проявляють готовність добиватися того, хто їм подобається. Молоді люди зустрічаються, щоб разом піти в кіно, на дискотеку, спортивні змагання, концерти, або просто, щоб поспілкуватися. Дейтинг не накладає ніяких зобов'язань: якщо люди відчують що гармонії між ними не виникає, вони шукають когось іншого. Слово «дейтинг» на сьогодні майже вийшло з ужитку, так як у молоді змінились форми встановлення контактів і ціннісні уявлення про стосунки між партнерами.

ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ – контркультура, надмірна ідентифікація з популярними героями (кінозірками, рок-музикантами тощо), представниками

контркультури (революційними лідерами, делінквентними особистостями), «вириває» ідентичність з її соціального оточення, придушуючи особистість.

ДЕПРИВАЦІЯ СЕКСУАЛЬНА (позбавлення) – періоди вимушеного статевого утримання.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ СТАТІ – спрямованість спадкових (генетичних) і середовищних чинників, які визначають кінцевий результат статевої диференціації, тобто, розвиток первинних і вторинних статевих ознак за чоловічим чи жіночим типом і статево самосвідомість (основними компонентами якої є психосексуальна орієнтація, вибір сексуального партнера і виконувана індивідом статевая роль).

ДЕТУМЕСЦЕНЦІЯ (лат. detumesco – припинити набухати) – зменшення кровонаповнення статевих органів при зниженні статевого збудження.

ДЕФЕМІНІЗАЦІЯ – процес переборення хлопчиками жіночих рис характеру і поведінки.

ДЕФЛОРАЦІЯ (лат. de – видалення, усунення + flos, floris – квітка, молодість, невинність) – порушення цілісності півни невинності. Зазвичай відбувається при першому статевому акті, іноді, залежно від будови, півни невинності розтягується і залишається непошкодженою після неодноразових статевих актів. Супроводжується незначною кровотечею, хоча нерідко вона відсутня. Дефлорація буває повною і неповною (частковою). Спостерігається один – два розриви, рідше – більше. Неповна дефлорація може мати місце при грубому гінекологічному огляді, травмі статевих органів, мастурбації, глибокому петингу. При бурхливому і грубо проведеному статевому акті (особливо в стані алкогольного сп'яніння) можливі глибокі розриви. Акт дефлорації психологічно гостро сприймається цнотливою дівчиною. Діапазон отриманих при цьому переживань широкий – від панічного страху і жаху, що виникають при згвалтуванні, до радісно-вдячного відчуття віддатися коханій людині. У нормі через 3 – 5 днів після дефлорації краї порушеної невинної

півни невинності загоюються і статевая близькість не викликає хворобливих відчуттів.

ДИСГАРМОНІЯ СЕКСУАЛЬНА (грец. dys – префікс, що означає порушення і грец. harmonia – відповідність) – порушення узгодженості інтимних стосунків між статевими партнерами. Проявляється у зниженні потреби статевих контактів і небажанні здійснювати їх з даним партнером, у зниженні сексуальних можливостей при статевих зносинах (зменшення сили ерекції або її відсутність у чоловіків, відсутність статевого потягу у жінок та ін.). Причиною сексуальної дисгармонії є особистісна і фізична невідповідність чоловіка і жінки. Особистісна невідповідність спостерігається у тому випадку, коли є розбіжності в індивідуальних особливостях сексуальних партнерів, включаючи рівень їх розвитку і освіти, погляди на життя, зокрема матеріальні, цінності, інтелектуально-культурні запити, звички, потреби, смаки, інтереси, захоплення і ін. Така невідповідність супроводжується невмінням розділяти відчуття і переживання іншого, недооцінкою або переоцінкою партнера. Посилують відчуження поява нових захоплень, зрада, алкогольні ексцеси. Негативні емоції, страх, ненависть, байдужість по відношенню до партнера заважають людині повністю віддаватися сексуальним переживанням і просто довіритися своєму партнеру у момент статевої близькості. Люди, що залишаються чужими один для одного впродовж всього життя, ніколи не досягнуть «глибинного зв'язку» і сексуальної гармонії. Особистісна невідповідність сексуальних партнерів призводить до конфліктних ситуацій і їх кінцевого результату – порушення міжособистісних, а з часом і інтимних відносин, оскільки сама інтимна близькість як така є однією з форм спілкування і довіри між людьми. Причини конфліктів і незадоволеності один одним часто не усвідомлюються. За істинну причину приймаються наслідки психічного розладу, що наступив, зокрема невдачі в сексуальній сфері, сексуальні розлади. У таких випадках нерідко виникають ситуації, при яких сексуальні і міжособистісні проблеми, взаємно підсилюючи одна одну, створюють своєрідне негативне коло у

взаємостосунках партнерів. Сексуальна невідповідність партнерів один одному як наслідок порушення фізіологічного компоненту сексуальної гармонії може спостерігатися при різних соматичних захворюваннях і порушеннях статевої функції чоловіка (слабкість ерекції, зниження або підвищення статевої активності) і жінки (фригідність, вагінізм), а також при нервово-психічних розладах. У зв'язку з цим зростає значення їх своєчасної діагностики і лікування для профілактики сексуальної дисгармонії. У свою чергу неможливість вирішення сексуальних проблем може стати однією з причин виникнення невротичної симптоматики і посилення функціональних порушень з боку статевої сфери. Певне місце у виникненні сексуальної дисгармонії має незнання фізіологічних і психогігієнічних основ інтимних стосунків, умов і способів взаємного сексуального задоволення або помилкові уявлення про причини порушення статевої функції (боязнь наслідків онанізму, сумніви і переживання з приводу тривалості статевого акту). Негативно позначається, особливо на жінці, відсутність психоеротичної підготовки до статевої близькості, статевого збудження. У жінок це пов'язано з тим, що чоловік нерідко не забезпечує їй попередньої підготовки у вигляді сексуальних пестощів перед початком статевого акту. До сексуальної дисгармонії у жінки призводять також грубість партнера, відсутність або невідповідність стимуляції еrogenних зон, різний ступінь збудження. Сексуальна невідповідність може бути обумовлена несприятливим поєднанням темпераментів і статевої конституції, неспівпаданням поглядів на норми і форми сексуального життя, невідповідністю сексуальної поведінки і вимог до інтимної близькості одного з партнерів, несприятливим поєднанням їх психологічних типів («чоловік батько» і «жінка мати»). У формуванні негативної сексуальної установки на статево близькість важливе значення має несприйняття фізичного вигляду партнера, його манери поведінки, мови, міміки, жестикуляції, манери одягатися і запахів, властивих даній людині, а також зниження еротичної привабливості внаслідок невміння або небажання стежити за собою.

ДИСГЕНІТАЛІЗМ (грец. dys – префікс, що означає порушення + лат. genitalis – дітородний, статевий) – загальна назва порушення розвитку статевих органів, коли вони мають дуже великі або малі розміри. Поняття норми і патології при цьому відносне, оскільки нормальні розміри можуть бути надзвичайно варіабельними. Дисгеніталізм може стосуватись окремих частин статевих органів, але у плані сексуальних взаємовідносин провідну роль відіграють зміна форми, розмір і розташування статевих органів та генітальних еrogenних зон.

ДИСМОРФОМАНІЯ (грец. dys – префікс, що означає порушення + грец. morphe – вигляд, форма + манія) – психічний розлад, який виражається хворобливою переконаністю у наявності уявного фізичного недоліку. Як і дисморфофобія, властива переважно підлітковому віку і стосується видимих ділянок тіла, фігури і статевих органів. Спостерігається при ендореактивному психічному розладі і при шизофренії, протікає найчастіше у вигляді надцінних ідей або марення і звичайно супроводжується пригніченим настроєм, ретельним маскуванням своїх переживань і вираженим прагненням до виправлення уявного дефекту будь-яким шляхом, при цьому можливі прагнення до самогубства, самоушкодження, різні види самолікування. Хворі на дисморфоманію часто відвідують хірургів, дерматологів, косметологів, сексопатологів. У всіх випадках прояву дисморфоманії потрібна консультація психіатра, без якої жодні корегуючі операції, особливо на статевих органах, недопустимі.

ДИСМОРФОФОБІЯ (грец. dys – префікс, що означає порушення, morphe – форма і phobos – страх) – психічний розлад, що проявляється у нав'язливих, важких переживаннях своєї фізичної неповноцінності; нав'язливий невротичний страх, пов'язаний з реальним або уявним фізичним недоліком. Найчастіше, на відміну від дисморфоманії, протікає без важких розладів психічної діяльності. Виявляється переважно у підлітків як скороминуче вікове явище; більше 80% випадків припадає на період статевого дозрівання

(хоча може розвиватися і у дорослих людей, а зрідка навіть у дітей). Найчастіше підліток знаходить «недолік» у себе на обличчі: великий потворний ніс (комплекс Сирано де Бержерака), клаповухість, великий рот і т. д., в інших випадках – у фігурі: надмірна повнота або худоба, дуже великі сідниці, криві або тонкі ноги. Середнього зросту хлопчики здаються собі потворно маленькими поряд з довгов'язими однолітками. Високі дівчатка, навпаки, переживають через те, що на них можуть дивитися, як на потворно довгих. У хлопчиків часто побоювання викликає будова своїх геніталій – дуже «маленький» або «кривий», «потворний» статевий член. Переживаючи такий дефект, вони уникають громадських місць, де потрібне оголення (баня чи туалет). У хлопців дисморфобія і дисморфоманія часто поєднуються із затримкою сексуального розвитку (малий зріст, евнохійні пропорції тіла, слабкорозвинені вторинні статеві ознаки), що і є темою переживань. У дівчат даний синдром частіше розвивається на фоні акселерації, хворобливо переживаються високий зріст, великі молочні залози, збільшена волосистість на руках і ногах і ін.

ДИСПАРЕУНІЯ (грец. dys – префікс, що означає порушення і porcupos – співмешканець, коханець) – розлад сексуальності жінки (рідше – чоловіка), який поширюється на сексуальний потяг, статеве зближення, емоційний стан після нього. Це один із поширених партнерських сексуальних розладів. К.Мелінський виділяє декілька різновидів диспареунії: 1. Нездатність досягати стану оргазму при нормальному, з точки зору «техніки», протіканні статевому акту з постійним партнером. Ця форма порушення оргазму проявляється тільки у період статевому спарування і тільки у даній партнерській парі. При цьому вона необов'язково обумовлена більшістю в ділящі статевих органів. 2. Причиною диспареунії у даному випадку є невідповідність партнера, негативне ставлення жінки до нього, яке стає вибірним гальмом, що не дозволяє пережити оргазм. Сексуальний розлад, який виникає при сексуальних контактах з одним партнером, може сприяти виникненню його і з іншим або розвитку вторинних невротичних реакцій,

втрапи інтересу до сексуальних контактів. 3. Нездатність досягати стану оргазму з актуальним постійним партнером унаслідок відсутності в жінки інтересу до сексуальних контактів, а також появи під час них неприємних або болісних відчуттів при відсутності вагінізму. Такі жінки залишаються незадоволеними після статевому спарування, часто відчувають роздратування і відразу до себе і партнера. 4. Нездатність досягати стану оргазму з постійним партнером у зв'язку з болісним спаруванням як для жінки, так і для чоловіка. Причиною такої дисфункції є важковловимі комбінації психосоматичних факторів. Диспареунія – це лише болісне статеве спарування як для чоловіка, так і для жінки. У. Мастерс та В. Джонсон використовують термін «диспареунія» по відношенню до чоловіків у тих випадках, коли ті переживають болісні відчуття при статевому спаруванні внаслідок неприхованих місцевих соматичних змін.

ДИСФУНКЦІЇ СЕКСУАЛЬНІ (грец. dys – префікс, що означає порушення + лат. functio – діяльність) – порушення потенції, сексуальної збудливості (відсутність відповідної готовності до появи сексуального збудження і порушення темпу протікання сексуальних реакцій), сексуального збудження (відсутність адекватних сексуальних реакцій на зовнішню і внутрішню стимуляцію), сексуальної мотивації (вираженості сексуального потягу). відзначають істинні і уявні дисфункції. Профілактика сексуальних дисфункцій передбачає підвищення загальної і сексуальної культури, проведення індивідуальних бесід, направлених на корекцію неправильних уявлень і стереотипів сексуальної поведінки. Усунення порушень можливе за умови вчасного звернення за допомогою до психологів, сексопатологів. Провідна роль в лікуванні належить психотерапії.

ДІАПАЗОН ПРИЙНЯТНОСТІ – сукупність форм сексуальної поведінки при інтимній близькості, що не породжують у партнерів негативної емоційної реакції і розцінюються ними як допустимі. Сюди входять всі види пестошів, форми і допустимість їх дії на ті або інші ерогенні зони перед статевим актом,

в його процесі і в період спаду статевого збудження. Будь-яка дія на ерогенні зони має збуджуючий характер, якщо вона допустима з морально-етичних позицій даної особи в сексуальних стосунках, не виходить за рамки індивідуального уявлення про його прийнятність і приносить взаємне задоволення партнерам. Все, що перевищує межі уявленя одного з партнерів, переживається ним як щось потворне, ганебне, аморальне, як відхилення від сексуальної норми. Але межа між формами сексуальної поведінки, що відповідають нормі, і відхиленнями від неї досить розпливчата і може змінюватися залежно від моральних установок суспільства, індивідуального розвитку особи, віку партнерів і т. д. У різних людей діапазони прийнятності різні, і лише при урівноваженні їх у статевих партнерів досягаються умови для формування сексуальної гармонії.

ДОГГЕРСТВО (анг. dog – собака) – секс в громадських місцях, парках або в автомобілях, на очах у сторонніх або з участю останніх. Свою назву отримало через те, що доггери зазвичай пояснюють свою поведінку представникам правоохоронних органів «звичною прогулянкою з собакою». Доггерство є проявом вуайєризму, ексгібіціонізму і екстремального сексу. Часто пов'язано з насильством і розповсюдженням венеричних захворювань, а також серйозним забрудненням навколишнього середовища (залишають після себе в парках і на дитячих майданчиках презервативи, нижню білизну).

ДОМІНАНТА – головна ідея, основна ознака або складова чого-небудь.

ДОНЖУАНСТВО (на ім'я Дон Жуана, героя любовних пригод в іспанських народних оповіданнях і дійової особи творів багатьох письменників XVII – XIX ст.) – чоловічий проміскуїтет, коли метою численних сексуальних зв'язків є підбір тієї єдиної, спілкування з якою дало б повне фізичне і психічне задоволення чоловіку. Проте кожна нова зустріч закінчується тільки розчаруванням, байдужістю і навіть огидою до партнерки. Багато «донжуанів» втрачають будь-який інтерес до жінки в той момент, коли вона поступається його домаганням і сама фізична близькість стає взагалі

непотрібною, або гостротою відчуттів значно поступається емоційному підйому у момент спокушання. Життя таких чоловіків – суцільна карусель тріумфів, поразок, перемог, паніки і шоку. Їм просто не дано зустріти «справжню жінку». Адже вони – жертви власних ілюзій. Загальним для цих людей є «пошук любові», але свої здібності вони реалізують по-різному. За оцінками психологів, донжуани виростають, як правило, в неповних сім'ях, де мати страждає психічними або емоційними вадами. Для такої матері син – єдина віддушина, нещасний представник відсутнього чоловіка. Любов, яку такі діти отримують в дитинстві, була неповною, непостійною, що приречло їх на емоційну самотність. Виростаючи, вони пускаються на пошуки «справжньої любові». Будь-який зв'язок з жінкою затьмарюється у них укоріненою в підсвідомості картиною материнського свавілля, всевладдя, пригноблення, наперед спонукаючи до розриву. Так в душі донжуана з'являється пустота. Він – переможений, згусток нервів, безпорадна жертва важкого дитинства і батьківських конфліктів, принесена на вівтар материнського егоїзму. Більшість донжуанів зазнає значних труднощів у створенні власної сім'ї або їх шлюб дуже нестійкий. Розчарування в надії знайти свій ідеал не дозволяє їм глибоко і повно оцінити кожну партнерку, побачити в ній особистість. Психологи вважають, що самому до кінця позбавитися комплексу донжуана не можливо. Необхідна система лікування, спеціалізована допомога лікаря.

ДРУЖБА – відносини між двома або декількома людьми, побудовані на взаємній схильності, шані, довірі і взаємній підтримці. Стать партнера не визначає особи дружніх відносин. Тут, як правило, інтимна ніжність і сексуальні контакти не є метою і не реалізуються. Найчастіше дружба пов'язує людей однієї статі: у хлопчика є «кращий друг», а у дівчинки – «краща подруга». Такого роду відносини виникають дуже рано – між дівчатками, між хлопчиками, між хлопчиками і дівчатками. Здебільшого дитяча дружба означає першу емоційну прихильність до іншої людини, а тому і велику самостійність по відношенню до батьків і інших довірених осіб.

Вона дає якісно новий соціально-психологічний досвід, оскільки виникають нові комунікативні зв'язки і відносини і відбувається проникнення в іншу, відмінну від сім'ї, соціальну спільність. Дружба допомагає пізнати інших людей, часто має на увазі інтенсивний обмін думками, сприяє спільній діяльності і сумісному проведенню дозвілля. Іноді такі зв'язки бувають не дуже тісними, і тоді їх слід оцінювати як хороше знайомство. Дружба може бути довірчим, лояльним союзом в ім'я якоїсь мети або в людей похилого віку об'єднуючи їх (особливо чоловіків) для якоїсь діяльності і за інтересами. У них спостерігаються тісні зв'язки, коли багато що переживається разом в реальності або в думках; коли одна людина розуміє іншого тільки з одного слова чи натяку і навіть коли він мовчить. У деяких випадках дружба між хлопцем і дівчиною може бути як перехідна стадія від дитячих відносин до дорослішого ставлення між партнерами протилежної статі. Проте таку дружбу можна зустріти і в старшому віці. Часто вона існує разом з любовними відносинами, а іноді її носієм є любов (правда, тільки з одного боку). Тут важко визначити чіткі межі, і Клопшток вважає, що дружба і любов виростають з одного коріння. У будь-кому віці дружба між хлопцем і дівчиною заслуговує уваги і потребує сприяння, і не тому, що це «просто дружба», безпечна в плані сексу, але як чинник, що розширює коло соціальних зв'язків. Така дружба зовсім не обов'язково має еротичне забарвлення, проте еротика не виключається, оскільки стосунки між людьми динамічні і мають на увазі наявність емоційних і фізіологічних елементів. Якщо розвиток дружніх зв'язків підводить до сексуальних дій, то разом з умовами і передумовами дружби багато що залежить від загальних сексуальних норм і поглядів партнерів, які виключають або не виключають секс. Якщо статеве життя залишається приналежністю любові, то секс в дружбі не є предметом обговорення. Сексуальний партнер – улюблений партнер, навіть незалежно від того, як він сам оцінює такий зв'язок. Традиційно для багатьох жінок важливіше те, що вона любить чоловіка, з яким живе статевим життям, а не те, що він любить її. Це показує, що дружба між чоловіком і жінкою багата варіантами, підпорядковується певним нормам

і, залежно від ідеалів чоловіків або жінок і від взаємостосунків статей, може мати різні форми і різне значення. Дослідження показують, що 3/4 19-річних один або багато раз мали дружбу з сексуальними контактами або визначали свої відносини з партнером як дружбу з сексом.

ЕГО-ІНТЕГРАЦІЯ – почуття, яке полягає у здатності людини переглянути все своє минуле життя (включаючи шлюб, дітей та онуків, кар'єру, досягнення, соціальні стосунки) і сказати собі: «Я задоволений». Невідворотність смерті таку людину не лякає, оскільки вона бачить продовження себе в нащадках, досягненнях. І навпаки, людина може ставитися до свого життя як до низки нереалізованих можливостей та помилок. Вона усвідомлює, що вже запізно починати все спочатку, шукати нові шляхи, щоб відчуті цілісність свого «Я». Нестача чи відсутність інтеграції в такої людини проявляється у вигляді прихованого страху смерті, відчутті того, що «щось може статися». Е.-Г. Еріксон виокремив два домінуючих типи настрою у роздратованих і розлючених людей похилого віку: шкодування про те, що життя не можна прожити заново, та заперечення власних недоліків шляхом проєкції їх на зовнішній світ.

ЕДІПІВ КОМПЛЕКС (на ім'я героя трагедії Софокла «Цар Едіп») – психоаналітичне уявлення про особливості емоційних відносин дитини у віці 3 – 4 років до своїх батьків. Згідно з З. Фрейдом, це – комплекс дитячих переживань, що складається з прихильності хлопчика до своєї матері одночасно з ревнощами і недобррозичливістю по відношенню до батька. У дівчаток він характеризується особливою прихильністю до батька і спрямованістю на нього сексуального потягу і називається комплексом Електри. Надалі цей комплекс витісняється в сферу несвідомого, є універсальним для чоловіків і визначає багато аспектів їх сексуальності і невротизму. Едіп – в старогрецькій міфології цар Фів. Згідно з трагедією, Гавкіт (батько Едіпа), якому судилася смерть від руки власного сина, велів кинути новонародженого на поживу звірам. Врятована пастухами дитина

потрапила до царя Корінфа Полібу, який виростив Едіпа як рідного сина. Досягнувши зрілого віку, Едіп дізнався в Дельфах від оракула, що йому суджено убити батька і оженитися на матері. Не сміючи повернутися до Корінфа, який він вважав батьківщиною, Едіп вирушив в дорогу. У дорожній сварці він вбиває незнайомого знатного чоловіка (це був Гавкіт). Розгадавши загадку Сфінкса, Едіп звільнив Фіви і був за це проголошений царем Фів, ставши чоловіком овдовілої Іокасти (матері). Близько 20 років прожив Едіп в щасті, не підозрюючи, що пророцтво дельфійського оракула збулося. Коли у Фівах почалася чума і оракул в Дельфах передбачив, що тільки вигнання вбивці Гавкоту врятує місто, Едіп дізнався про свої злочини. Він осліплює себе і йде у вигнання, Іокаста накладає на себе руки. Схожі легенди поширені у багатьох народів. Кара, що спіткала Едіпа, відображає висхідну до глибокої старовини заборону шлюбних відносин між прямими родичами. За Фрейдом, комплекс Едіпа складає основу і суть всієї історії людства. У первісному суспільстві ватажок, будучи найсильнішим, привласнював собі всіх самок, які могли бути матерями, дружинами і сестрами решти самців. Сам же ватажок по суті був батьком всіх самців первісного суспільства. Одного разу принижені самці убили ватажка-батька і вирішили ввести екзогамію (заборона шлюбів і статевих відносин з кровними родичами). Фрейд вважав, що введення екзогамії поклало початок суспільної моралі і державної організації людського суспільства. Первісні брати, убивши батька, почали переживати суперечливі почуття, які часто виявляються у невротиків і у дітей, – ненависть і відчуття суперництва по відношенню до батька і захоплення ним, потім виникла свідомість провини і розкаяння. Усвідомлення провини як досконалого діяння спонукало встановити табу (заборону) на інцест і на вбивство батька.

ЕЙФОРІЯ – піднято-радісний настрій, добросердя, не пов'язане з обставинами реального життя і критичною оцінкою свого стану. Стан ейфорії спостерігається при важких травмах або ураженнях мозку (наприклад,

вираженому атеросклерозі мозкових судин), деяких психозах, а частіше – на ранніх етапах вживання алкоголю і наркотиків.

ЕКСГІБІЦІОНІЗМ (лат. Exhibeo – виставляти) – досягнення статевого задоволення шляхом демонстрації статевих органів особам протилежної або своєї статі поза ситуацією статевої близькості. Зустрічається, як правило, у чоловіків. Проте ряд авторів відзначають, що і деякі жінки, наприклад, що займаються професійним стриптизом або схильні до оголення різних частин тіла (частіше грудей, стегон) мають певні ексгібіціоністські схильності. Для більшості чоловіків-ексгібіціоністів важливе значення має переляк жінки, тому вони прагнуть шокувати її, з'явившись раптово з укриття, у вікні або під'їзді будинку. Розкривши плащ або пальто, вони демонструють ерегований статевий член, входячи в стан сильного статевого збудження, що іноді доходять до психічного оргазму. Часто показ супроводжується мастурбацією. Іноді випадки ексгібіціонізму спостерігаються в громадському транспорті, нерідко оголення здійснюється перед дітьми. Осіб, у яких ексгібіціонізм поєднується з елементами садизму, понад усе привертає реакція страху і сорому у жінок, а за наявності мазохістських тенденцій збудливими виявляються власні відчуття приниження, сорому або страху перед покаранням (до таких різновидів відносять ерографоманію). Виділяють також вербальний (словесний) ексгібіціонізм, коли чоловік одержує задоволення від нашіптування інтимних подробиць і відвертих вульгарностей на вухо жінці або вислуховування їх від неї. Найчастіше це відбувається по телефону, коли чоловік дзвонить незнайомій жінці і в розмові зачіпає теми, що викликають у нього статево збудження, мастурбуючи при цьому до еякуляції і оргазму. Словесний ексгібіціонізм може поєднуватися з прагненням оголити свої статеві органи перед іншою особою. Як вікову норму елементи ексгібіціонізму можна знайти у 5% дітей віком до 7 років і менш ніж у 1% дітей віком 7 – 11 років. У дитячому віці демонстрація статевих органів позбавлена сексуального забарвлення. Проте при зниженні порогів збудливості і порушенні термінів психосексуального розвитку,

найчастіше в результаті нервово-психічних захворювань, демонстрація геніталій у ряді випадків супроводжується сексуальним збудженням, а згодом і оргазмом. Похитливі відчуття при оголенні у таких дітей можуть закріплюватися за механізмом імпринтингу, формуючи надалі ексгібіціоністські схильності.

ЕКСКРЕМЕНТОФІЛІЯ (лат. excrementum – виділення і грец. philia – любов, потяг) (**пікацизм**) – поєднання мазохізму і фетишизму, за якого людські фізіологічні випорожнення відіграють роль фетиша.

ЕКСТАЗ (грец. extasis – захоплення) – термін, зафіксований ще в античній літературі, для позначення особливого стану свідомості, в якому втрачаються межі між зовнішнім і внутрішнім. Цей стан супроводжується відчуттям захопленості, сп'яніння, відчуженості від дійсності, ігнорування реальних зовнішніх відчуттів. Захоплення таке велике, що людина на короткий час про все забуває. За характером відчуттів і за динамікою процесу знаходиться близько до сфери сексу. У свідомості спливають картини і образи, зазвичай йому недоступні. Може супроводжуватися як позитивними емоціями (щастя, блаженство), так і негативними (страх, жах). Фізична активність може редукуватися до стану заціпеніння, або зростати до шаленства. Для містиків це ключове поняття індивідуального розвитку людини. Екстаз символізує те, що людина є лише своєрідною «посудиною», яка наповнюється космічним змістом.

ЕКСЦЕС СЕКСУАЛЬНИЙ – повторні статеві акти протягом доби за умови, що кожний з них буде завершеним, тобто, закінчиться оргазмом або еякуляцією.

ЕНДОРФІН (endorphin) – представник групи хімічних сполук, які природно виробляються в головному мозку і мають здатність зменшувати біль (аналогічно опіатам) і впливати на емоційний стан. Ендорфіни утворюються з речовини, що виробляється гіпофізом, – беталіпотрофіну (beta-lipotrophin);

вважається, що вони контролюють діяльність ендокринних залоз в організмі людини. Ендорфін приводить людину в стан ейфорії, його іноді називають «природним наркотиком» або «гормоном радості». Любов, творчість, слава, влада – будь-яке переживання, пов'язане з цими і багатьма іншими категоріями людського існування, підвищує рівень ендорфіну в крові.

ЕРЕКТИЛЬНА ДИСФУНКЦІЯ (імпотенція) – нездатність досягти ерекції або утримати її на рівні, достатньому для здійснення коїтусу. Розрізняють первинне і вторинне порушення ерекції. При первинному порушенні ерекції чоловік взагалі жодного разу в житті не зміг здійснити статевий акт, а при вторинній йому вдавалося це один або багато разів, перш ніж виникло порушення. Вторинне порушення зустрічається приблизно в 10 разів частіше, ніж первинне. Еректильна дисфункція може виникнути в будь-якому віці і проявляється в різних формах. Повна відсутність ерекції зустрічається рідко і зазвичай пов'язана з певними захворюваннями. Частіше чоловіки скаржаться на слабку ерекцію, що не дозволяє їм здійснити статевий акт. Іноді у хворого виникає достатньо сильна ерекція, але при спробі здійснення статевого акту вона швидко зникає. У інших випадках чоловік здатний досягти нормальної ерекції лише за якихось певних умов. Наприклад, у деяких чоловіків не виникає проблем з ерекцією при мастурбації, але вони не здатні до ерекції при статевій активності з партнером. Інші здатні до нормальної ерекції при позашлюбних контактах, проте при статевих стосунках з дружиною ерекція відсутня або слабка. Нерідко зустрічається і зворотна ситуація: деякі чоловіки, що не мають ніяких проблем при статевому акті з своїми дружинами, практично нездатні до позашлюбних контактів. Окремі невдачі (відсутність ерекції або її втрата) можуть мати місце у будь-якого чоловіка – це цілком нормальне явище. Якщо чоловік, замість того щоб ставитися до таких інцидентів спокійно, починає переживати свою невдачу, думати про те, чи зуміє він досягти ерекції наступного разу, він створює тим самим ґрунт для виникнення справжніх труднощів. Еректильна дисфункція має одну маловідому особливість: іноді вона зникає сама собою. Було досліджено що

30% чоловіків, у яких виникали проблеми з ерекцією, що не пов'язані з їх фізичним станом, через півроку функціонували нормально, хоча не вдавалися до будь-якого лікування (Segraves et al., 1985). Таке спонтанне «лікування» частіше відбувається у чоловіків, що зазнали проблем з ерекцією протягом відносно коротких періодів часу – менше трьох років; проте відомі випадки, коли статевая функція раптово відновлювалася через 10 років і більше. Цьому явищу немає якого-небудь простого пояснення; можливо, це пов'язано із зниженням рівня стресів у житті даного чоловіка. Страх перед можливою невдачею – «Зумію я утримати ерекцію?», «Зумію я задовольнити партнера?» – швидше за все призведе до гальмування статевого збудження і до втрати ерекції. Чим сильніші ці побоювання, тим вища вірогідність того, що вони збудуться (за принципом самонавіювання), і чоловік почне відчувати справжню нездатність досягти ерекції і утримати її. З часом страх перед невдачею може викликати послаблення інтересу до сексу (уникнення), втрату самоповаги і спроби подолати невпевненість (це звичайно порушує безпосередність статевого акту, все більше перетворюючи його із задоволення в якесь «дійство»). Крім того, побоювання невдачі часто перетворює одного або обох партнерів на спостерігачів, що стежать за власною сексуальною реакцією або за реакцією партнера і оцінюють її. Відволікаючись на спостереження і оцінку, чоловік звичайно одержує менше задоволення від статевої активності, що ще сильніше пригнічує його здатність до фізичної реакції. Таким чином виникає замкнуте коло: слабка ерекція викликає страх невдачі, що спонукає стати спостерігачем, а це відволікає і сприяє порушенню ерекції, підсилюючи страх невдачі. Якщо не розірвати це замкнуте коло, то порушення ерекції буде міцно закріплене. Реакція чоловіка на порушення ерекції вельми різноманітна – від жаху і розгубленості (ймовірно, найтиповіша реакція) до повної байдужості (менш типова). Звичайно, для деяких чоловіків і жінок секс – це щось більше, ніж пульсуючий ерегований чоловічий член, і задоволення від любовного побачення визначається для них не одним тільки статевим актом; проте більшості людей обмеження, спричинені порушенням ерекції, неприємні.

Партнерка чоловіка з порушеною ерекцією може обвинувачувати в його безсиллі себе, вважаючи, що вона недостатньо приваблива або недостатньо досвідчена, щоб викликати у нього бажання; або ж їй здається, що вона чинить на нього тиск і тим самим винна в його проблемі. У інших випадках жінки повністю перекладають відповідальність на чоловіків. Одні вважають, що у їх чоловіків є перелюбство; інші підозрюють чоловіків в гомосексуальних схильностях; треті – у тому, що чоловіки їх просто не люблять. Імпотенція може призводити до розпаду дуже міцних зв'язків, роблячи партнерів недовірливими, дратівливими і підозріливими навіть за межами спальні. Лікування еректильної дисфункції залежить від причин, які її викликали. У більшості випадків потрібне спеціальне лікування у сексопатологів. **ОРГАНІЧНІ (СОМАТИЧНІ) ЧИННИКИ** 1. **Хвороба:** визначений клінічно стан, який здатний вплинути на еректильну функцію, наприклад: розсіяний склероз, діабет, епілепсія, серцево-судинні розлади. 2. **Ятрогенії (лікарські):** поточний прийом ліків, можливо відповідальних за дисфункцію ерекції. 3. **Психози:** фігуруючий в анамнезі або клінічно діагностований в даний час психоз, що вважається здатним викликати еректильну дисфункцію наявного типу. 4. **Нейрогормональні порушення:** чітко встановлена нейрогормональна дисфункція (наприклад, низький рівень тестостерону), або патологія, що виникла в результаті анатомічних аномалій (наприклад гіпогонадізм, крипторхізм), інтерсексуальних станів, наприклад, синдрому Клайнфелтера. 5. **Токсикоманія:** тривалий прийом деяких медикаментозних засобів (включаючи алкоголь, але виключаючи призначені лікарями ліки), яким можна інкримінувати розлади ерекції. 6. **Особові девіації (або граничні психопатологічні стани):** клінічно явні девіації, що впливають на сексуальну поведінку і реакції. 7. **Психічна або фізична недостатність:** дисфункція ерекції, спричинена або специфічно пов'язана з психічною або фізичною недостатністю, наприклад, церебральним паралічем.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ 1. **Понижений статевий потяг.** Відомо, що секс дуже важливий для одних людей, для інших же практично не має значення. У деяких навколо сексу сконцентроване все життя, від

пубертатного періоду до смерті. Велику частину свого життя вони досягають оргазму за допомогою статевих актів або мастурбації, у них багате фантазіями життя, і тим або іншим шляхом вони одержують від сексу величезну еротичну насолоду. На іншому кінці кривої розподілу знаходяться чоловіки, що відносяться до сексу байдуже – вони починають статеве життя пізно і закінчують його рано, можливі тривалі інтервали. Це може відбуватися через стрес, через відсутність партнерки і просто в результаті незацікавленості.

2. **Гомосексуальні потреби** нерідко зустрічаються чоловіки, які, усвідомлюючи свою неадекватність в гетеросексуальному плані, вважають себе гомосексуалами або принаймні думають, що схильні до «гомосексуальних тенденцій». Не виправдані спроби радикально змінити або знищити ці гомосексуальні потреби: можна сподіватися на більший успіх, намагаючись допомогти пацієнту усвідомити і прийняти свою гомосексуальну поведінку і при необхідності відповідно змінити свій спосіб життя.

3. **Вік** – слід чекати, що збільшення віку зіграє свою роль у вразливості чоловіків відносно еректильних розладів. На жаль, саме старіння неминуче і невблаганне. Вік, схоже, виконує величезну роль щодо проблем з ерекцією. Слід уникати коментарів типу: «А що ви хочете в такому віці?» Натомість слід пояснити, що уявні і нереальні очікування в сексуальній поведінці в зрілі роки життя можуть призвести до пов'язаних з неврозами сексуальних проблем. Необхідно пояснити, що, хоча фізіологічні зміни і уповільнюють сексуальні реакції, не існує істинної причини для припинення сексу. Проте слід підкреслити дві речі. По-перше, для продовження насолоди сексом в похилому віці необхідна зацікавлена партнерка, до якої збережено потяг – дуже часто статеве життя закінчується тільки тому, що партнерка говорить: «Досить!» або сам чоловік більше не вважає її привабливою. По-друге, слід враховувати колосальні відмінності в сексуальних апетитах різних осіб. Одні цілком задовольняються, припинивши заняття сексом після 50 і більше не думають про це; на інших же ця перспектива наганяє жах – вони розглядають секс як спосіб життя і найважливішу її частину і в 60, і в 70 років, і далі. Значна вікова різниця між чоловіком і молодшою партнеркою

також може створювати сексуальні проблеми, викликаючи невроз очікування в результаті необхідності задовольнити сексуально вимогливішу партнерку.

4. **Парафілії (незвичайний секс)** – багато хворих з еректильними проблемами відзначають отримання задоволення від включення в свої фантазії незвичайного сексу (зокрема, фетишистської і мазохістської поведінки), а деякі практикували ці форми з партнеркою. Прояви незвичайного сексу у фантазії або в реальній дійсності дозволяють проникнути в суть сексуальних потреб індивіда, і не буде необґрунтованим припущення, що у разі розбіжності цих потреб із загальноприйнятими його здатність до збудження може знижуватися. Не заглиблюючись в причини цих парафілій, можна засумніватися у вірогідності повного усунення їх з сексуального репертуару індивіда за допомогою терапевтичних заходів.

5. **Депресія** – добре відомо про здатність депресії, діючи центрально, пригнічувати сексуальний потяг, що в свою чергу може вплинути на ерекцію, хоча, як це не дивно, є докази про поєднання депресії з підвищеним статевим потягом (Mathew, Weinman, 1982). Традиційна секс-терапія при цьому не дає ефекту, оскільки не впливає на депресію, і тому ясно, що лікування в першу чергу повинно бути направлене на захворювання, що породжує сам депресивний синдром. Пацієнт може не усвідомлювати зв'язок між депресією (насправді він може навіть не підозрювати про наявність у нього клінічної форми депресії) і своїми сексуальними проблемами. У разі застосування антидепресантів слід пояснити їх вірогідний вплив на сексуальні реакції.

6. **Стани вираженої тривожності** – тривожні стани можуть опосередковано впливати на сексуальні реакції, і викликати сексуальні дисфункції. Через те слід спрямувати увагу на усунення причин тривожності ще до початку застосування секс-терапії.

7. **Низька самооцінка** і самоповага представлені різними станами мислення і відчуттів. Причини цих явищ складні і можуть зачіпати тип особи, ранній життєвий досвід, психічні захворювання і «набуту безпорадність». Це відчуття неповноцінності може бути абсолютно необґрунтованим, хоча хворі можуть намагатися логічно пояснити його, пов'язуючи з вигаданими фізичними дефектами. Низькі самоповага і

самооцінка можуть походити від таких фізичних станів, як екзема або псоріаз, які при певній вираженості можуть наносити значний вплив на особистість. Якщо ці стани розвиваються в дитинстві, їх дія може бути ще більш вираженою. При особливо низькій вірі в свої сили результуюча самооцінка може перешкоджати нормальному розвитку і набуттю достатнього соціального досвіду. 8. **Конфлікти в статевій ідентифікації** – чоловік може відчувати невпевненість в своїй сексуальній ідентифікації і статевій ролі, сумніваючись, чи є він гетеросексуалом, гомосексуалом або бісексуалом. У цих ситуаціях можливі проблеми у встановленні зв'язків, що забезпечують достатнє сексуальне збудження, яке може призводити до виникнення проблем з ерекцією. 9. **Жорстке виховання** – жорстке, антисексуально направлене, так зване вікторіанське виховання не було чимось незвичайним декілька поколінь назад, і жертви цього придушення дотепер звертаються до лікарів з своїми сексуальними проблемами. Кумулятивна дія цих раних переживань вела до заперечення сексуальних відчуттів, відносячи їх до гріховних або брудних. Покарання за будь-які види поведінки, що мають хоча б віддалене відношення до сексу, цензура телепередач, уникнення будь-яких розмов про питання статі – все це протидіє нормальному розвитку дитини. 10. **Релігійний тиск** – релігії належить невелика, але вагома роль в зміцненні негативного відношення до сексу. Виховання, де дитині прищеплюються переконання, що все пов'язане з сексом ганебне, а сексуальні відчуття слід пригнічувати, не обов'язково ґрунтуються на релігійній доктрині (слід підкреслити, що не всі релігії носять заборонний характер). Проте, коли релігія стає рушійною силою сексуального придушення, вона може набути особливо руйнівного характеру. 11. **Проблеми способу життя** – проблеми цього типу, на щастя, відносно короткочасні. Проте в напружені часи, коли занепокоєння про сім'ю, гроші або роботу обрушується на психічне здоров'я чоловіків, все це може торкнутися його сексуальних реакцій. Одним з наслідків стресу є зниження сексуального потягу, аж до повної відмови від сексу до поліпшення обставин. Проте деякі чоловіки вважають себе зобов'язаними приносити задоволення

партнерці, не дивлячись на відсутність бажання, і в результаті терплять невдачу внаслідок розвитку сексуальної тривожності або депресії. Безробіття, зміна службового становища, втрата соціального статусу діє на сексуальну поведінку несприятливо, так само як зміна місця роботи або вихід на пенсію. 12. **Психологічні травми в підлітковому і зрілому віці** – сексуальне насильство, виявлення партнерки в ліжку з коханцем, приниження з боку дівчини при раних сексуальних контактах – все це може здійснювати руйнуючий вплив на сексуальне виконання. Однак пацієнти часто без достатніх підстав перебільшують роль окремих випадків у розвитку своїх еректильних проблем. 13. **Невроз очікування невдачі**. Один раз виникнувши, проблеми з ерекцією можуть набути постійного характеру, а можуть і не повторюватися. Багато чоловіків пережили тимчасову втрату ерекції через стрес, втому або тривожність, скажімо, на початку нового зв'язку, проте більшість цих труднощів зникає без необхідності в лікуванні. Проте деякі еректильні проблеми мають стійкіший характер, і, без сумніву, невроз очікування невдачі є одним з головних чинників, що провокують і підтримують втрату ерекції. Невроз очікування може бути замаскованим і переживатися тільки в думках або ж відкритим і виливатися в звичайні вісцелярні відчуття з суб'єктивною. Невроз очікувань може виникати за рахунок уявних подій або з реального минулого досвіду, і зберігатися ще довгий час після того, як випадковості, що спровокували його, забудуться.

ЕРЕКЦІЯ (лат. erigo, egestio – випрямляти, піднімати, зводити) – збільшення статевого члена в об'ємі з різким підвищенням його пружності. Створює можливість для введення статевого члена в піхву і здійснення статевого акту. Ерекція має рефлекторно-судинний механізм, який полягає в посиленні припливу артеріальної крові до статевого члена при одночасному сповільненні відтоку венозної крові. Судинний ефект підсилюється скороченням м'язів, які механічно піднімають статевий член. Про рефлекторний характер ерекції свідчить можливість її виникнення після ушкодження провідних шляхів спинного мозку. У копулятивному циклі

чоловіка ерекційна складова реалізується на фоні нейрогуморальної готовності після психічної стадії, коли формується статева домінанта. Ерекція виникає мимовільно при статевому збудженні, під впливом психічних уявлень, зорових, слухових, нюхових чуттів, її підсилюють механічна стимуляція статевого члена і подразнення інших ерогенних зон. При цьому окремий подразник психічної стадії звичайно не викликає ерекції – необхідне поєднання різних впливів. За ерекційною настають фрикційна та еякуляторна стадії копулятивного циклу.

ЕРЕКЦІЯ СПОНТАННА – мимовільна ерекція без статевого збудження.

Спонтанні ерекції можуть виникати уві сні, особливо при сновидіннях еротичного характеру.

ЕРОГЕННА РЕАКТИВНІСТЬ – це здатність сприймати сексуальні стимули і відповідати на них специфічними фізіологічними реакціями (прагнення до близькості, переживання та ін.). При цьому поєднуються зовнішні («ситуація», «стимул») та внутрішні («домінуюча мотивація», «пам'ять») умови. Сприйняття зовнішніх подразників здійснюється з допомогою дискантних (аудіовізуальних, нюхових) і контактних (тактильних, смакових) аналізаторів, причому в структурі жіночої сексуальності зовнішній вплив відіграє більш важливу роль у силу відносної слабкості мотиваційного збудження.

ЕРОГЕННІ (грец. *eros* – любов і *genes* – народження) **ЗОНИ** – особливо чутливі ділянки тіла, при стимуляції (поцілунки, облизування, дотики, погладжування, вібрація, покусування, подих, нагрівання і т. д.) яких виникає сексуальне збудження. На думку деяких авторів, у цих зонах, крім звичних тактильних, температурних і больових рецепторів, є ще специфічні рецептори статевої чутливості, так звані генітальні тільця, які реагують на тиск. Можливо, що з їх топографією пов'язане розташування ерогенних зон.

Первинними ерогенними зонами називаються ті, які еротично дуже чутливі через велику кількість нервових закінчень, розташованих у них. У

представників обох статей до них відносяться: рот, губи і язик; шия; вуха і особливо мочки вух; груди і соски; нижня частина живота; внутрішня частина стегон, сідниці, анус; власне геніталії. У чоловіка найбільш збудлива головка статевого члена і менш збудлива мошонка. У жінки основними ерогенними зонами вважаються клітор, піхва поблизу клітора, малі статеві губи (великі статеві губи менш збудливі), внутрішня частина піхви. У більшості жінок і чоловіків правильна сексуальна стимуляція передпліччя, тильної сторони кисті, пальців рук, пальців ніг може викликати сильне еротичне збудження. **Вторинними** ерогенними зонами називаються ті, які набули певне еротичне значення в процесі накопичення сексуального досвіду. Наприклад, ваш партнер часто погладжує ваш поперек після того, як ви досягли оргазму. Надалі це може викликати у вашій підсвідомості асоціації із статевим актом. Тому поперек може стати вашою вторинною ерогенною зоною і будь-який дотик до нього може викликати у вас еротичну реакцію. Ерогенними зонами можуть служити будь-які ділянки тіла. Наприклад, волосся: багатьом приносить задоволення погладжування один одного по волоссю, особливо в ділянці потилиці. Сексуальне збудження можна викликати покусуючи мочку вуха, гладячи обличчя. Загалом, даремно Штекель говорив, що лікування статевої холодності – це «подорож, яка здійснюється для відкриттів у області ерогенних зон». Особливою «ерогенною зоною» є мозок. Сексуальні фантазії і словесні стимули відіграють велике значення у статевому збудженні. Слід враховувати, що в більшості випадків стимуляція ерогенних зон викликає статеве збудження лише за наявності психоerotичного налаштування. Дотик до ерогенних зонлюбимої і нелюбої людини викликає далеко не однакову дію. Тільки досвід спілкування з постійним сексуальним партнером і щира зацікавленість в його сексуальному задоволенні можуть дати необхідні знання про його індивідуальні ерогенні зони.

ЕРОС, також **Ерот** (грец. *Ερως*) – бог кохання). Від імені Ероса походять слова «erotизм», «erotика», «erotичний». За міфологією, один з найдавніших богів космогонічного характеру, головна єдина сила всесвіту, породження

Хаосу й Урана (іноді Хаосу й Землі). За пізнішою версією, Ерос був малим, примхливим і пустотливим хлопчиком, сином Гермеса (або Ареса) й Афродіти (рідше Зевса й Афродіти). Ще до того як греки оселилися на своїх землях, Еросу поклонявся маловідомий народ у беотійських Феспіях, у Паріумі біля Геллеспонту і в Левктрах у Лаконії, бо всюди там є сліди його прадавнього культу. У Феспіях його шанували, поклоняючись кам'яній брилі, вважали, що Ерос – син Гермеса й Артеміди. Гесіод пише, що Ерос належить до найстаршого покоління богів. За одним переказом, Зевс хотів убити новонародженого Ероса, але Афродіта сховала немовля в густому лісі, де його вигодували левиці. Ерос панує як над природою, так і над світом людей і богів, керуючи їхніми серцями й волею. Його вважали благодійним богом весни, який запліднює землю і творить нове життя. У Феспіях кожного четвертого року влаштовувались *еротидії*, що супроводжувалися гімнастичними й музичними змаганнями. Крім того, Ерос як бог кохання й дружби користувався шаном в гімназіях, де його статуї ставили поряд із зображеннями Гермеса й Геракла. Перед боєм спартанці і критяни приносили Еросові жертву; фіванці вважали його своїм покровителем.

ЕРОС – тип кохання, який базується на фізичному потязі і є потужним сексуальним магнетизмом. Еротичне кохання швидко спалахує, але не є тривалим і так само швидко згасає. У деяких випадках воно може перейти у глибоке, тривале почуття.

ЕРОТИЗМ (грец. *eros* – любов, пристрасть) – підвищений статевий потяг до осіб протилежної статі. Виникає у підлітковому віці в період статевого дозрівання організму. Патологічні прояви еротизму зустрічаються при різних психічних захворюваннях: маніакальних станах, олігофренії, прогресуючому паралічі та ін.

ЕРОТИКА – сексуальні почуття, фантазії і переживання, а також все, що їх стимулює. Еротика – мистецтво передачі сексуальних емоцій. Найчастіше еротика виражається за допомогою образотворчого мистецтва, літератури і

пісень. Поведінка персонажів, зображених у еротичному творі може бути пов'язана як із щирим, майже божественним почуттям любові, так і зі звичайним сексуальним потягом. На відміну від порнографії, еротика не акцентує графічні деталі статевих органів і статевого акту. В еротичі часто присутній елемент недомовленості, незакінченості сюжету – закінчення зображуваної любовної прелюдії, її деталізація залишається на боці уяви глядача, читача або слухача. Тим не менш еротика подекуди збуджує уяву сильніше, ніж порнографія. Еротичні твори можуть піддаватись цензурі. Ряд авторів, котрі дотримуються феміністичних позицій, пропонують називати еротикою зображення рівноправних сексуальних відносин, а порнографією – нерівноправних, таких, які пригнічують сексуальні інтереси жінки.

ЕРОТИЧНА ПОВЕДІНКА (техніка зваблювання та статевого акту, діапазон сприйнятності) – форми, способи вираження сексуальності, в основному зумовлені соціальними, психологічними і культурними чинниками.

ЕРОТИЧНІ БАЖАННЯ – компонент сексуальності, який визначається характерними особливостями тих людей, з якими індивід хоче бути пов'язаним еротично-любвними стосунками (гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність).

ЕРОТИЧНІ СНОВІДІННЯ – сновидіння, зміст яких пов'язаний з різними сексуальними проявами (від простого сексуально-еротичного збудження до оргазму в осіб обох статей або еякуляції у чоловіка).

ЕРОТОГРАФОМАНІЯ (грец. *eros, erotos* – любов, бажання, пристрасть + *grapho* – пишу, зображаю + *манія*) – безперервне складання психічно хворою людиною любовних листів.

ЕСТРОГЕНИ – клас гормонів, що регулюють менструальний цикл і відповідають за розвиток вторинних жіночих статевих ознак.

ЕУПАРЕУНІЯ (грец. *eu* – добре, досконало, правильно + *pareunos* – співжителі) – одночасне настання оргазму в обох сексуальних партнерів. У науковій літературі можна зустріти ідеї досягнення одночасного оргазму партнерами, як обов'язкова умова сексуальної гармонії партнерів. Але, при всій привабливості і психологічному бажанні, досягнення оргазму для багатьох партнерів неможливе. Відомо, що далеко не всі жінки і не завжди можуть взагалі досягнути сексуальної розрядки (особливо ті, які страждають аноргазмією, фригідністю), власне і говорити про еупареунію немає змісту.

ЕФЕБОФІЛІЯ (грец. *erhebos* – юнак і *philia* – любов, потяг) – статевий потяг до осіб підліткового та юнацького віку. В його формуванні, так само як і в педофільї, чільну роль відіграють труднощі комунікації з однолітками, хоча й значно менше виражені. Ефебофілія може розвиватися в осіб із статевими розладами, котрих приваблює недосвідченість юнаків, незнання ними техніки статевого акту і, отже, менша вірогідність засудження своїх сексуальних дій, а також юнацька гіперсексуальність і висока статева активність, що сприяє певній індіферентності до засобів реалізації статевого потягу. Сексуальна поведінка ефебофілів мало чим відрізняється від звичайної, однак вона має свої особливості. Перш за все це розбещення характерне педофілам, проте відвертіше – бесіди під виглядом сексуальної просвіти, демонстрація порнографічних зображень, фільмів, читання порнографічної літератури й т. ін. Ефебофіли прагнуть знайти роботу в колективах підлітків.

ЕЯКУЛЯЦІЯ (лат. *ejaculatio* – викидання, виверження; синонім – **сім'явиверження**) – виділення сім'яної рідини з сечовипускального каналу при статевих зносинах або замінюючих його формах статевої активності (мастурбація, петинг, полюції й ін.). Еякуляція є складним рефлекторним актом, центр якого знаходиться в поперековому відділі спинного мозку. Крім того, в регуляції процесу сім'явиверження певну роль виконують парацентрально-ні часточки головного мозку. За своїм механізмом еякуляція є складнішим процесом, ніж ерекція, тому що виникають компоненти рушійної

і видільної природи. Вони розгортаються у певній послідовності, яка сприяє змішуванню різних секретів. При цьому виникають 2 фази. Перша фаза, тривалістю 2 – 4 сек., настає до викиду еякуляту, коли оргазму ще нема, але є відчуття, що він наближається. Еякулят активно переміщується у передміхурову частину уретри. Друга фаза – більш енергійна – настає викид еякуляту з гострим переживанням оргазму і спазмами м'язів тазу. Порушення еякуляції – один з найпоширеніших сексуальних розладів у чоловіків. Еякуляція може бути рання (до початку статевої близькості), передчасна або прискорена (якщо чоловік не може продовжити статевий акт більше однієї хвилини) і запізнена або утруднена, при якій статевий акт носить затяжний, виснажливий характер і може взагалі не завершитися сім'явиверженням.

ЄВНУХОЇДИЗМ (грец. *eunuchos* – скопєць, євнух + *eidos* – вигляд) – ендокринне захворювання, що характеризується зниженням функції статевих залоз, недорозвиненістю статевих органів, диспропорцією скелету і ожирінням. Сексуальний потяг частіше відсутній або виражений слабо.

ЖСЖ (жінки, що мають сексуальні стосунки з жінками) – термін, який вживається для позначення уразливого до вірусу імунодефіциту людини та інфекцій, що передаються статевим шляхом категорії жінок, які займаються сексом з жінками, але не вважають себе лесбійками або бісексуалками. Термін ЖСЖ покликаний концептуально перевести увагу з кліше ідентичності на поведінкові аспекти сексуальності у сфері суспільної охорони здоров'я. Чорний трикутник, символ лесбійок, використовувався в нацистських концтаборах для позначення лесбійок, повій та жінок, які не хотіли мати дітей. Існування любові між жінками в СРСР публічно не обговорювалося. У СРСР лесбійство вважалося психічним захворюванням, яке спочатку (у 20-тих рр.) не призводило до примусової госпіталізації та психіатричного лікування, проте пізніше лесбійок стали «лікувати». Їх лікування було схоже на жорстокі тортури, оскільки застосовувався цілий спектр різних засобів, що руйнують особистість. Покинувши місця

«лікування» жінка не просто втрачала здоров'я, але і взагалі будь-яку надію на облаштування свого покаліченого життя. Наукові установи проводили дослідження лесбійок з чіткою кінцевою метою – довести їх ненормальність. Адже в СРСР лесбійок не могло бути, оскільки «здоровий базис» формував «здорове» суспільство без відхилень від «соціалістичного» стандарту. Лише в період перебудови в пресі з'явилися уривчасті повідомлення про лесбійок. Їх становище було не краще, ніж становище чоловіків-геїв, яких за гомосексуальні стосунки відправляли у в'язницю. І хоча лесбійські стосунки не регламентувалися карним кодексом, а партнерські стосунки між жінками розцінювалися як дружба і викликали порівняно менше пліток, в той же час, молодій жінці, що усвідомлювала свою психосексуальну відмінність, знайти подругу було складніше, ніж чоловікові-геєві знайти собі друга. Публічне ставлення до лесбійок мало відрізнялося від ставлення до чоловіків-геїв: їх висміювали, переслідували, виключали з університетів, звільняли з роботи, застосовували до них примусове психіатричне лікування, позбавляли права опіки над дитиною.

ЗАКОХАНІСТЬ – раптове, сильне, некероване і мимовільне, обмежене за тривалістю почуття симпатії до певної особи. Фром вважав, що закоханість потрібно сприймати як вершину любові, але насправді – це лише початок і лише можливість знаходження любові. На відміну від більш постійного і стійкого почуття любові закоханість має тенденцію до швидкого наростання і згасання. Біохімічні процеси при закоханості не підвладні контролю. У закоханих в надлишку виробляється дофамін, який викликає ейфорію, приливи енергії, натхнення робити необдумані вчинки. Надлишок адреналіну і норадреналіну викликає безсоння, сплеск енергії, хвилювання, тривогу, прискорене серцебиття і тремтіння кінцівок. Збільшення кількості серотоніну викликає надмірну товарицькість, балакучість, «любов до всього світу», який раптом наповнюється яскравими барвами. Високий рівень ендорфінів і ендозіпінів (біологічних аналогів траквілізаторів) викликають при закоханості відчуття спокою і безпеки поряд з об'єктом пристрасті. Ці біохімічні зміни

звичайно проходять через 2 – 6 місяців. Закоханість – індивідуальна характеристика людини, яка залежить від особливостей сприйняття партнера за інтимним спілкуванням. При цьому в об'єкті закоханості виділяються переважно зовнішні, поверхневі риси і якості. Закоханість може перейти в стійке почуття любові. При цьому деколи втрачається гострота і новизна переживання. Кохана людина сприймається не тільки і не стільки як сексуальний партнер, скільки як симпатичний надійний друг, в особі якого цінуються якості розуму, етичні риси, здібність до співпраці і співпереживання. Тривалі інтимні відносини, засновані на етично-психологічній та психофізіологічній сумісності і спільній турботі про дітей, можуть поєднуватися із закоханістю, запалом відчуттів і свіжістю потягу («вони були закохані одне в одного до старості»). В деяких випадках влюбливість, здатність на короткий час захопитися кимось може виявлятися на фоні глибокого стійкого ставлення до чоловіка або жінки, яке тимчасово перестає усвідомлюватися («втратив голову»). Це може призвести до подружньої зради, бути мотивом для ревнощів і до розпаду сім'ї. При достатній самодисципліні і самовладанні, з одного боку, і терпінні – з іншого, тривалі, стійкі відносини зберігаються («любов витримала серйозне випробування»). Закоханість може розглядатися і як своєрідна вікова особливість, пов'язана з динамікою емоційно-статевого розвитку особистості. На початку статевого дозрівання у підлітків формуються свої образні потяги до осіб своєї і протилежної статі, які можна визначити як платонічне кохання, забарвлене романтичним піднесеним відчуттям, пов'язаним з ідеалізацією об'єкта закоханості. Перше юнацьке почуття потребує дбайливого, тактовного ставлення з боку вчителів, батьків та інших дорослих. Тут недопустимі висміювання, прагнення принизити об'єкт закоханості в очах хлопців чи дівчат, поспішне руйнування романтичних мрій. Слід враховувати, що лише згодом, із завершенням процесу статевого дозрівання, прокидаються специфічні сексуальні емоції, виявляється статева активність, формується зрілий статеви потяг, на фоні якого виникає справжня любов. За З. Фрейдом, – почуття і стан, який виникає на основі одночасних прямих і

загальмованих (щодо мети) сексуальних прагнень. Закоханість полягає у поступовій заміні нарцисичного лібідо «Я» на лібідо до об'єкта. Закоханість підносить сексуальний об'єкт до рівня сексуального ідеалу.

ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНІ – спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, що спрямована на усунення або зменшення відчуття тривоги шляхом «відмежування» сфери свідомості від негативних, травмуючих переживань. Найбільш детально теорія захисних механізмів розроблена у психоаналізі.

ЗБОЧЕННЯ СТАТЕВІ – хворобливі порушення спрямованості статевого потягу чи способів його задоволення. У сексології і психіатрії причини виникнення статевих збочень вивчені недостатньо. Раніше до сексуальних збочень відносили будь-які сексуальні потреби і дії, які відрізняються від загальноприйнятої у даному суспільстві моделі статевої поведінки. У сучасній сексології лише частину сексуальних девіацій відносять до патології. Під статевими збоченнями розуміють тільки якісну зміну статевого потягу. Його кількісні зміни (фригідність, еротоманія, німфоманія й ін.) до статевих збочень не відносять. Значна розповсюдженість онанізму стала причиною того, що багато сексологів і психіатрів не вважають його статевим збоченням. Різноманітність видів статевих збочень, синонімічних термінів для їх позначення і принципова розбіжність у їх інтерпретації створюють труднощі при класифікації. Загалом статеві збочення поділяють на дві різні групи. До першої групи відносять статеві збочення, які визначають спрямованість сексуального потягу (педофілія, зоофілія, пігмаліонізм, інцестофілія, фетишизм, геронтофілія та ін.), до другої – статеві збочення, які виявляються у характері дій, що приносять задоволення і зумовлюють оргазм (садизм, мазохізм, вуайеризм, ексгібіціонізм, фротаж і ін.). Багато вчених висловлюють думку про неможливість чіткого розмежування нормального і патологічного лібідо через існування великої кількості проміжних форм. Тому за характером вираження розрізняють: 1) істинні перверсії – спотворені

статеві потяги, які частково або повністю замінюють нормальну статеву поведінку; 2) перверсні тенденції – відображені у мріях і фантазіях, але не реалізовані деформовані сексуальні установки; 3) перверсні елементи – незначні відхилення від нормальної сексуальності, які відіграють роль додаткових стимулів, що посилюють сексуальне збудження при статевих контактах. Досліджуючи причини виникнення статевих збочень, сексологи вважають, що факторами ризику можуть бути несприятлива спадковість, гормональні порушення, ураження головного мозку (родові травми, інтоксикація, нейроінфекції), неправильне статеве виховання дитини, асоціальне середовище, деякі психічні захворювання (епілепсія, шизофренія, психопатія та ін.).

ЗВИКАННЯ І НОВИЗНА СЕКСУАЛЬНІ, ВТРАТА ПРИВАБЛИВОСТІ

– прогресуюче зниження рівня збудження при повторних пред'явленнях одного і того ж сексуального стимулу. Це позначають терміном звикання, і мається на увазі, що головною вимогою сексуального збудження є новизна. У цьому значенні сексуальне збудження у відповідь на еротичні стимули є явищем, відмінним від рефлексу: образ, що спочатку діє як сильний збудник, з часом втрачає цю здатність. Необхідність новизни розповсюджується і на сексуальних партнерів. Лабораторні тварини втомлюються від одного і того ж партнера, але частота злягань швидко відновлюється при появі свіжого партнера (Michael, Zumpe, 1978). Це називають «ефектом Куліджа» згідно з широко відомою історією про відвідини державної ферми Президентом і пані Кулідж, на яку велике враження справили здібності півня, про які їй було розказано, що його стосунки «десять разів на день» кожного разу відбувалися з іншою куркою (Bergant, 1976). Домашні тварини, такі як бики і барани, віддають перевагу новим самкам, а «синдром Дон Жуана» широко поширений серед чоловіків. Хоча і жінки також вважають ідею про нових партнерів збуджуючою, чоловіки звичайно надають новизні партнерки більше уваги. Це також цілком передбачено, виходячи з теорії еволюції. Самці завдяки здатності запліднити паралельно відразу декілька самок

можуть виграти генетично. Самки ж більше зацікавлені в збереженні допомоги самця, вибраного ними для запліднення. Знову ж таки, хоча відмінність між чоловіками і жінками не абсолютна, та чоловіки приблизно в два рази частіше, ніж жінки, висловлюють бажання більшої кількості партнерок для оптимізації статевого життя.

ЗГВАЛТУВАННЯ – злочинне діяння, що полягає в ставлених зносінах із застосуванням фізичного насильства, загроз або з використанням безпорадного стану потерпілої. Вважається одним з найважчих і найпоширеніших посягань на статеву свободу дорослих жінок і статеву недоторканність неповнолітніх. Найбільш поширеним є згвалтування гетеросексуального характеру, але іноді згвалтування скоюють бісексуали. Як правило, останнє має місце серед чоловіків-засуджених, але трапляється і серед жінок-засуджених, наприклад, в місцях ізоляції. Фізичне насильство при згвалтуванні може полягати в заподіянні жінці будь-яких тілесних пошкоджень або в позбавленні її можливості опору іншими засобами (наприклад, зв'язування, закривання рота і т. ін.); воно може бути пов'язане з побоями, пораненнями, спробами задушення і т. д. При огляді потерпілої можливе виявлення на тілі слідів боротьби (синці, подряпини, забиття та ін.). Їх розташування, як правило, буває в ділянці статевих органів, на внутрішній поверхні стегон, животі, молочних залозах, на шиї тощо. Обов'язковому огляду підлягає й підозрюваний або звинувачений в згвалтуванні, оскільки на його тілі можуть бути ознаки, які вказують на активний фізичний опір жінки, – сліди укусів, забиття, синці, відбитки вагінального, орального або ректального вмісту. При груповому згвалтуванні через несподіваний напад і значну перевагу сил ознаки боротьби і самооборони на тілі у потерпілої можуть бути відсутніми. Безпорадний стан потерпілої може бути обумовлений різними захворюваннями, що викликають загальну слабкість чи непритомність, психічними розладами або хворобами, природним або штучним сном, застосуванням наркотичних речовин, зокрема сильним алкогольним сп'янінням і т. ін. Залежно від причини, що викликала

безпорадний стан, огляд потерпілої може проводитися судово-медичним експертом з участю інших фахівців-психіатрів, сексопатологів, психологів. Психічне насильство при згвалтуванні виражається в погрозах або залякуванні самої потерпілої чи близьких їй людей (наприклад, дітей), причому в умовах, коли загроза може бути негайно реалізована. Це паралізує волю потерпілої і позбавляє її можливості чинити опір гвалтівнику. У цих випадках слідів фізичного насильства, як правило, не буває. Американською громадською організацією була підготовлена пам'ятка «Як протистояти загрози згвалтування». Запам'ятовуйте мешканців в обличчя, щонайменше, тих, які живуть з вами на одному поверсі. Добивайтеся, щоб у всьому будинку було добре освітлення. Якщо ви одна в квартирі, ніколи не відчиняйте двері до тих пір, поки не переконаєтеся, хто за ними стоїть. У темних і погано освітлених кварталах ходіть по середині вулиці. Старайтесь не ходити поряд з чagarниками та куцями. Якщо яка-небудь машина починає поводитися поряд з вами, перейдіть вулицю і почніть іти в протилежному напрямку. Якщо ви відчуваєте, що хто-небудь переслідує вас, не соромтеся обернутися і перевірити ваші підозри. Будьте обережні. Обережність – не легкодухність і не боягузтво. Щоб перевірити підозру, спробуйте змінювати темп ходи або перейти вулицю. Використовуйте скло, вікна автомашин як дзеркала. Якщо ви точно встановили, що хтось вас переслідує, пошукайте безпечне (людне або освітлене) місце, прикиньте відстань до найближчого надійного місця. Перевірте, чи не заважає вам одяг, чи не варто зняти якусь його частину, щоб мати нагоду бігти швидше. Обдумуючи все це, не забудьте прискорити крок. Переконайтеся у тому, що, біжучи, ви досягнете безпечного місця швидше, ніж вас наздожене зловмисник. Якщо ви зважилися бігти, робіть це щонайшвидше і несподівано. При цьому кличте на допомогу, кричучи «Пожежа!» Це знайде серед мешканців набагато швидший відгук. В принципі, втечу не варто вважати кращим виходом з ситуації, що склалася. У вас є і два інші виходи. Залишаючись спокійною і зібраною, ви можете зробити спробу психологічного натиску на передбачуваного гвалтівника, або зворушити його сльозами. Чи не принишкне він, якщо ви діятимете рішуче і

впевнено? Чи зможе він повірити, що в цьому місці ви чекаєте свого приятеля? Ви можете імітувати божевілья, симулювати непритомність або сказати, що у вас небезпечна венерична хвороба. Такі прийоми врятували немало жінок, вони можуть врятувати і вас. В той же час пам'ятайте, що ви своєю легковажною поведінкою можете спровокувати звалтування, носячи міні-спідниці, знайомлячись з нетверезими чоловіками, потрапляючи в незнайомі компанії, вживаючи наркотики або алкоголь, беручи участь в перегляді порнофільмів і т. д.

ЗООФІЛІЯ (синоніми – **зооерастія, скотолозтво, содомія, бестіалізм, бестіофілія**) – статевий потяг до тварин і отримання сексуального задоволення у контакті з ними. Зоофілія притаманна багатьом міфам і переказам, що стосуються різних культур. Зоофілії мотиви, присутні в світовій міфології, мають не тільки сексуальне значення: дуже часто в символічній формі вони відображають історію різних культур, стирання меж між світом людей і богів, тотемічні традиції, а також підсвідомі еротичні потреби. Ще в 1730 р. Мартін Шурінг представив у книзі «Гінекологія» перелік епізодів зоофілії, в якому фігурують собаки, кішки, кози, вівці, кури, гусаки, качки, коні, риби, ведмеді, мавпи, осли, змії, миші. Перші наукові роботи, присвячені зоофілії, оприлюднені в 1887 р. на сторінках віденського журналу для лікарів. З цієї миті спеціальна медична періодика різних країн досить регулярно звертається до цієї теми. Зоофілія зустрічається переважно в районах, де займаються тваринництвом, де чоловіча частина населення тривалий час знаходиться без жіночого товариства, а також там, де строго караються дошлюбні зв'язки та невірність жінок і хлопці можуть почати статеве життя лише після укладення шлюбу. У більшій частині випадків зоофілія є замісною перверсією. Зазвичай у людини не виникає стійкого статевого потягу до тварини і контакт припиняється при можливості отримання нормального статевого задоволення. Прихильність до тварин властива дітям, але навіть коли ця прихильність замінює недостатність контактів з однолітками або уваги й пестощів дорослих, вона, як правило, не

стає вихідним пунктом розвитку зоофілії. Однак деякі форми дитячих ігор з тваринами можуть стати підґрунтям для формування патологічного потягу. За даними А. Кінзі, в сільській місцевості зоофілічні контакти мали 40–50% юнаків і в деяких випадках вони могли набувати характеру істинної перверсії.

ЗПСШ (захворювання, що передаються статевим шляхом) (англ. *Sexually Transmitted Diseases (STDs/STD)*); також **Інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ)** (англ. *Sexually Transmitted Infections (STIs/STI)*) – клас інфекційних хвороб, які передаються переважно статевим шляхом; на них хворіють однаковою мірою як чоловіки, так і жінки. Інфекції, які передаються лише статевим шляхом, у вітчизняній медицині виділяють у групу **венеричних захворювань**. На відміну від венеричних захворювань, ЗПСШ передаються й іншими шляхами: парентеральним (гепатит В), прямим контактним (короста), вертикальним (ВІЛ). Кожне ЗПСШ спричиняється певним видом мікроорганізму чи вірусом, наприклад: СНІД – вірусне захворювання, яке спричиняється вірусом імунодефіциту людини; сифіліс спричиняється блідою спірохетою; гонорея (трипер) – гонококом; трихомоноз – трихомонадою тощо. На відміну від звичайних інфекційних захворювань, після ЗПСШ, як правило, не виникає імунітет і, у разі повторного зараження, хвороба розвивається знову. Видужання не настає саме по собі: без медичної допомоги людина не може позбутися такого захворювання і хворіє ним усе життя.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (від лат. *identifico* – ототожнюю) – визнання тотожності, ототожнення об'єктів пізнання. У психології і соціології – процес емоційного та іншого самоототожнення особистості з іншою людиною, групою; формування і виявлення власної ідентичності (індивідуальності). Термін «ідентифікація» був введений З. Фрейдом. У психоаналітичній літературі як моделі ідентифікації звичайно фігурує ідентифікація дитини з батьком тієї або іншої статі. У соціологічній і соціально-психологічній літературі термін набув ширшого значення, позначаючи, з одного боку, імітацію, наслідувальну

поведінку, а з іншого – особливо в дослідженнях особистості – емоційне злиття з об'єктом, глибоку інтеріоризацію норми або взірця.

ІДЕНТИЧНІСТЬ СТАТЕВА – усвідомлення і переживання індивідом своєї статевої приналежності (фізіологічних, психологічних і соціальних особливостей). Формування первинних уявлень у дитини про свою стать відбувається у ранньому віці (до 1,5 року), а в 3 – 4 роки статева належність асоціюється з певними соматичними і поведінковими властивостями. Усвідомлення індивідом своєї статевої ідентичності визначає освоєння відповідної гендерної ролі, що впливає на його поведінку, яка виявляється у статево рольовій орієнтації і наданні певних статево рольових переваг. Сприятливі умови для формування статевої ідентичності дитини існують у тих сім'ях, де позиції і поведінка батьків диференційовані за статевою ознакою: мати поводить себе як жінка, а батько – як чоловік. Водночас, руйнування стереотипів статево рольових функцій чоловіка і жінки в сучасній сім'ї, пов'язане з її соціально-економічними змінами, позначається на процесі формування статевої ідентичності у дітей.

ІМІСІЯ – введення статевого члена до піхви або в інший природний отвір (рот, задній прохід).

ІМПОТЕНЦІЯ (лат. impotentia – слабкість, синонім – статево безсилля) – застарілий термін (див. Ерекtilьна дисфункція), що вживався для позначення нездатності досягти ерекції або утримати її на рівні, достатньому для здійснення коїтусу. Поняття імпотенції має тривалу історію. У минулому (а в багатьох частинах світу і до сьогодні) «імпотенція» розглядається як результат чаклунства або чорної магії. Відьма звичайно накладала закляття, зав'язуючи вузлики на нитках або смужках шкіри (Bullough, 1976). До XIX ст. сексуальні проблеми належали швидше до компетенції церкви, ніж медиків. «Молот відьом» («Malleus Maleficarum», 1486 р.) часто розглядається як раннє джерело тлумачень сексуальної психопатології відносно як до часу, так і до авторів. (Відсутність пеніса – визначальна характеристика привидів,

мертвих людей.) У європейській культурі проблема більшою мірою визначається поняттям маскуліності: здібність до сильної ерекції вважається неодмінною характеристикою «крутого хлопця». Буквальне значення слова «імпотенція» в англійців говорить саме за себе («відсутність сили або потужності; повна нездатність або слабкість; безпорадність» – Оксфордський словник англійської мови). За Stekel (1927): «Імпотенція накладає свій відбиток на всю особистість чоловіка. Він втрачає відчуття самоповаги, властиву йому енергійність, всю радість від проявів творчої активності. У нього виникає гірке переконання: він – не чоловік». До недавнього часу в медицині термін «імпотенція» був невизначеним і охоплював широкий діапазон чоловічих сексуальних проблем, включаючи передчасну еякуляцію. У ранніх джерелах (Hammond, 1887) термін відносився і до чоловіків, і до жінок, означаючи «неможливість або утруднення здійснення статевого акту», а у чоловіків разом з порушеннями ерекції – «відсутність лібідо або статевого потягу» і нездатність до еякуляції, хоча і не включав передчасну еякуляцію. У юридичному плані термін має на увазі нездатність здійснення подружніх статево відносин і застосовується як до чоловіків, так і до жінок (Johnson, 1968). Його жіночий аналог – «фригідність» – більшою чи меншою мірою зник з лексику медиків унаслідок принизливого значення. Elliot (1985) досліджував цю проблему, розглянувши заголовки в «Психологічному реферативному журналі» (Psychological Abstracts) за 1940 – 1983 рр., і якщо термін «фригідність» до кінця цього періоду практично зник, разом з цим драматично зросло використання терміну «імпотенція». Більшість провідних вчених-сексологів явно уникали терміну «фригідність», але продовжували використовувати термін «імпотенція». У 1986 р. У. Мастерса і В. Джонсон щодо «фригідності» писали: «Оскільки цьому терміну бракувало діагностичної точності і його все частіше вживали в негативному і зневажливому значенні, описуючи жінок як істот «холодних» або «відкидаючих», багато сексологів перестали ним користуватися». І в той же час вони без жодних коментарів продовжували використовувати термін «імпотенція». Навпаки, Каплан писала: «Використання терміну «імпотенція»

небажане не тільки через його принизливість, але й через його неадекватність, і оскільки терміном «імпотенція» позначається просто погіршення ерекції пеніса, більш підійде... «еректильна дисфункція». Проте у зв'язку з широким розповсюдженням терміну «імпотенція» ми використовуємо його і до сьогоднішнього дня.

ІМПРИНТИНГ (англ. imprinting – залишати слід, фіксувати, закарбувати) – утворення надзвичайно стійких слідів у психіці після одноразового переживання. Є формою дуже швидкого і стійкого навичу людини в деяких ситуаціях, пов'язаних з вираженою нервово-емоційною напругою. Відомо, що в результаті імпринтингу в психіці може вкоренитися конкретна ситуація, яка вперше призвела до різкого сексуального збудження. При цьому утворюються такі міцні умовно-рефлекторні зв'язки, які можуть зберігатися все життя, впливаючи на сексуальні уподобання і статеву поведінку людини в цілому. Імпринтинг формується в певний період життя (в дитячому і підлітковому віці), а його наслідки можуть бути незворотними. Існує теорія імпринтингу, згідно з якою в нервовій системі людини є так званий вроджений механізм вивільнення. Щоб задіяти його, необхідні зорові, нюхові, тактильні та інші подразники, індивідуальні для кожної людини і запрограмовані генетично. Якщо відповідний набір подразників діє в чітко визначені критичні моменти формування особистості, він швидко відображається в психіці, набуваючи надзвичайної стійкості, порівняно з іншими подразниками, що надалі визначає поведінку людини в тих або інших ситуаціях. Відомий приклад, коли 14-літній підліток при мастурбації ввечері у парку був спійманий на гарячому молодю жінкою. Сильний переляк і відчуття сорому на фоні статевого збудження в поєднанні з різко негативною емоційною реакцією жінки викликали у підлітка різке посилення збудження, яке спричинило сім'явиверження з незвичайно яскравим оргазмом. В результаті ця ситуація так міцно закріпилася в його психіці, що згодом призвела до ексгібіціонізму. Ймовірно, імпринтинг відіграє велику роль і у виникненні особистих сексуальних девіацій.

ІНВОЛЮЦІЯ СЕКСУАЛЬНА (лат. involutio – вигин, виток, згортання) – вікове згасання статевої активності, першим проявом якого, зазвичай, стає поступове послаблення інтересу до статевої сфери. Супроводжується змінами морфологічної структури статевих органів, зниженням їх функцій, змінами в психіці і поведінці. Старість і секс часто вважалися взаємовиключними поняттями. Хоча народна мудрість визнавала факт старечої сексуальності, особливо у чоловіків, вона відносилася до неї іронічно – сивина в бороду, біс в ребро. Висока сексуальна активність в літньому віці здається чимось винятковим, небезпечним для здоров'я і навіть аморальним. Характерні вікові зміни у сфері сексуальних відносин починають виявлятися в клімактеричному періоді. У жінок клімакс починається у віці близько 50 років, але статевий потяг слабшає лише до 60, а іноді і значно пізніше. Більш того, у багатьох жінок під час клімаксу можливе загострення статевого потягу, іноді він навіть стає набагато сильнішим, ніж в молодості. Однією з причин цього вчені вважають зниження психологічної напруги внаслідок зникнення страху перед можливістю небажаної вагітності. Але через деякий час цей сплеск статевої активності згасає, з'являючись все рідше. В чоловіків у 45 – 55 років спостерігається послаблення статевої потенції при зберіганні дітородної функції. Хоча статевий потяг і зберігається на достатньо високому рівні, реальна можливість його реалізації стає все більш обмеженою через недостатню ерекцію статевого члена. Немолоді чоловіки реагують на статеву стимуляцію поволі, потребують сильнішої і тривалішої дії на свої ерогенні зони. Постійне зосередження уваги на цьому тільки посилює проблему й іноді може призвести до розвитку серйозних невротичних розладів. Літнім людям рекомендують не допускати тривалих перерв у статевому житті, інакше в цьому віці їх статеві функції можуть швидше згаснути. Вчені вважають, що даний вік, як ніякий інший, вимагає розміреності, регулярності, узгодженості в статевому житті. Збереження статевих контактів у літньому віці продовжує не тільки сексуальну, але й біологічну активність особистості.

ІНДЕКС СЕЗОННОСТІ – статистичний показник залежності зачаття від пори року у тварин.

ІНІЦІАЦІЯ СЕКСУАЛЬНА – перший у житті сексуальний контакт із партнером.

ІНТЕРСЕКСУАЛЬНІСТЬ – невизначеність соматичного статевого статусу (гермафродитизм) або статевої ідентичності (транссексуалізм).

ІНТИМНІСТЬ (лат. *intimus* – найглибший) – сукупність близьких, глибоко особистісних, приязних стосунків між людьми, прагнення і здатність до емоційної і, можливо, фізичної близькості з іншою людиною. Ґрунтується на психологічній привабливості партнера і довірливому ставленні до нього. Серед діапазону вираження інтимності можна виділити наступні форми: вербальний вираз прив'язаності, освідчення, підтримки, інтересу і заохочення; саморозкриття; фізичний прояв почуття (обійми, поцілунки, генітальний контакт), терпимість до негативних якостей партнера, ідеалізація коханої людини тощо. Інтимність є глибинним почуттям до шлюбного партнера, друзів, батьків, братів, сестер та інших родичів. Інтимність – це здатність «злитися» в одне ціле свою ідентичність з ідентичністю іншої людини без побоювання щось у собі втратити. Саме цей аспект інтимності Еріксон вважав основою міцного шлюбу. Однак справжнє почуття інтимності неможливе, доки не буде досягнуто стабільної ідентичності: щоб перебувати у справжніх інтимних стосунках, людині необхідно усвідомити, ким є вона сама. А підліткове «кохання» може бути лише спробою перевірити власну ідентичність з використанням при цьому іншої людини. Тому юнацькі шлюби, укладені у віці 16 – 19 років, не такі тривалі порівняно із шлюбами тих, кому за двадцять. На думку Еріксона, багато молодих людей, особливо жінок, вступає у шлюб, щоб здобути свою ідентичність в іншій людині та завдяки їй. Однак не можна побудувати здорові стосунки, здобуваючи у такий спосіб власну ідентичність. Інтимність передбачає більше, ніж просто сексуальну близькість. Вона може включати емпатію (співпереживання,

співчуття), відкритість між друзями, у широкому розумінні – здатність віддавати себе комусь.

ІНТИМНЕ ЖИТТЯ – це сфера людського буття, що стосується будь-якої людини і в будь-якому віці. В дитинстві закладаються основні поняття про сексуальність чоловіка і жінки в їх поєднанні та розбіжностях; формуються статево самовизнання, статево рольова поведінка, психосексуальні орієнтації. Підліток відчуває вплив періоду юнацької гіперсексуальності та отримує перший досвід сексуального контакту з особою протилежної статі. Цей досвід в подальшому житті буде зумовлювати гармонійність зрілої сексуальності. У кожної людини в будь-якому віці труднощі сучасного буття повсякчасно впливають на сексуальні функції – найбільш вразливі та чутливі з усіх інших, – внаслідок чого зменшується працездатність, формуються невротичні стани, депресії та ін. Тобто сексуальні відносини стають своєрідним барометром глибини, змісту та ступеня напруги міжособистісних конфліктів. Навіть в похилому та старечому віці сексуальність зберігає свій вплив на людину. Внаслідок інволюційних процесів та пов'язаних з віком змін (соціальних, професійних, сімейних) і міжособистісних стосунків, відбувається складний процес сексуальної преадаптації, який супроводжується перебудовою ціннісних орієнтацій особистості. В цей період бувають і хворобливі варіанти його перебігу: гіперсексуальність, розгальмування сексуального потягу тощо.

ІНТИМОФОБІЯ – уникнення близьких і тривалих емоційних відносин із статевим партнером. Зустрічається приблизно у третини чоловіків і жінок. В даний час жінки страждають інтимофобією навіть більше від чоловіків. Можливо, позначається емансипація, виховання в неповній сім'ї. Підтверджено наукою і статистикою, коли у самотньої жінки народжується дочка, вона ризикує в майбутньому повторити долю матері. Інтимофобія – зовсім не примха, а серйозне явище, викликане цілою сукупністю причин – соціальних, психологічних, сексуальних. Позбутися його самостійно практично неможливо. При цьому страждають обидва партнери. Тому після

декількох безрезультатних спроб влаштувати своє життя інтимофоби вдаються до своєрідного засобу психологічного захисту: розглядають партнера лише як засіб для сексуальної розрядки, як правило, чесно попереджаючи його: «У нас буде прекрасний секс, але на більше не розраховуй». До речі, не виключено, що і легендарний Казанова страждав від інтимофобії. Можливо, саме ця недуга, а зовсім не нестримний сексуальний апетит, примушувала його міняти партнерок, як рукавички. Причинами інтимофобії може бути достатньо велика кількість чинників. Психологи частіше розглядають інтимофобію як патологію характеру, викликану вихованням самотньої, неврівноваженої матері, яка своєю непередбачуваною поведінкою сформувала у дитини зневіру в прогнозованість поведінки іншої людини, тому вона не довіряє нікому і прагне ні від кого не залежати. Психіатри вважають інтимофобію наслідком деяких психічних захворювань, при яких спостерігаються емоційні і вольові порушення. Більшість з інтимофобів вважає за краще залишатися самотніми, деякі намагаються створити сім'ю, але незабаром розлучаються. При цьому зовні такі люди виглядають цілком благополучними: інтелектуальні, роблять непогану кар'єру, мають багато друзів і знайомих. Інтимофоби товариські, легко адаптуються в колективі, уміють знаходити підхід до людей. Їм постійно не вистачає емоцій і сексу всіх різновидів. Закоханість – сильний наркотик для них, і вони легко «сідають на голку» цього емоційного допінгу.

ІНФАНТИЛІЗМ СЕКСУАЛЬНИЙ (лат. *infantilism* – дитячий) – затримка соматостатевого і (або) психосексуального розвитку. Причинами сексуального інфантилізму можуть бути ендокринні захворювання, соматична патологія, а також особливості виховання. Він може бути одним з проявів загального інфантилізму. При цьому спостерігається затримка розвитку (загального, психічного і сексуального). Сексуальний інфантилізм у чоловіків частіше є проявом статевого інфантилізму, для якого характерний слабкий розвиток вторинних статевих ознак, недорозвинення статевих органів. Зовні хворі виглядають молодше за свої роки. Сексуальні прояви

(лібідо, ерекція) різко знижені або зовсім відсутні. Ізольований сексуальний інфантилізм (при нормальному розвитку статевих органів і вторинних статевих ознак) часто є проявом психічного інфантилізму. Останній може спостерігатися як при психічних захворюваннях (шизофренія, епілепсія), так і при неправильному вихованні (гіперопіка батьків). Сексуальний інфантилізм при нормальному розвитку статевих органів і вторинних статевих ознак виражається невмінням сексуального спілкування, хоча сексуальні реакції можуть бути збережені.

ІНЦЕСТ (лат. *in* – префікс, який означає заперечення і *castus* – пристойний; синонім – кровозмішення) – статевий зв'язок між близькими родичами (батьками і дітьми, братами і сестрами). У психоаналізі З. Фрейда – природжений еротичний потяг. Інцест тлумачиться як потяг до батьків, що є одним із компонентів неврозу, а також поширеною формою сексуальних стосунків у первісному суспільстві. Е. Фром розглядав інцест у контексті міжособистісних стосунків. Він вважав, що первісні інцестуальні орієнтації обмежували взаємодію з іншими людьми, передусім незнайомими, і щоб стати людиною, потрібно було позбутись інцестуальних зв'язків та стати вільним. На його думку, розвиток суспільства відбувається від інцесту до набування свободи. Можна припустити, що перший інцест на Землі, згідно з біблійним навчанням, відбувся між дітьми Адама і Єви. Їх кровозмісний союз був вимушеним і тому визнаний церквою священним, не злочинним. Не засуджуваний інцест відбувся після винищення Богом грішного міста Содому. Врятувалися Лот і його дві дочки, які думали, що тільки вони з батьком залишилися на Землі. Для відновлення роду, напоївши батька вином, дочки вступили з ним в кровозмісний зв'язок. Ідея незасуджуваного інцесту перекочувала в традиції одруження фараонів, царів. Династичні шлюби освячувалися з позицій престолонаслідування, збереження чистоти крові (історія знає приклади виродження внаслідок цього цілих династій). Проте в цілому ж у міфології, релігії кровозмішання засуджується і розглядається як гріх, як порушення табу. В процесі еволюції людського роду було помічено,

що чим ближче знаходяться в кровній спорідненості батьки, тим фізично і психічно слабкіше народжувалося їх потомство. При інцесті виникає вірогідність зустрічі одних і тих же патологічних генів. Якщо при звичних, не споріднених шлюбах вірогідність народження дитини з серйозним генетичним (вродженим) дефектом або розумовою відсталістю близька до 3 – 4%, то при інцесті вона зростає в 5 разів. У більшості країн світу кровні шлюби і статевий зв'язок між близькими родичами заборонені і засуджуються суспільною мораллю (на відміну від шлюбів між двоюрідними родичами, між дядьком і племінницею й ін.).

ІНЬ і ЯНЬ у древньокитайській філософії і медицині – принцип поділу жіночого і чоловічого начал.

КАНДАУЛЕЗИЗМ – вид статевого збочення, при якому чоловік отримує статеву насолоду від демонстрації іншим оголеної партнерки або її фотографії. Назва походить від імені лідійського царя Кандаулеза, який показував товаришу свою оголену сплячу жінку.

КАСТРАЦІЯ (лат. castro – вихолощую) – видалення статевих залоз (у чоловіків – яєчок) або повне припинення їх функцій, яке досягається хірургічним шляхом або за допомогою гормональних препаратів.

КІБЕРСЕКС (комп'ютерний секс, Інтернет секс) (від англ. cybersex) – вид віртуального сексу, у найпростішій формі представляє собою мастурбацію перед монітором комп'ютера, де збудження приходить від споглядання еротичних/порнографічних образів у поєднанні з інтерактивним спілкуванням по Інтернету на тему сексу. Кіберсекс зазвичай проводиться в чатах (наприклад, IRC) та в системах миттєвого обміну повідомленнями. Також може проводитися за допомогою веб-камер, наприклад, у Скайпі. Можливі варіанти кіберсексу за допомогою керованих по інтернету фалоімітаторів та/або спеціальних костюмів, що мають необхідні пристосування для передачі тактильних відчуттів, а також шоломів віртуальної реальності. У науковій

фантастиці обігрується тема віртуального сексу за допомогою комп'ютерного інтерфейсу, який створює повну ілюзію реальності того, що відбувається. На зміну шоломів віртуальної реальності прийшли екрани 3D і 3D окуляри, які в поєднанні з пристроєм дозволяють відчувати ефект присутності і від тактильних відчуттів, і від візуальних ефектів. Кіберсекс, на відміну від сексу по телефону, забезпечує собі більшу анонімність, що дозволяє учасникам зустрічатися більш легко.

КЕЙРА – одержання задоволення обома партнерами при одночасному стимулюванні ротом їх геніталій.

КЛІЗМОФІЛІЯ – досягнення сексуального задоволення завдяки введенню рідини або лікувальних свічок до прямої кишки.

КЛІМАКТЕРИЧНИЙ ПЕРІОД (грец. Klimax – драбина, ступінь, переломний період; синоніми – клімакс, клімактерій) – фізіологічний період в житті людини, який характеризується зворотним розвитком статевої сфери (інволюцією) і відбувається на фоні загальних вікових змін організму. Клімактеричний період у жінок найчастіше настає в 47 – 48 років і продовжується в середньому 1,5 – 2 роки; може спостерігатися ранній клімакс – до 40 років і пізній – після 55 років. Про початок клімаксу можна судити з появи порушень менструального циклу або з непрямих ознак в умовах, коли він ще зберігається. Менструації змінюються в ритмі, інтенсивності, стають мізерними і поступово припиняються; наступають вікові зміни статевих органів – слизова оболонка піхви стає тонкою, втрачає еластичність, матка зменшується в розмірах. В основі клімаксу лежать порушення циклічності виділення гормонів, що визначають діяльність гіпофізу і яєчників. У жінок, які страждають різними захворюваннями, перенесли важкі операції, черепно-мозкові травми, емоційно нестійких, фізіологічна перебудова супроводжується судинними і нервовими розладами. Виникає так званий клімактеричний синдром, що супроводжується приливами крові до голови, ший, почервонінням шкіри, пітливістю, безсонням, безпричинним

занепокоєнням, серцебиттям, головними болями і ін. У більшості жінок протікає легко і продовжується декілька місяців, але іноді процес ускладнюється і симптоми можуть зберігатися тривалий час. Проте ці порушення є скороминущими і зникають після того, як організм пристосується до нових фізіологічних умов. У клімактеричний період можуть спостерігатися ознаки, що більш притаманні чоловікам – збільшення волосяного покриву за чоловічим типом, огрубіння голосу, зменшення молочних залоз. У більшості жінок статеве життя в клімактеричному періоді і після його завершення практично не змінюється. Отримані в цей період відчуття сексуальної неповноцінності нічим не виправдані і можуть значно знизити статевий потяг, особливо в осіб, у яких він був слабо розвинутий. Враховуючи, що жіноча сексуальність відрізняється своєю психологічною спрямованістю, в період клімаксу психоемоційний компонент (розуміння, шана, турбота) може виконувати основну роль в інтимних відносинах. Клімактеричний період у чоловіків продовжується до 10 років і більше, вікові параметри вступу в нього сильно варіюють. Розрізняють ранній клімакс – до 45 років, звичайний – іноді розтягується від 46 до 60 років і пізній – після 60 років. На час початку клімаксу в чоловіків можуть впливати механізми, що забезпечують старіння, перенесені запальні захворювання органів репродуктивної системи й органів, які беруть участь в метаболізмі статевих гормонів, цукровий діабет, алкогольна та інші інтоксикації. У більшості чоловіків клімакс не супроводжується змінами самопочуття. У ряді випадків може з'являтися головний біль, посилене серцебиття, біль в області серця, не пов'язаний з фізичним навантаженням підвищений артеріальний тиск, задишка, приливи жару до голови; крім того, з'являється швидка стомлюваність, ослаблення пам'яті, знижується розумова і фізична працездатність. Клімактеричний стан іноді супроводжується депресією, яка спричиняє втрату колишнього інтересу до роботи, сім'ї, минулих захоплень, недовірливістю, необгрунтованими ревностями, нав'язливими страхами іпохондричного характеру. Об'єктивність скарг чоловіків на статеві порушення необхідно оцінювати з урахуванням закономірного процесу

вікового зниження статевої потенції, яке сприймається особливо хворобливо і може проходити у формі спокійного згасання (44%), варіанту екзальтації з прискореною еякуляцією (30%), неврастенічного варіанту (25%). Лікування проявів клімаксу необхідне в тих випадках, коли вони значно виходять за фізіологічні рамки, призводячи до розладу важливих функціональних систем організму.

КОІТУС – статевий акт.

КОІТУС ПЕРЕРВАНИЙ – статевий акт, при якому чоловік, відчуваючи наближення заключного нервового розряду (оргазму), для попередження вагітності виймає пеніс із піхви, щоб сперма не потрапила до статевих шляхів жінки.

КОІТУС ПРОЛОНГОВАНИЙ – статевий акт, що довільно затягується з метою продовжити задоволення.

КОІТОФОБИЯ – нав'язлива боязнь статевого акту. Може виникати внаслідок усвідомлюваної чи неусвідомлюваної психотравми, при агресивній, грубій поведінці партнера, його глузуванні або підкресленій холодності. Може бути також наслідком проведеного статевого акту у неадекватних умовах (при побоюванні бути спійманим стороннім).

КОКЕТСТВО – комплексна мимовільна поведінкова реакція, основою якої є прагнення привернути до себе увагу.

КОМПЛЕКС АМАЗОНКИ – негативне ставлення до чоловіків і зневага до всіх їхніх переваг, окрім дітородних. Цей комплекс, по суті, являє собою жіночий варіант нарцисизму. За давньогрецькими переказами, жінки з племені красунь-войовниць Меотіди, у вільний від воєн і набігів час, запрошували чоловіків із сусідніх племен і брали з ними короткий шлюб для продовження роду. Народжуваних хлопчиків вони разом з батьками

відсилали на батьківщину останніх, а дівчаток виховували у своїх традиціях, готуючи їх для війни.

КОМПЛЕКС ГРИЗЕЛЬДИ – протиприродна чуттєва прихильність батька до дочки; співіснування в індивіда батьківських та еротичних почуттів, що створює криміногенну ситуацію і можливість інцесту.

КОМПЛЕКС ДІАНИ полягає в «манії» незайманості, культу непорочності.

КОМПЛЕКС ІОКАСТИ – патологічна прихильність матері до сина з сексуальним підтекстом. Характеризується турботою про сина, що переходить межі розумного, принизливою покірністю і відданістю йому. Як і комплекс Гризельди може стати підґрунтям інцесту.

КОМПЛЕКС КВАЗІМОДО – психічне переживання, пов'язане з явними або вигаданими фізичними вадами, каліцтвом, втратою зовнішньої привабливості.

КОМПЛЕКС КЛІТЕМНЕСТРИ – підсвідомий протест жінки проти насильства, позбавлення її невинності й честі чоловіком, що проявляється у пригніченні еротичної активності й неприязні до партнера.

КОНКУБІНАТ (конкубіна – наложниця) – стосунки, при яких жінка, що живе з чоловіком у відкритому, неприхованому і, зазвичай, тривалому сексуальному зв'язку. На відміну від багатоженства, вона і народжені від такого зв'язку діти не мали права на спадок батька. Друга відмінність полягає у відсутності весільної церемонії та претензій чоловіка у випадку, якщо жінка-конкубіна піде до іншого.

КОНСТИТУЦІЯ СТАТЕВА – сукупність біологічних властивостей (особливостей) організму, які склалися під впливом спадкових чинників та умов розвитку, що визначають рівень статевих потреб, межі статевої активності і опірність шкідливим впливам, що діють на статеву сферу.

КОНТРАЦЕПТИВИ – протизаплідні засоби.

КОПУЛЯТИВНИЙ (лат. copulatio – тісний зв'язок) **ЦИКЛ** – весь комплекс проявів, які спостерігаються у людини в процесі інтимної близькості.

КОПУЛЯТИВНИЙ (лат. copulatio – тісний зв'язок) **ЦИКЛ ЖІНКИ** – це сукупність психофізіологічних процесів, які орієнтуються на психосексуальні реакції, що виникають у відповідь на специфічну стимуляцію з боку партнера і відображають не тільки якісну специфічність цих реакцій, але й різницю у фізіологічних механізмах їх розвитку.

КОПУЛЯТИВНИЙ (лат. copulatio – тісний зв'язок) **ЦИКЛ ЧОЛОВІКІВ** – це весь комплекс проявів, які спостерігаються у чоловіка в процесі спарування. Іноді у побуті під цим розуміють вираз «статевий акт», але він не відображає цілої низки важливих проявів, порушення яких виключає можливість здійснення статевого акту. Завдяки об'єктивному дослідженню У. Мастерса і В. Джонсон, були описані основні реакції як генітальні (ерекція статевого члена, підтягування мошонки, підйом яєчок, збільшення їх у розмірах), так і екстрагенітальні (ерекція грудних сосків, мимовільне скорочення деяких м'язів тулуба і кінцівок, зміна серцевого ритму і дихання, підвищення артеріального тиску), які виникають під час копулятивного циклу. Ці реакції протягом інтимної близькості дуже різноманітні і включають практично всі фізіологічні системи організму.

КОПУЛЯТИВНІ РОЗЛАДИ – патологічні розлади однієї або декількох фаз статевого циклу, обумовлені міжособистісними дисрегуляторними та генітально-рецептивними порушеннями.

КОПУЛЯЦІЯ – те ж, що і коїтус.

КОРОФІЛІЯ – потяг до дівчинки.

КОХАННЯ – морально-естетичне почуття, яке виражається у самозреченому і безкорисливому ставленні до певної особистості.

КОХАННЯ – це морально-естетичне почуття, яке виражається у самозреченому і безкорисному прагненні до визначеної особи з її індивідуальною неповторністю. Чуттєвий потяг – це не що інше, як біологічно доцільне джерело виникнення кохання. За З. Фрейдом, ядром кохання є статеве кохання, мета якого – статеве з'єднання. Але від кохання не відокремлено все, що належить до слова «любов»: любов до себе, батьків, дітей, вірність конкретним предметам і абстрактним ідеалам. За Е. Фромом, будь-яка теорія кохання повинна починатися з теорії людини, людського існування. Для більшості людей проблема кохання – це, насамперед, проблема як бути коханим, а не те, як кохати самому. Кохання – це інтимна прихильність, яка наділена настільки великою силою, що втрата об'єкта цієї прихильності здається людині непоправною, а її існування після цієї втрати – безглуздим. Розрізняють активну і пасивну форми кохання. Активна – кохають, пасивна – дозволяють себе кохати.

КРИПТОРХІЗМ (грец. *kyrptos* – прихований і *orchis* – яєчко) – аномалія розвитку: відсутність у мотонці одного або обох яєчок, яка обумовлена затримкою їх внутрішньоутробного переміщення з черевної порожнини.

КУННІЛІНГУС (лат. *cunpus* – зовнішні жіночі статеві органи + *lingo* – лизати; синоніми – кумбітмака, ламбітус) – викликання статевого збудження у жінки дією на її зовнішні статеві органи губами і язиком. Використовування куннілінгусу в любовній грі дозволяє ефективно провести докоїтусний період, довести збудження жінки (яке, як правило, відстає від збудження у чоловіка) до такого високого рівня, коли шанси на оргазм у жінки підвищуються.

ЛЕСБІЙКА – жінка, що пов'язує свою психоемоційну і сексуальну сферу з жінками і визнає себе лесбійкою. Термін походить від назви грецького острова Лесбос, куди, згідно з деякими версіями біографії, втекла з Афін від переслідування та глузувань давньогрецька поетеса Сапфо. Її вірші пізніше часто сприймали як оспівування одностатевого кохання між жінками.

ЛЕСБІАНСТВО (за назвою грецького острова Лесбос в Егейському морі; синоніми – лесбійська любов, сапфізм, трибадія) було поширене на Сході і півдні Азії (Ассірія, Вавилон, Стародавня Індія), а також в Африці (Єгипет). Звідти розповсюдилося в Стародавню Грецію і Рим, а потім вже до Західної Європи та Америки. Відношення суспільства до жіночих одностатевих сексуальних відносин в різних країнах Європи було різним. Якщо в Австрії жіноча одностатева любов вважалася важким кримінальним злочином, то у Франції в 1881 р. пані офіційно одержували право на відвідини спеціальних будинків терпимості для трибадії. Частота жіночої гомосексуальності коливається від 1 до 3% жінок. Деякі дослідники вважають цей відсоток надто заниженим, оскільки жінці набагато легше, ніж чоловікові, приховувати свої сексуальні переваги, вона може вийти заміж і народити дитину для того, щоб реабілітувати себе в очах суспільства, чого не може зробити чоловік-гомосексуал. Пасивна лесбіянка, «дружина», повністю зберігає свою зовнішність, жіночність, одяг і поведінку в побуті, любить займатися рукоділлям і домашнім господарством. У дитинстві вона нічим не відрізняється від інших дівчаток. Інверсія у неї набута. Активна лесбіянка, «чоловік», звичайно відрізняється чоловікоподібним складом, грубим голосом, любить носити чоловічий одяг, виконувати чоловічу роботу, часто демонструючи свою «чоловічу» поведінку. Численні спроби лікування активних лесбіянок дотепер можна вважати безуспішними, хоча в деяких випадках активний сапфізм може замінитися палкою гетеросексуальною любов'ю.

ЛІБІДО (лат. *libido* – потяг, бажання, прагнення; синонім – статевий потяг) – прагнення до статевої близькості. За З. Фрейдом, локалізується в різних тілесних зонах, визначаючи фази психосексуального розвитку. Будучи тісно пов'язаним із свідомістю, лібідо також зазнає тривалої індивідуальної еволюції, поступово ускладнюючись та вдосконалюючись. На формування статевого потягу впливають 3 функціональні компоненти: 1. *Енергетичний компонент*. Він має вроджений характер і його анатомо-фізіологічний

субстрат включає в себе глибинні структури головного мозку і периферійні залози внутрішньої секреції. Він формується в ембріональний період розвитку і проявляється за нормальних умов з пубертатного періоду. Триває від пубертатного періоду до згасання статевого інтересу. В цей час підкорковий компонент лібідо забезпечує пробудження і розгортання статевого інстинкту, наявність і ступінь виявлення усіх специфічних сексуальних проявів. 2. *Селективний компонент*. Включає в себе вибір самого об'єкта статевого потягу. Він виявляється при різних формах сексуальної поведінки. Діапазон його дії – від усвідомлення себе як особистості до згасання свідомості. При цьому патологічні форми лібідо формуються в ранніх фазах постнатального періоду. 3. *Компонент періодичності піднесення і спаду лібідо* може вимірюватися днями або тижнями. Все залежить від накопичення еякуляту і механічного тиску його на нервові закінчення у стінках резервуарів, що, у свою чергу, збільшує статево збудження. Викид еякуляту знижує цей тиск і зменшує лібідо. Якщо секрет не виводиться з передміхурової залози, то він усмоктується в кров, посилює діяльність сім'яників у період підвищеної статевої активності і знижує їх тонус у періоди статевої помірності. Виділяють декілька стадій його формування.

Понятійна стадія пов'язана з формуванням у дитини свідомості, позбавлена плотського забарвлення і до лібідо як такого на даному етапі ніякого відношення не має (тому її позначають також як долібідозну). На цій стадії дитина усвідомлює, що всі люди діляться не тільки на хлопчиків і дівчаток, але і на більш ємкі категорії – чоловіків і жінок (мама і тато, дідусь і бабуся, тітка і дядько). Дитина поступово усвідомлює факт різностатевості і відносить себе до однієї з двох статей. У дівчаток виникають елементи сексуальної поведінки – гра в ляльки, доньки-матері. **Романтична стадія** у хлопчиків характеризується фантазіями, в яких відбуваються уявні подвиги на честь об'єкта першої, що ідеалізується, закоханості. У дівчаток виразно простежується прагнення подобатися, звернути на себе увагу, з'являються фантазії, основним змістом яких є безкорислива турбота з боку прекрасного і хороброго «лицаря». Спроби зруйнувати ці ілюзії житейськими повчаннями з

боку рідних сприймаються як брудні і образливі. Характерні риси цієї стадії – високе напруження відчуттів з елементами солодкого трагізму, самозречення і жертвності, переконаність в унікальності переживань (ніхто і ніколи не переживав нічого подібного!). Значення цієї стадії у формуванні лібідо полягає в піднесенні фізіологічного інстинкту до істинно людської любові. На відміну від стрімкого розвитку сексуального лібідо у хлопчиків, межі романтичної стадії у дівчаток можуть зберегтися на довгий час, тісно сплітаючись з еротичними елементами. **Еротична стадія** виражається в прагненні до ніжності і ласки (словесних і тактильних). Ця стадія, що тривалий час визначає жіночу сексуальність, у чоловіків достатньо швидко змінюється потребою в сексуальній розрядці. У дівчат поступово з'являється хвилюючий інтерес до еротичних ситуацій, фантазії набувають більш плотського характеру, в них все виразніше проступає еротика дотиків, піднесена краса тіла, прагнення стати об'єктом залицяння. Переживання першої закоханості наповнюють еротичну стадію яскравими і незабутніми відчуттями і надіями, багато з яких не збудуться. **Сексуальна стадія** протікає на фоні специфічних емоцій нижчого порядку, які, виникнувши в період статевого дозрівання, підтримуються потім постійною стимуляцією продуктами зовнішньої секреції. Прояви ці зазвичай перевищують індивідуальну фізіологічну норму (так звана юнацька гіперсексуальність), супроводжуються рядом феноменів, які не піддаються контролю, – цікавістю до сексуальної тематики, спонтанними ерекціями з вираженим статевим збудженням, мастурбацією, що іноді породжує у хлопчиків душевні конфлікти між морально-етичними установками, які сформувалися, і оцінкою власного «Я». У жінок ця стадія характеризується появою потягу до близькості та здатністю переживати оргазм і наступає, як правило, після початку регулярного статевого життя. Бурхливий пубертатний розвиток у жінок супроводжується швидшим та інтенсивнішим проявом еротичного лібідо, але без регулярного статевого життя або мастурбації сексуальне лібідо виникає рідко. Відсутність сексуального лібідо протягом всього життя

А.М. Свядош відзначає у 22,4% обстежених ним жінок, причому в більшості випадків така затримка пов'язана з придушенням статевого відчуття в результаті дефектів виховання або некомпетентності сексуального партнера. **Стадія зрілої сексуальності** характеризується гармонійним співвідношенням понятійного, піднесено-романтичного, еротичного і сексуально-плотського елементів зі всією системою морально-етичних цінностей, орієнтації особистості. З досягненням зрілості чоловік може повністю контролювати свою сексуальну поведінку і, на відміну від періоду протікання сексуальної стадії, успішно пригнічує сексуальні тенденції, коли їх прояв не відповідає часу й обставинам, а також суперечить його особистим морально-етичним установкам. Більшості жінок властиві циклічні коливання інтенсивності статевого потягу. В період формування сексуальності важливу роль виконують засоби масової інформації (телебачення, кіно), а також інститути навчання: дитячий садок, школа. Якщо вираженість лібідо має тенденцію до збільшення у міру зростання і формування організму, досягаючи вищої міри в період 25 – 35 років, то спрямованість лібідо, як правило, остаточно стабілізується до 5 – 7 років.

ЛІМБІЧНА СИСТЕМА – підкіркова система мозку, що складається з декількох взаємопов'язаних структур, які впливають на сексуальну поведінку у людей і тварин.

ЛЮБОВ – інтимне і глибоке почуття, спрямованість на іншу особу, людську спільність або ідею. Найбільшу увагу, зазвичай, привертають два аспекти любові – як чисто психологічного феномену (у ньому існують підрозділи: любов батьківська (зокрема материнська), братська, дітей до батьків і т. д., хоча найчастіше мається на увазі любов між чоловіком і жінкою) і як прояви фізичного потягу, еквівалента сексуальних відносин (любов фізична або сексуальна). Термін «любов» вживається і тоді, коли йдеться про особливу прихильність до природи, тварин, музики, живопису і т. ін. Багатоміжкові спроби дати вичерпне визначення любові досі не завершені, тим більше що

навіть загальне розуміння любові в кожній культурі має свої особливості. Любов, що розглядається як етично-естетичне почуття, виражається в безкорисливому і самозабутньому прагненні до свого об'єкта. Специфічним змістом почуття любові є самовіддача і духовне взаємопроникнення. Індивідуальності з їх духовними і природними відмінностями утворюють в любові завершену єдність; доповнюючи один одного, вони виступають як єдине ціле. Етична природа любові виявляється в її спрямованості не просто на істоту іншої статі, а на цілком конкретну, єдину і неповторну людину. Любов – це сплав відчуття і дії, направлених на іншу людину. При цьому люблячий переживає радість, задоволення, приносячи радість коханому або зменшуючи його страждання. Формула любові проста: якщо мені добре від того, що добре тобі, і якщо я хочу, щоб тобі було краще, і роблю все для цього, то я тебе люблю. Якщо прийняти цю точку зору, то слова «егоїстична любов» стають безглуздими, оскільки любов сама по собі якраз і є запереченням, подоланням егоїзму, вищим ступенем розвитку людських відносин. Симпатія і взаємна любов у більшості випадків є головною причиною виникнення і створення сім'ї. Чим сильніша взаємна любов подружжя, тим більше уваги, довіри і турботи вони приділяють одне одному, тим вища у них можливість встановлення гармонійних сексуальних відносин. Проте не слід фетишизувати роль любові у шлюбі. Крім неї в стабільному і стійкому шлюбі повинна бути подружня сумісність, що багато в чому визначає успішність шлюбного союзу. Повсякденні турботи, зіткнення характерів, темпераментів та особистих особливостей гасять силу любові, і зникнення її нерідко є причиною розірвання шлюбу або подружньої невірності. Але ж любов виникає між людьми, а не між ангелами, і тому всілякі недоліки, помилки, конфлікти, труднощі у взаємовідношенні – звична справа, навіть якщо людей пов'яже якнайглибша любов. Усі перешкоди в любові створюються самою природою людини, особистістю зі всіма її позитивними і негативними якостями. Безумовно, існує мистецтво любити, проте вірно і те, що неможливо передбачити, як любов розвиватиметься.

ЛЮБОВ – 1) високе моральне почуття, яке виявляється у стійкому позитивному емоційному ставленні людини до когось чи до чогось, що на певному етапі стає центром життєвих потреб, переконань та інтересів суб'єкта. Предметом любові може бути праця, батьківщина, музика, певна людина. 2) Стійке, інтенсивне почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; це глибоко інтимне почуття, яке проявляється в ніжності до суб'єкта захоплення, самовідданості і свідомій прихильності до особи іншої статі, ревнощах та інших переживаннях, котрі виникають у людини залежно від ситуації та її індивідуально-психологічних особливостей. Любов поєднує широке коло емоційних переживань, що відрізняються за стійкістю, глибиною, силою і предметною спрямованістю. Діапазон проявів цього переживання дуже широкий: від слабо вираженої симпатії до всепоглинаючого переживання, що набуває сили пристрасті. Поєднання в любові вищого почуття з сексуальною потребою індивіда як необхідністю продовження роду стало причиною того, що різні філософські і психологічні течії допускали необґрунтовану абсолютизацію з біологічної сторони, зводячи любов до статевого інстинкту (сексу), або неправомірно принижували фізіологічну сторону любові і розглядали її лише як душевне почуття. 3) З. Фрейд вважав, що ядром любові є статевая любов, мета якої – статеве зближення. Вона виникає із здатності «Я» задовольняти частину своїх потягів автоеротично, відчуваючи задоволення від функції органів. Спочатку любов нарцисична, а потім переходить на об'єкти, які збігаються із розширеним «Я». 4) За Е. Фромом, любов – це своєрідна орієнтація характеру, що визначає ставлення людини до навколишнього світу, в якому виявляються почуття турботи, відповідальності, поваги до інших людей, бажання подальшого розвитку об'єкта любові. Залежно від об'єкта різноманітні прояви любові Фром поділяв на: любов братерську, любов материнську, любов еротичну, любов до себе і любов до Бога.

ЛЮБОВ ПЛАТОНІЧНА – ґрунтується на духовному потязі, позбавлена практичної і сексуальної складової. Зазвичай мається на увазі повна духовна

відданість суб'єктові любові без очікування будь-якого позитивного підкріплення з його боку. Насправді античний філософ Платон не відділяв сексуальну любов від духовної.

ЛЮБРИКАЦІЯ (лат. lubricare – робити слизьким) – зволоження статевих шляхів жінки під впливом еротичної стимуляції. Фізіологічно вказує на готовність жінки до статевого контакту.

ЛЮДУС – ігровий різновид кохання. Коханці грають у кохання і можуть демонструвати глибоку вірність один одному. Вони можуть мати декількох партнерів (резервні варіанти) і не мати серйозних взаємин. Секс при цьому виступає більш як гра, розвага, ніж інтимність, вірність.

МАЗОХІЗМ (від імені австрійського письменника Захер-Мазоха, що вперше описав це збачення; синоніми – альгоманія, альгофілія, пасивізм) – статеве збачення, при якому для досягнення статевого збудження і задоволення необхідно відчувати фізичний біль або моральне приниження, що заподіюється партнером. Більшість фахівців вважає, що чисто фізичний біль не є самоціллю спілкування мазохіста з партнером, а ним рухає швидше бажання підкорятися чужій волі, відчуги на собі безмежну владу партнера, відчугтя власної покірності і безпорадності. Мабуть, відчугтя слабкості і беззахисності перед невідворотним покаранням, насильством, що принижує гідність, могло залишити в свідомості сильний емоційний сплеск, який і ліг в основу структури статевого відчугтя мазохіста, що формує і визначає подальший вибір партнера і сексуальний сценарій. Жінку прийнято називати пасивним сексуальним партнером, маючи на увазі, що ініціатива близькості частіше притаманна чоловікові, а в його діях спостерігаються деякі садистські елементи. Отже, жіноча сексуальність має в собі певну мазохістську спрямованість. Якщо статеве життя протікає не за сценарієм мазохіста, сексуальна задоволеність можлива лише при еротичному фантазуванні або зміні партнера, чії дії більше відповідають очікуванням. При мазохізмі ступінь сексуальної залежності від партнера є максимально вираженим. Ця

залежність може виражатися в тому, що людина йде на будь-які жертви, аби тільки не втратити сексуального партнера, котрий приносить сексуальну насолоду, домінуючи і принижуючи мазохіста. З різновидів мазохізму виділяють розумовий, який виражається у тому, що в уяві людини розігруються сцени, наприклад, загрози позбавлення її статевих органів або принизливих процедур, що відбуваються прилюдно і т. д. Звичайно, нестримна фантазія закінчується сексуальною розрядкою. При символічному мазохізмі дії індивіда важко прогнозовані і незрозумілі оточуючим. Наприклад, в одному з випадків одружений чоловік раз у два тижні приходив до приятельки, яка повинна була розігравати страх, заявляючи: «Навіщо ти прийшов? Ось-ось повернеться чоловік». Після цього вона повинна була заштовхати його в шафу і залишити на досить тривалий час одного в кімнаті. Після її повернення і звільнення його з ув'язнення він йшов, дуже задоволений результатом. Проте мазохіст зовсім не прагне до страждань, що може бути необхідним для інших. Хворобливі переживання, страждання і конфлікти для нього такі ж неприємні, як і для інших. Але в певних ситуаціях він прагне інтенсифікувати біль, щоб після цього отримати насолоду від її відсутності. Мазохіст в значно більшій мірі отримує насолоду не від фізичного болю, а від самоприниження і приниження з боку партнера. Серед мазохістів є особи з рисами повної деградації, але найчастіше – це люди з нормальною поведінкою, які не відрізняються в буденному житті від інших людей. Мазохізм – це відхилення від норми, але ця сексуальна девіація має право на життя за умови, що садомазохізм не заподіює шкоди оточуючим, не переходить меж больового порогу і небезпеки для здоров'я, не робить замах на права особи, а є лише елементом сексуальної гри. Між сторонами існує негласний договір, що все повинно відбуватися на межі певного ризику, але грань цю переходити не можна.

МАНІЯ – різновид кохання, при якому коханими рухають потужні пристрасті, ненаситність у володінні один одним. Людина, котра маніакально кохає, або піднімається на пік екстазу, або скочується у безодню відчаю.

Почуття зльоту та падіння породжує запаморочення свідомості, збуджуючи душу, і в якісь моменти настає почуття замирання.

МАНУАЛЬНИЙ – здійснений руками.

МАСКУЛІННІСТЬ (лат. masculinus – чоловічий) – це комплекс фізіологічних, соматичних, психологічних і психічних ознак, які визначають приналежність до чоловічої статі. Дескриптивна, описова категорія позначає сукупність поведінкових і психічних рис, властивостей і особливостей, об'єктивно властивих чоловікам, на відміну від жінок; аскрептивна категорія позначає один з елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень, установок і вірувань про те, чим є чоловік, які якості йому приписуються; прескрептивна категорія – це система розпоряджень, що мають на увазі не середньостатистичного, а ідеального, «справжнього» чоловіка, це нормативний еталон чоловічості. Маскулінність ототожнюють із витримкою, наполегливістю, агресивністю. Маскулінності приписують активне творче природне начало. Раніше існувало уявлення про взаємну виключеність маскулінних і фемінінних рис, а відхилення від цього уявлення розглядалися як девіації або патологія. Пізніше приписували, що в межах певної норми індивіди можуть розрізнятися за ступенем маскулінності і фемінінності, при цьому вважали, що висока маскулінність корелює з низькою фемінінністю, і навпаки. Сучасна наука розглядає маскулінність і фемінінність не як полюси єдиного цілого, а як незалежні один від одного параметри.

МАСТУРБАЦІЯ (лат. manus – гроно руки + stuprum – спокушання; синоніми **самозадоволення**, **самостимуляція**, **секс наодинці**, **іпсація** (лат. ipse – сам, особисто), **онанізм** (помилково)) – задоволення (оргазм), що викликається самостимуляцією (погладжуванням, масуванням, вібростимуляцією) ерогенних зон. Самостимуляція спостерігається і в тваринному світі, наприклад у багатьох видів мавп, а також інших ссавців. Сьогодні важко уявити собі, яким прокляттям піддавалася мастурбація ще до початку нашого

сторіччя. Вона вважалася не тільки вадою і тяжким гріхом, але і причиною всіляких захворювань: від епілепсії – до сухотки спинного мозку й інших, ще неприємніших. Цій помилковій думці сприяла широко поширена свого часу книга Тіссо про онанізм (1774), яка, на жаль, довго вважалася класичним твором, що вплинув на наукову і громадську думку щодо мастурбації. Для молодих людей і дітей, яких заставляли за мастурбацією, придумували жорстокі покарання. Їм одягали рукавички, приковували руки до ліжка, стягували геніталії бандажами. Улюбленими покараннями були також прочуханка і загроза кастрації. Була придумана клітка для замикання хлопчиків, щоб запобігти самозадоволенню. На щастя, ці жахливі часи залишилися позаду. Мастурбація сьогодні сприймається як абсолютно нормальна поведінка. Вона є не тільки вираженням сексуальних потреб у дітей і підлітків, але і привабливим сексуальним варіантом в дорослому і навіть в літньому віці. У партнерстві взаємна мастурбація може бути частиною любовної гри; для самотніх – це можливість сексуальної розрядки, недосяжної для них іншим способом. Самозадоволення більше не знаходиться під забороною, про це можна спокійно говорити. Для багатьох мастурбація – це початковий пункт сексуального самопізнання. Б. Додсон описувала в книзі «Секс для одного» (1987) ритуали любові наодинці: до них відносяться, наприклад, розслабляюче купання, розглядання власного тіла, самомасаж, дослідження геніталій і танець перед дзеркалом, щоб випробувати сексуальні рухи. Охочі можуть приєднатися і до груп бодісексу – своєрідних груп вивчення самого себе, – в яких голі учасники сидять разом, обмінюються сексуальним досвідом, вивчають власне тіло, а також мастурбують. Термін «мастурбація» є історично загальноприйнятим відносно актів самостимулювання і стимуляції за допомогою партнера незалежно від їх результату, тобто стимуляцію можна назвати мастурбацією, навіть якщо вона не завершується оргазмом. Чоловіки і жінки часто починають мастурбувати в дитинстві і, зазвичай, продовжують робити це протягом всього життя. За даними різних дослідників іпсації віддають дань 70 – 90% чоловіків і 30 – 80% жінок. Середній вік початку мастурбації у хлопчиків – 14, у дівчаток – 15

років. Найінтенсивніше мастурбують хлопчики у 14 – 15 років. Якщо розглядати питання з чисто фізіологічних позицій, мастурбація може давати повне статеве задоволення деяким людям. Звичайно, якщо для повноти сексуального переживання важливі як фізична, так і емоційна близькість з іншим, мастурбація може залишати деякі прогалини.

МЕНАРХЕ – перша менструація.

МЕСАЛІНІЗМ (назва походить від імені римської імператриці Месаліни, дружини кесаря Клавдія, відомої своєю розпусністю, владолюбством і жорстокістю) – потреба у частій зміні сексуального партнера.

МЕТАТРОПІЗМ – тимчасова зміна статевих ролей, при якій чоловік пасивний, а жінка – активна.

МІКРОГЕНІТАЛІЗМ – патологія, що являє собою одну з форм затримки соматосексуального розвитку й характеризується недорозвиненістю статевого члена, при задовільних розмірах яєчок і при вчасній появі вторинних статевих ознак.

МІКСОСКОПІЯ (вуайєризм) – потяг до розглядання статевих органів чи споглядання статевого акту, здійснюваного іншими особами.

МІНЕТ – оральний контакт зі статевим членом.

МІОТОНІЯ (грец. *myos* – м'яз і *tonos* – напруга) – посилення нервово-м'язової напруги (накопичення енергії в м'язах, яке охоплює все тіло, а не лише статеві органи).

МОРФОЛОГІЧНА СТАТЬ – морфологічна, соматична стать, що визначається будовою зовнішніх і внутрішніх статевих органів; зумовлюється рівнем і домінуючою спрямованістю гормональних впливів.

МУЛЬТИОРГАСТИЧНІСТЬ (лат. multum – багато і грец. orgao – палаю пристрасно) – здатність до кількох оргазмів протягом одного статевого акту.

НАРВАСАДАТА – сурогатна форма статевого акту шляхом введення статевого члена між молочні залози жінки.

НАРЦИСИЗМ (грец. Narkissos – за іменем міфологічного героя; синоніми – **аутофілія, аутоеротизм**) – статеве збудження, при якому сексуальне задоволення досягається при спогляданні власного оголеного тіла, окремих його частин, зокрема статевих органів, часто в поєднанні з онанізмом; спрямованість статевого потягу на самого себе, потяг до милування власним тілом, що супроводжується збудженням і мастурбацією. За З. Фрейдом – спрямованість лібідо на «Я», вибір власного тіла в якості сексуального об'єкта. Він розглядав нарцисизм як закономірну стадію розвитку лібідо, вважаючи, що кожній дитині властиві деякі елементи нарцисизму (первинний нарцисизм), які швидко зникають, але пізніше можуть стати домінуючими і визначати вибір сексуального об'єкта (вторинний нарцисизм, або нарцисичне порушення особистості). Назва походить від давньогрецького міфу про вродливого юнака Наркіса (Нарціса), який був покараний Афродітою за те, що відкинув любов німфи Ехо. Він закохався у власне відображення у воді і помер від нерозділеного кохання. Зазвичай нарцисизм є не самостійною формою статевого збочення, а епізодом у процесі формування інших перверсій. Найбільша роль у становленні нарцисизму належить ізоляції від однолітків з раннього віку, коли об'єктом вивчення стає лише власне тіло, однак можливе й формування його при психопатологічних змінах особистості, зокрема при істероїдній психопатії. Елементи нарцисизму можна спостерігати в дітей, дещо яскравіше вони виражені в підлітків; якщо ці елементи закріплюються, то в дорослих уже набувають патологічного характеру. Нарцисизм як сексуальна девіація, що замінює інші форми сексуальної активності і в чоловіків, і у жінок, зустрічається вкрай рідко. Він, переважно, виступає епізодом в процесі формування сексуальних відхилень.

Мастурбація може розцінюватися як прояв нарцисизму тільки тоді, коли вона супроводжується милуванням власним тілом.

НАТУРИЗМ (нудизм) (лат. natura – природа) – одна із сучасних течій у фізкультурі і спорті, основна ідея якої – максимальне наближення людини до природи для оздоровлення тіла і духу. Багато хто вважає натуристів нудистами – аматорами, які в оголеному виді проводять час на пляжах. Однак, якщо нудисти піклуються тільки про те, щоб засмага цілком покривала їхнє тіло, то власне натуристи вважають себе невід'ємною частиною природи. Поява на пляжі в оголеному виді розглядається ними як злиття людини з природою (повне оголення тіла при цьому допускають не всі прихильники натуризму). Клуби натуристів мають свої окремі «нудистські» пляжі, басейни, спортивні майданчики й ін., створюються вони без обмежень за статевими ознаками і віком, іноді в них утворюються цілі родини. Натуризм зародився в Німеччині (за назвою Freikorperkultur – культура вільного тіла) на початку ХХ ст. головним чином серед студентської молоді, з 20-х років одержав поширення у США, Канаді, Новій Зеландії, країнах Європи та інших, де були створені національні федерації натуризму. В останні роки групи натуризму стали відомі в Прибалтиці і Криму. У 1990 р. створене Латвійське суспільство нудистів – «баулі». У своїх статутах і на практиці натуристи строго стежать за дотриманням етики людських відносин.

НЕВИННІСТЬ – відсутність у даної особи в минулому і теперішньому статевих стосунків; у літературі, мистецтві, побуті часто використовується як синонім незайманості. Традиційно жіноча невинність має на увазі невинність анатомічну, тобто наявність непошкодженої невинної пліви і неучасть у статевому акті. Зустрічаються випадки, коли у зв'язку з анатомічними особливостями невинної пліви статевий акт проходить без порушення її цілісності. У таких випадках жінка не вважається невинною. З другого боку, при травматичному або інструментальному пошкодженні невинної пліви, коли відсутній анатомічний критерій невинності, але не мав місця статевий

акт, можна говорити про збереження невинності. Чоловіча невинність не має анатомічних критеріїв, невинним вважається чоловік, що не мав гетеро- і гомосексуальних статевих контактів. Бувають сумнівні випадки, коли людина не має повноцінного статевого життя, а використовує її альтернативні форми. Немає остаточної і єдиної думки, чи вважати невинними жінок, що спочатку практикують тільки гомосексуальні контакти або використовують мінет. У всі часи відношення до невинності було різним. В історії існували культури, в яких вона не мала соціальної значущості. Християнство ж зводило в культ невинність і цнотливість жінки, вважало статеві контакти допустимими лише в рамках офіційного шлюбу і з єдиною метою – дітонародження. В даний час у зв'язку з переосмисленням шкали етичних цінностей і з визнанням повноцінного права на існування багатьох альтернативних форм статевого життя поняття невинності стає розпливчастим. Статеве життя, продовжуючи виконувати функцію дітонародження, тепер в більшій мірі служить рекреацією, тобто розрядкою, зняттям емоційної, психічної, статевої напруги, сексуальним задоволенням людини. Це вплинуло на значущість і зміст поняття невинності. Результати тестувань виявляють високий відсоток молодих людей, які схвалюють сексуальні дошлюбні відносини. Проте існує моральний стандарт – строгіше відношення до жіночої невинності, ніж до чоловічої, і традиційне уявлення про необхідність збереження жіночої невинності до юридичного оформлення шлюбу.

НЕВРОЗИ СЕКСУАЛЬНІ – психогенні функціональні розлади статевої сфери, що виявляються в якісних або кількісних порушеннях сексуальних функцій чоловіка або жінки під дією тих чи інших психотравмуючих чинників. Виділяють дві групи невротичних розладів: неврози (важкі і затяжні стани) та невротичні реакції (легкі і короточасні порушення). До статевих неврозів відносять усі сексуальні порушення, які виникли внаслідок спотвореного, невротичного розвитку особистості в дитинстві, тривалої дії травмуючих чинників (зокрема неусвідомлюваних). Вони виявляються вже при перших спробах почати сумісне життя і протікають хронічно. При

статевих неврозах, окрім порушень в сексуальній сфері, звичайно спостерігаються розлади функцій інших систем, тобто мають місце прояви загального неврозу. Тому більшість фахівців визнає необгрунтованим виділення самостійних сексуальних неврозів, статевої неврастенії, психічної імпотенції та ін., вважаючи сексуальні розлади причиною або наслідком різних невротичних станів. Так, при будь-якій формі неврозів (істеричний, невроз нав'язливих станів, невротична депресія, неврастенія тощо) можуть зустрічатися будь-які варіанти статевих порушень: від незначного зниження статевого потягу – до повної відсутності ерекції або еякуляції у чоловіків, аноргазмії, генітальгії і крайнього ступеня вагінізму у жінок. Можливі і зворотні ситуації, коли невроз виникає на фоні сексуального розладу, викликаного не психічною травмою, а іншою причиною. У цих випадках при високій значущості для індивіда статевого життя сексуальні проблеми чинять могутню психотравмуючу дію на хворого і самі виступають головною причиною виникнення неврозу, причому статеві дисфункції посилюються у міру розвитку невротичних розладів. Сексуальні невротичні реакції виникають в будь-якому віці, розвиваються зразу ж після дії травмуючого чинника (часто досить одномоментної дії подразника. Травмуючий чинник переважно відомий і усвідомлюється хворим. Найчастішими психічними травмами є систематичні зради або розпад сім'ї. Усвідомлення безповоротної втрати, нездатності зберегти прихильність, приниження в очах оточуючих завдають сильного удару. Для жінки травмуючим чинником є також низька сексуальна культура і відсутність сексуального досвіду у партнера, згвалтування, аборт, страх перед небажаною вагітністю, у чоловіків – неправильна поведінка жінки (насміхання над сексуальними якостями партнера), переляк під час статевих зносин, зараження або побоювання заразитися венеричною хворобою та ін. Велике значення має і недостатність знань про психофізіологію статевого життя, внаслідок чого може виникнути неправильна оцінка своїх здібностей з подальшим формуванням неадекватно завищених вимог до себе і появою болісних переживань через неможливість відповідати повною мірою цим вимогам. Згідно з З. Фрейдом, невроз

пов'язаний з конфліктом потягу і відчуттів, що виникають на несвідомому рівні, і їх гальмуванням, корекцією на свідомому рівні з подальшою регресією конфлікту в несвідоме. При цьому сам конфлікт залишається активним і проявляється через різні відхилення, зокрема сексуальні неврози. Психоаналітичне лікування полягає в розкритті змісту цього конфлікту і роз'ясненні хворому механізмів його виникнення. Для цього пацієнта спонукають розповідати про свої відчуття і думки. Фрейд також ретельно аналізував сни пацієнта, його мрії і фантазії, в яких сподівався знайти неприйнятні для пацієнта бажання, мотиви і страхи, що символічно виражають себе різними невротичними проявами. А. Адлер вважав, що неврози виникають в основному при таких відносинах або впливах, які підривають самоповагу, підкреслюють відчуття неповноцінності і примушують індивіда прийняти невластивий йому стиль життя, що руйнує здатність даної особи реалізувати основні життєві цілі: дружбу, любов, роботу. З погляду провідних вітчизняних психотерапевтів будь-який невроз характеризується, по-перше, зворотністю патологічних порушень незалежно від їх тривалості (І. П. Павлов розуміє невроз як зрив вищої нервової діяльності, який може продовжуватися дні, тижні, місяці і навіть роки); по-друге, психогенною природою захворювання, яка визначається існуванням тісного зв'язку між клінічною картиною неврозу, особливостями особистості хворого і характером психотравмуючої ситуації; по-третє, своєрідністю клінічних проявів хвороби, що полягає в переважанні розладів емоційної сфери хворого, певних порушень поведінки і різноманітних дисфункціях вегетативної нервової системи, котра забезпечує діяльність внутрішніх органів і систем організму людини, зокрема регулює сексуальні реакції. Відмінність підходів підтверджує всю складність і різноманітність проблем, пов'язаних з неврозами. Однак своєчасна діагностика невротичних розладів, виявлення ролі і значення чинників, що несприятливо діють на психіку, корекція особистісного сприйняття хворими тих або інших життєвих ситуацій роблять можливим лікування неврозів за умови звернення по медичну допомогу до психотерапевта, психіатра, сексопатолога. Для лікування

неврозів застосовують різні методи психотерапії: психоаналіз, секс-терапію, рефлексотерапію, медикаментозні препарати тощо. Вивчення невротичних сексуальних розладів показує, що найефективнішими методами профілактики останніх є наявність між батьками і дітьми тісного емоційного контакту і взаєморозуміння, можливість дати дитині з перших років життя батьківську любов, теплоту і ласку, що згодом гарантує їй відчуття самоцінності, додає впевненості в собі і у взаємостосунках з іншими, а також формує здорове (без комплексів) відношення до своїх сексуальних потреб.

НЕКІНГ (англ. necking) – взаємні пестощі і погладжування без дотику до статевих органів. Найчастіше некінг є лише короткою фазою на початку сексуального зв'язку, який незабаром переходить до петингу. Він відповідає певній теорії стадій в сексуальній поведінці молодих людей: від дейтінга (побачення) через некінг до петингу і, нарешті, до статевого акту. Однак, сьогодні ця схема не відповідає дійсним варіантам сексуальної поведінки молоді.

НЕКРОФАГІЯ – з'їдання частин трупа, частіше статевих органів.

НЕКРОФІЛІЯ (синоніми – **некрomanія**, **некросадизм**) – надзвичайно рідкісна перверсія, що полягає у статевому потягу до трупів і здійсненні з ними сексуальних дій. Зустрічається дуже рідко і лише у чоловіків. Усі діти знають страшні казки про смерть, небіжчиків, кладовища і вампірів, які викликають цілком зрозумілу реакцію хвилювання, тривоги і страху. Така гостра емоційна реакція для деяких з них стає бажаною і привабливою. В основі механізму формування некрофілії лежить поєднання статевого збудження й оргазму з афектом страху й тривоги. Переживши такий стан, діти інколи самі намагаються досягти його, читаючи страшні оповідання чи викликаючи в уяві відповідні образи. Таку ж роль можуть відігравати залякування дітей цвинтарями, трупами та небіжчиками, а також наявна в більшості дітей потреба в переживанні відчуття страху. При різкому зниженні порогів збуджуваності нервових структур, відповідальних за еякуляцію та

оргазм, у окремих дітей під час залякування або читання страшного оповідання може настати оргазм. У пошуках об'єкта для здійснення статевого акту некрофіли полюють за трупами, намагаються проникнути в дім, де є небіжчик, нерідко влаштовуються працювати до моргів. У виняткових випадках вони йдуть на вбивство й здійснюють статевий акт із трупом жертви. Вбивство при цьому не пов'язане із садистичними тенденціями, а є способом отримання трупа для досягнення сексуального задоволення. При різко вираженій некрофільії особливу насолоду приносить розчленовування трупа, докладання окремих частин трупа до власного тіла, що супроводжується мастурбацією, іноді статевим актом. У деяких випадках окремі частини трупа некрофіли забирають з собою для подальших маніпуляцій. Здебільшого вони використовують тільки мертвоє тіло і на вбивство йдуть украй рідко. До некрофільії можна віднести і випадки, коли для сексуальної стимуляції чоловіка партнерка повинна прикидатися мертвою: одягатися у відповідний одяг, не реагувати на дії партнера. Деякі фахівці вважають, що елементи некрофільії присутні і в тих випадках, коли чоловік віддає перевагу статевим актам із сплячою партнеркою. Для полегшення контактів з об'єктом жадання некрофіли влаштовуються на роботу в морги, на кладовища та інші схожі місця. Порушення спрямованості статевого потягу з віком можуть мати форму педофільії, ефебофільії й геронтофільії.

НЕКРОФІЛІЯ (грец. *Necras* – мертвий і *philia* – любов потяг; синоніми **некрomanія, лікантропія**) – статевий потяг до трупів або здійснення з ними сексуальних дій.

НЕОФРЕЙДИЗМ – напрям в сучасній, переважно американській, психології і філософії, що почав розвиватися в кінці 1930-х років з ортодоксального фрейдизму. Усупереч З. Фрейду, який в основі мотивації поведінки і діяльності людини вбачав глибинні підсвідомі процеси, провідна роль в яких належить сексуальному лібідо і сублімації (витіснення і перетворення

сексуальних потягів у інші види діяльності), представники неофрейдизму вважають провідним чинником міжособистісних відносин, у яких вирішальну роль виконує не конституція організму і спадкові потяги, а суспільно-культурні дії. Неофрейдисти, не заперечуючи поглядів Фрейда на самотність особистості і антагоністичний характер її відносин із соціальним оточенням, визнаючи спонтанність мотивації зсередини, визначальним чинником вважають ту реальність, яка породжує міжперсональні відносини. Такою реальністю вважаються соціальні процеси, а індивідуальні форми реагування на них – любов і ненависть, прагнення до влади і підпорядкування їй, спрямованість до плотської насолоди і страх перед нею – продуктами соціальних процесів. Таким чином, якщо у Фрейда основним чинником невротизації особистості вважалось репресування свободи проявів сексуальних потреб, то у представників неофрейдизму це – ширша дія на особистість і її свободу, внаслідок чого виникають механізми «втечі від свободи»: садизм, мазохізм, деструктивізм (руйнувати світ, щоб він не руйнував мене) і автоматичний конформізм (підпорядкування соціальним нормам із запереченням всього оригінального і незалежного). В результаті відбувається соціологізування психології при одночасній психологізації явищ (наприклад, пояснення фашизму прагненням і готовністю людей відмовитися від свободи з метою забезпечити свою безпеку, у тому числі і шляхом придушення прагнучої до свободи сексуальної ігрової потенції). Ідея залежності індивідуальних психологічних конфліктів і травм від соціальних дій привела до ідеї психотерапевтичного регулювання цих дій. Таким чином, відбувся зсув від терапії особистості до пошуку засобів лікування «хворого суспільства». Інакше, індивідуальний невроз розцінюється як окремий випадок колективного пригноблення, внаслідок чого особистість повинна шукати вихід не через «втечу в хворобу», а через реалізацію своїх внутрішніх потенцій. При цьому найбільша надія покладається на засоби, вироблені давньосхідними релігіями. Дечим відрізняється від класичного неофрейдизму (але як такий, що входить до руху постфрейдизму) новий напрямок в психоаналізі під назвою психології «его». Неопсихоаналітики цього напрямку

намагаються подолати розщеплювання людської індивідуальності, деклароване Фрейдом, шляхом відновлення в правах самостійності і стабільності особистості. Для цього слід включити в «єго» механізми орієнтації в середовищі (перцепції), побудову понять (мнемічних) і управління руховими актами. Вони не залежать від потягів (підсвідомого), автономні, що має на увазі здібність особистості до самозахисту від невротизації через їх енергетичну активацію або шляхом перемикання первинної енергії потягів на потреби «єго».

НЕПРИСТОЙНІ ТЕЛЕФОННІ ДЗВІНКИ – характерні для осіб із поведінкою, схожою на поведінку ексгібіціоністів. Вони відчують сексуальне збудження, почувши реакцію жертви у вигляді жаху чи шоку, і мастурбують під час або одразу після «успішного» дзвінка. Вважають, що ця перверсія притаманна чоловікам, які відчують неадекватність і небезпеку (R. Nadler, 1968). Для таких осіб непристойні телефонні дзвінки залишаються єдиним способом сексуального спілкування й задоволення. При цьому, на відміну від ексгібіціоністів, вони часто виявляють вороже ставлення до протилежної статі, відчують тривогу. Нерідко погрожують своїм абонентам фізичною розправою, проте практично ніколи не здійснюють своїх погроз.

НЕТИПОВА СЕКСУАЛЬНА ПОВЕДІНКА (сексуальні збочення) – сексуальна поведінка, яку однозначно не можна зарахувати ні до норми, ні до девіацій, ні до патології.

НІМФОМАНІЯ (грец. *nymphe* – наречена + *манія*) – патологічний статевий потяг у жінок, що виявляється нестримним прагненням до статевого зближення з різними партнерами. У чоловіків аналогічне відхилення носить назву сатириазис. Німфоманію можна розглядати як синдром, що характеризується постійним прагненням до сексуальних контактів. Спричинити його можуть нав'язливі стани або агресивні тенденції. Такого роду причини зумовлюють неконтрольовану поведінку, спрямовану на прагнення до сексуальних контактів з будь-якою людиною, незалежно від її

віку, зовнішності і навіть статі. Виділяють декілька різновидів німфоманії: німфоманія, зумовлена частими нападами статевого збудження, що виникають на фоні органічного ураження головного мозку або гормональних розладів; німфоманія в межах маніакального стану; німфоманія на фоні надзвичайно сильного вродженого статевого потягу; німфоманія уявна, при якій жінки з різних причин психологічного і соціального характеру вимушені підтримувати численні сексуальні контакти з багатьма партнерами. Існує точка зору, згідно з якою німфоманія – це гіпертрофований статевий потяг нав'язливого або надцінного характеру, в основі якого лежить дисонанс між біологічним і психічним компонентом лібідо. При німфоманії збудження носить суб'єктивний характер і не супроводжується специфічними змінами кровопостачання м'язового тонуусу статевих органів, а оргазм досягається важко або не настає зовсім. Проте нав'язливий характер статевого потягу штовхає жінку на часту зміну партнерів, хоча самі сексуальні контакти повного задоволення не приносять. На думку ряду сексологів, тільки даний варіант підвищення лібідо відноситься до істинної німфоманії і зустрічається при психічних порушеннях. Його слід відрізнити від патологічної гіперсексуальності при різних пошкодженнях глибинних структур мозку, зокрема гіпоталамусу. Підвищення сексуальності може призводити як до асоціальної поведінки з безліччю випадкових статевих зв'язків і алкоголізацією, так і до ускладнення статевих і соціальних контактів. Асоціальна поведінка частіше розвивається тоді, коли гіперсексуальність виявляється в дитячому, підлітковому або юнацькому віці, коли жінка ще не сформувалася як особистість і психічний інфантілізм не дозволяє протистояти хворобливому підвищенню потягу.

НІМФОФІЛІЯ (грец. *nymphe* – наречена і *philia* – любов, потяг) – статевий потяг до дівчаток-підлітків.

НОРМА СЕКСУАЛЬНА – оптимум індивідуальних статевих проявів у життєдіяльності людини, що дозволяє їй отримувати сексуальну насолоду і

забезпечувати гармонію в інтимних стосунках за рахунок уміння розуміти почуття і бажання сексуального партнера та адекватно виражати власні психосексуальні потреби в спілкуванні з ним. Розуміння і визначення критеріїв сексуальної норми є достатньо складним завданням через тісне переплетення біологічних, соціальних і особистісних чинників, які впливають на статеве життя людини, а також різноманіття пов'язаних з ним індивідуальних відхилень. Залежність поняття норми від комплексу культурних факторів, релігійних переконань, морально-етичних вимог, що панують в окремих соціальних групах або в суспільстві в цілому, призводить як до надмірно широкого трактування сексуальної норми, так і до невиправдано жорсткого її обмеження, аж до повного заперечення самої можливості різноманіття сексуального самовираження особистості. Тільки розробка чітких наукових критеріїв сексуальної норми дозволяє провести межу між тим, що слід вважати нормальним і здоровим, і тим, що розглядається як ненормальне, патологічне, а отже вимагає певної корекції. Спотворені, неправильні уявлення про сексуальну норму нерідко створюють у людей значні труднощі в особистому житті і можуть спричинити формування у них сексуальних розладів, сексуальних дисгармоній і неврозів. Одним з можливих підходів до вивчення цієї норми є нозоцентричний (від патології до норми), відповідно до якого спочатку визначаються межі сексуальної патології, а всі статеві прояви, що поза нею, вважаються різними варіантами норми. До сексуальної патології відносяться такі сексуальні потреби, а також така сексуальна поведінка, яка ускладнює сексуальне партнерство (як вибір партнера, так і статеве життя з ним) або пристосування сексуальних переваг індивіда до морально-культурних норм поведінки і до правової системи даного суспільства. Таким чином, сексуальні потреби і дії людини, які не стають для неї джерелом проблем в статевому житті, повинні вважатися нормальними. На сучасне розуміння норми в сексології вплинули три основні її поняття. Перше – норма як міра цінності, моральний постулат, етична вимога, тобто своєрідний ідеальний зразок сексуальної поведінки, визначений суспільством. Такі норми з'являлися і змінювалися в процесі

історичного розвитку суспільства, залежно від пануючих релігій або класів, сталих культурних і моральних норм. Їх оголошували абсолютними і «природними», які не піддавались критиці. У другому випадку за норму приймають середню величину, виведену з частотних характеристик сексуальних проявів. При цьому нормальним вважається те, що найчастіше зустрічається, а до ненормального відносять все те, що зустрічається порівняно рідко, причому ступінь ненормальності відповідає ступеню рідкості тих чи інших сексуальних проявів. Схожий підхід і дотепер в значній мірі формує громадську думку, що породжує масову негативну оцінку осіб, які відносяться до «сексуальної меншини», тобто задовольняють свої статеві потреби інакше, ніж більшість людей. Розуміння норми як якогось середнього показника суперечить правам людини на індивідуальне самовираження. Третє поняття норми в медико-психологічному аспекті не пов'язується ні з критерієм цінності, ні зі ступенем частотності. Під поняттям «нормальне» в цьому випадку розуміють все здорове, необхідне для хорошого фізичного і психічного самопочуття, хорошої соціальної адаптації, незалежно від того, як часто або рідко воно зустрічається і наскільки наближене до ідеального. Багато фахівців виділяють партнерську та індивідуальну сексуальну норму. К. Імелінській наводить 6 критеріїв партнерської норми: 1) відмінність статі; 2) зрілість; 3) взаємна згода; 4) прагнення до досягнення насолоди обох партнерів; 5) відсутність шкоди здоров'ю; 6) відсутність шкоди іншим людям, тобто суспільству. Згідно з цими критеріями до партнерської норми можуть бути віднесені всі форми сексуальної активності, сексуальної поведінки і сексуальних дій, які відбуваються між двома зрілими особами різної статі, приймаються ними обома, спрямовані на задоволення обох сторін, не шкодять їх здоров'ю і не порушують суспільних норм. Характер конкретних форм сексуальної поведінки і дій партнерів не має при цьому вирішального значення, оскільки за людиною залишається право пошуку власних, індивідуальних шляхів для досягнення статевого задоволення. Спроби обмежити людину у виборі сексуальних дій жорсткими рамками, ігноруючи її внутрішні потреби, нерідко приводять до невдач в інтимній близькості.

конфліктів, провокують розвиток сексуальних неврозів. Перелічені критерії партнерської норми доволі умовні (наприклад, абсолютна вимога різностатевості партнерів). Разом з тим, вони дозволяють цілком адекватно оцінити взаємини між сексуальними партнерами з погляду оптимальності їх відповідності один одному в інтимній сфері. Розглядати межі сексуальної норми і патології можна і з позиції значення статевої сфери для людини в найширшому розумінні. При такому підході до сексуальної норми відноситься потенційна здатність виконувати всі три основні функції сексуальності: біологічну (запліднення), психологічну (насолада, задоволення) і соціальну (реалізація потреби в міжлюдських контактах). Неможливість реалізації людиною будь-якої з цих функцій визначатиме вираженість у неї відхилення від норми у бік сексуальної патології. Оскільки партнерська норма достатньо повно розмежує сексуальну норму і патологію в психологічному і соціальному аспектах, виділяють також індивідуальну норму, що характеризує біологічні аспекти сексуальності. Для дорослої людини нормальними є такі форми сексуальної поведінки, які, по-перше, з ненавмисних причин не виключають або різко не обмежують можливість здійснення статевого акту, здатного завершитися зачаттям; по-друге, не характеризуються стійкою тенденцією до уникання статевого стосунків через наявність в індивіда сексуальних дисфункцій або грубих порушень психосексуального розвитку. Наведена індивідуальна норма сформульована як доповнення до партнерської норми. Вітчизняні сексологи пропонують ввести ще два важливі критерії індивідуальної норми: віковий і конституційний. У першому випадку необхідно співвідносити сексуальні потреби конкретної людини з її віком і загальним станом здоров'я. Очевидно, що норма для одного і того ж чоловіка в 25 і 60 років буде абсолютно різною, оскільки інтенсивність проявів сексуальності з віком поступово знижується. Відомо, що індивідуальна статевая активність чоловіків і жінок коливається в дуже широкому діапазоні. Наприклад, граничний по інтенсивності ритм статевого життя для одного чоловіка може викликати в іншого явище сексуальної абстиненції і буде оптимальним для третього. Такий розкид в

рівні сексуальних потреб людей пов'язаний, перш за все, з відмінностями в статевій конституції. Тому при оцінці індивідуальних норм слід виходити з потенційних сексуальних можливостей даної людини, а не з середньостатистичних показників. У цьому випадку умовно-фізіологічний ритм статевого життя (2 – 3 рази на тиждень) вважатиметься абсолютно нормальним в перший рік шлюбу для чоловіка 20 – 30 років, що має слабку статеву конституцію, але навряд чи відповідатиме його індивідуальній сексуальній нормі при високих конституційних параметрах. Схожі невідповідності між реальною сексуальною активністю людини і її статевою конституцією нерідко обумовлені сексуальними дисгармоніями в подружній парі і вимагають психотерапевтичної корекції. Індивідуальна і партнерська норми тісно пов'язані між собою. Наприклад, сексуальні дисфункції в одного з партнерів часто ускладнюють або й унеможливають статеве задоволення іншого партнера, що поступово виробляє у нього негативне ставлення до сексуальних контактів з даною людиною, порушуючи, таким чином, критерії партнерської норми. З іншого боку, абсолютно нормальні сексуальні потреби чоловіка і жінки неможливо адекватно реалізувати в умовах незадовільних партнерських відносин. Проте такий жорсткий вплив індивідуальної і партнерської норми одна на одну зустрічається не завжди. У зв'язку з комплексом змін у поглядах, звичаях, сексуальних звичках, в сексуальній свідомості і у відношенні до сексуальної сфери людини, які відбулися протягом останніх десятиліть, все виразніше виступає необхідність визначення сексуальної норми для клінічної практики. Клінічне розуміння сексуальної норми охоплює широке коло сексуальних дій і форм поведінки, які умовно можна розділити на три категорії норми: оптимальну, прийнятну і терпиму. До оптимальної норми слід віднести сексуальні дії і форми поведінки, які завдяки своїм особливостям найбільш бажані з індивідуальної і соціальної точок зору. Саме з цієї причини їх можна пропагувати у вигляді моделі для виховання. До прийнятної норми належать такі сексуальні дії і форми поведінки, котрі, хоча і не є оптимальними, не обмежують індивідуального розвитку людини і не заважають їй налагоджувати тісні

людські контакти, тобто дії і форми поведінки, що не викликають принципових заперечень. До терпимої (толерантної) норми слід віднести такі сексуальні дії і таку поведінку, оцінка яких може бути різною з погляду норми або патології і залежить від особистого, ситуативного і партнерського контексту. Сюди відносяться такі форми поведінки, які обмежують можливості гармонійного підбору сексуального партнера і встановлення з ним тісних зв'язків. Проте ці обмеження не мають абсолютно патологічного характеру, оскільки відповідний (хоча і значно важчий, ніж при оптимальній і прийнятній нормах) сексуальний вибір може забезпечити гармонійне статеве життя у партнерській парі. Всі вказані вище категорії норми зараховуються в однаковій мірі до сексуальної норми в клінічному розумінні, що не потребує терапевтичного втручання. В педагогіці нормою вважається тільки оптимальний варіант, в крайньому випадку – прийнятний, тоді як сексуальні дії і форми поведінки в рамках терпимої норми можуть розглядатися як небажані і навіть виходять за рамки. Всі наведені критерії торкаються в основному потреби в розрядці сексуального напруження. Таким чином, сексуальні відносини тим більше наближаються до норми, чим сильніше вони скріплюють зв'язок партнерів. Все це свідчить про відносність поняття сексуальної норми і про необхідність розглядати її з урахуванням функціонування партнерської пари, причому не тільки у сфері «чисто» сексуальній.

НОРМА СТАТЕВОГО ЖИТТЯ – суб'єктивний критерій сексуальної поведінки і сексуальних орієнтацій, конкретні виміри якого мають соціальну, культурну, історичну та іншу зумовленість.

ОЙГАРХЕ – перша полюція.

ОНАНИЗМ – походить від імені біблійного персонажа Онана. З використанням понять мастурбація і онанізм у вітчизняній літературі виникла термінологічна плутанина. Онан (син Іуди) – персонаж із Старого Завіту (Перша книга Мойсея, 38:8 – 10), чие ім'я використовувалося для позначення

мастурбації. Дія, в якій він був звинувачений і за яку був покараний смертю, була не самозадоволенням, а перерваним статевим актом (*coitus interruptus*). По цивільних законах того часу Онан повинен був одружитися на вдові свого брата, щоб народити з нею дітей і забезпечити тим самим продовження роду брата (льовірат). Оскільки він цього не хотів, то спав з невісткою, але виливав сім'я на землю, щоб вона не завагітніла. Цим Онан скоював тяжку провину, оскільки Талмуд вимагає, щоб у подружжі під час статевого акту сім'я виливалося в піхви. Хоча будь-хто міг би прочитати цю історію в Старому Завіті, неправильне позначення стійко трималося, особливо в словосполученні «займатися онанізмом» воно не зникло дотепер.

ОНАНИСТИЧНИЙ КОМПЛЕКС – почуття страху і провини, що виникає у дитячому віці і зумовлене очікуванням покарання з боку батька за сексуальні домагання до матері. Неусвідомлений характер переживань, з одного боку, і засудження (реальне чи вигадане) онанізму – з іншого, спричиняють невротизацію дитини, підлітка, він постійно переживає почуття гріха, провини, від якого не може звільнитися. Усвідомлення одіозності своєї поведінки не зменшує потягу, а робить внутрішньоособистісний конфлікт глибшим і серйознішим.

ОНАНОФОБИЯ – нав'язливий страх шкідливих наслідків онанізму. Частіше зустрічається в чоловіків у формі нав'язливого страху «розплати» за те, що раніше мав місце онанізм, – втратою ерекції та імпотенцією. Виникає незалежно і всупереч бажанню чоловіка, відрізняється стійкістю і не піддається вольовим зусиллям. Виникненню і розповсюдженню онанофобії сприяє неправильне твердження про шкідливий вплив онанізму на здоров'я, що є результатом сексуальної неосвіченості і низького рівня статевого виховання. Поширена думка, що онанізм призводить до статевих розладів, нині розцінюється як хибна. Вирішальне значення у виникненні онанофобії відводиться психологічному механізму очікування невдачі: чим більша тривога і страх в очікуванні наслідків онанізму, тим вища вірогідність

виникнення хворобливих розладів. Онанофобія в підлітковому віці, коли через юнацьку гіперсексуальність вкрай важко відмовитися від онанізму, може провокувати стани пригніченості, дратівливості, формування неврозів. Профілактика онанофобії повинна будуватися на науково обґрунтованій системі статевого виховання і освіти. При лікуванні застосовуються психотерапевтичні методи дії на особистість.

ОРАЛІЗМ (лат. os (oris) – рот) – різновид сексуального збачення, за якого оргазм виникає тільки внаслідок подразнення статевих органів губами та язиком сексуального партнера; такі орально-генітальні контакти як кунілінгус (оральний контакт з піхвою), феліяція (оральний контакт із статевим членом) і аналінгус (оральний контакт з анусом) є видами нормальної активності, якщо вони передують статево акту. Фрейд вважав, що слизові оболонки тіла є еротогенними зонами, здатними викликати відчуття, які приносять задоволення. Коли людина використовує ці види активності як єдине джерело сексуального задоволення і не може або не хоче здійснювати статевий акт, то її можна розглядати як таку, що страждає парафілією. Такий розлад називається також параціалізмом, оскільки пов'язаний з фокусуванням на одній частині тіла з виключенням усіх інших.

ОРГАЗМ (грец. orgao – палати пристрастю) – вищий ступінь пристрасного відчуття у момент завершення статевого акту або форм статевої активності, які його замінюють. Це результат складної взаємодії структур, розташованих на тазовому, спинальному, дienceфальному і корковому рівнях. При цьому виникають сенсорні (церебральний рівень) і рухливі (сегментарний рівень) реакції. У першій фазі оргазму аферентні імпульси, які надходять до вищих центрів головного мозку, сприймаються як відчуття невідворотності, неможливості зупинити хвилю оргазму, що насувається, але ще не як оргазм. У другій фазі інтеграція усіх імпульсів у церебральному центрі сприяє виникненню сильного нервового розряду, рухомий компонент якого реалізується у серії м'язових спазмів і супроводжується сильним сенсорним компонентом. Біологічне значення оргазму не обмежується роллю мотиву,

який спонукає до проведення коїтусу. В його основі лежить безумовний рефлекс, який підкріплює всю попередню послідовність сексуальних реакцій, тим самим створюючи цілісний психофізіологічний акт. У цьому закріпленні з'єднаних в процесі інтимної близькості мимовільних компонентів біологічного порядку, з одного боку, й особистісних – з іншого, і є основна роль оргазму.

ОРГАЗМ (грец. orgao – палати пристрастю) – високий ступінь похитливого відчуття, що виникає у момент завершення статевого акту або при інших формах статевої розрядки (мастурбації, петингу, вібростимуляції, статевих збаченнях, еротичних фантазіях і т. д.). У сексології оргазм розуміють як результат складної взаємодії ряду структурно-функціональних утворень на різних рівнях (тазовому, дienceфальному, кірковому). Інтенсивність оргазму різна у різних людей і у різний час навіть у однієї людини. Оргазм триває тільки декілька секунд (на відміну від інших стадій, котрі можуть продовжуватися хвилини і навіть години) і складається з ритмічних мускульних скорочень. Увага фіксується на сприйнятті приємних відчуттів, людина може втратити контроль над собою, навіть знепритомніти. Змінюється вираз обличчя, люди стогнуть, зітхають, видають інші звуки. Сильні емоції – сміх, сльози – можуть бути ознакою особливо прекрасного кульмінаційного моменту, тому деякі люди часто плачуть після особливо бурхливого оргазму. Як у жінки, так і в чоловіка оргазм може супроводжуватися укусами, пощипуваннями, здавленнями, нерідко цинічними виразами. Найбільшої висоти оргазм досягає при одночасному його настанні у партнерів. При порушеннях оргазму слід звертатися до сексопатолога. Завершальна фаза настає зразу ж за оргазмом і продовжується рівно стільки, скільки потрібно тілу, щоб повернутися в спокійний стан. Кров відливає від статевих органів, поступово вони набувають первинних розмірів і забарвлення. Шкіра блідне, сповільнюються дихання і серцебиття, нормалізується тиск крові. Тривалість цієї фази у різних людей різна. Завершальна фаза у чоловіків і жінок протікає по-

різному. Якщо продовжувати петинг, деякі жінки знову здатні ввійти в платофазу і досягти оргазму. Чоловіки, навпаки, після оргазму входять в рефракторний період. До його закінчення наступний оргазм неможливий навіть при настанні ерекції. Тривалість цього періоду може складати декілька хвилин, годин, у немолодих чоловіків – навіть днів.

ОРГАНІЧНА ІМПОТЕНЦІЯ – нездатність хворого до ерекції і її збереження, не пов'язана з психогенними чинниками. Найбільш частою причиною є судинна патологія. Клубово-кавернозна артеріальна система, що забезпечує статевий член кров'ю, включає внутрішню пудентальну артерію, артерії статевого члена і кавернозних тіл. Ця система володіє унікальною здатністю різко збільшувати кровотік у відповідь на статеву стимуляцію тазових внутрішньорозносних (збудливих) нервів. Таке швидке збільшення кровотоку разом з його нейрогенним перерозподілом в кавернозні тіла викликає ерекцію.

ОРІЄНТАЦІЯ СЕКСУАЛЬНА – спрямованість статевого потягу на певний сексуальний об'єкт; формується у старшому підлітковому і юнацькому віці. Її становлення є завершальним етапом психосексуального розвитку особистості, на якому формується ставлення людини до питань статі і норм статевої моралі. У цей період відбувається формування платонічного, еротичного і сексуального лібідо та їх основних проявів у формі платонічних мрій, залицянь і спілкування, еротичних фантазій, пестощів та ігор, сексуальних фантазій, мастурбацій і початку статевого життя. Порушення сексуальної орієнтації у вигляді статевого збочення і сексуальних перверсій, які можуть виникати в цей період, зумовлені різними соціогенними, психогенними та соматичними факторами.

ОРОГЕНІТАЛЬНИЙ СЕКС (синоніми: «поза 69»; у чоловіків – ірумація, мінет, феяція; у жінок – кунілінгус, ламбітус) – стимуляція статевих органів чоловіка і жінки ротом, губами і язиком. Існує багато способів і комбінацій орогенітальної стимуляції, причому жоден з них не можна

визнати за єдино правильний. Статеві органи вкрай чутливі до дотику язика, смоктання, поцілунків і покусування. Для досягнення певного ефекту вдаються до різного ступеня натискання (сильного, середнього і слабкого), а також змінюють темп руху. Крім того, для багатьох людей високоеротичні вогкість і тепло. Деякі люди із захопленням відгукуються про задоволення, яке приносить орогенітальний секс, інші його просто не сприймають, вважають брудним, гріховним, збоченим і просто неприпустимим. У нас прийнято ставитися до статевих органів, як до чогось нечистого, хоча дотримання правил гігієни забезпечує їх повну чистоту. З наукової точки зору орогенітальний секс не менш гігієнічний, ніж звичайний поцілунок. Природні виділення статевих органів відносно чисті, а запахи значною мірою залежать від характеру їжі. Абсолютно помилково вважають орогенітальний секс гомосексуальним актом. Орогенітальним сексом в рівній мірі займаються як гомо-, так і гетеросексуальні пари, а сам по собі акт не є ні гомо-, ні гетеросексуальним.

ПАНСЕКСУАЛІЗМ (грец. pan, pantos – все + секс) – система поглядів про визначальну роль сфери сексуального в науці про людину і суспільство; зведення всіх емоційних реакцій і мотивів поведінки до сексуальної основи. Найчастіше в пансексуалізмі звинувачується психоаналіз З. Фрейда. Відповідно до його поглядів, сексуальність людини (особливості сексуальності індивіда, дитячі сексуальні переживання, перший еротичний досвід) дійсно визначають багато рис особистості, поведінкові мотиви, цілі і вчинки. Проте під сексуальністю представники фрейдизму розуміють не поведінку людини, спрямовану на реалізацію статевого інстинкту, а своєрідну внутрішню енергію, що забезпечує індивідуальність кожної людини і виявляється в прихованому, замаскованому вигляді (див. Сублимація). В даний час представників пансексуалізму як певної наукової теорії фактично немає. Послідовники З. Фрейда збагатили його вчення соціально-психологічними уявленнями про особистість, звузивши тим самим значення сфери сексуального.

ПАРАФІЛІЯ — досягнення статевого задоволення за допомогою незвичних або культурно неприйнятних стимулів.

ПАРТЕНОФІЛІЯ — потяг до незайманих дівчат.

ПАТОЛОГІЧНИЙ АУТОЕРОТИЗМ — нав'язливе прагнення досягти оргазм шляхом самозбудження, в т. ч. за допомогою або під дією подразників фізичної природи.

ПАТОЛОГІЧНИЙ АУТОЕРОТИЗМ — збочення, яке свого часу розуміли як спосіб досягнення суб'єктом сексуального задоволення без участі іншої особи або направленість статевого потягу на самого себе. З одного боку його можна пов'язати з мастурбацією, а з другого — віднести до такої девіації, як нарцизм. Постійно повторюючись, самозбудження з використанням сексуальних подразників (струмінь води, спеціальні інструменти, дзеркальне відображення власного тіла, порнографія та ін.) призводить до того, що кількісні та якісні його форми замінюють в особі як інші сексуальні подразники, так і інші прояви сексуальної активності. Суб'єкт може досягати оргазму тільки шляхом самозбудження і це його більше приваблює, ніж контакт з партнером. Специфічним видом жіночого аутоеротизму є синдром Хевлока-Елліса, при якому сексуальна самостимуляція здійснюється з допомогою струменя води, направлено на ерогенні зони. При цьому в жінки поступово відбувається закріплення зв'язку між виникненням оргазму і дією такого специфічного сексуального стимулятора. Це зумовлює в подальшому відсутність у неї оргазму під час статевого акту. Не менш специфічним різновидом патологічного аутоеротизму є синдром сексуальної асфіксії. В цьому випадку сексуальне задоволення пов'язане з ризиком для життя, тому що воно виникає у процесі задухи при самоповішанні, з допомогою пластикових мішечків на голові та при затримці дихання. Причому оргазм у цих випадках може наступити і без додаткової стимуляції статевих органів, тому що під дією гострої кисневої недостатності виникає порушення процесів

збудження — гальмування у мозку, що зумовлюється центральним походженням сім'явиверження та оргазму.

ПЕДЕРАСТІЯ (лат. *país* — дитя і *erastes* — гаряче люблячий, коханець) — особлива форма педофілії, при якій психосексуальна схильність існує виключно по відношенню до дітей і юнаків чоловічої статі. Любов до хлопчиків переживала розквіт в період грецької античності. Вона користувалася таким же суспільним визнанням, як і гетеросексуальні зв'язки, і нікому не потрібно було приховувати цю схильність.

ПЕДОФІЛІЯ (лат. *país* — дитя і *philia* — любов) — різновид статевого збочення, сексуальний потяг до дітей; у сексології — психосексуальна схильність до дітей обох статей. Стать дитини не має великого значення, оскільки тіло дитини з ознаками незрілості складає сильний сексуальний стимул, роль якого подібна до ролі фетиша. Педофілія, зазвичай, зустрічається в трьох вікових групах: після 50 років, від 35 до 40 років і в підлітків. (Можливо, видимий розрив між 20 і 35 роками, коли випадки педофілії нібито поодинокі, — лише ілюзія). У підлітків вона пов'язана з ретардацією психосексуального й емоційного розвитку, яка перешкоджає нормальним контактам з однолітками. 30-річні педофіли — це здебільшого одружені, проте сексуально й соціально не адаптовані, фрустровані чоловіки, які не ризикують піти на близькість із дорослими жінками. Серед літніх людей педофілами стають найчастіше самотні і особи, що страждають від статевої розладів. При педофілії статеві акти здійснюються дуже рідко, так само як і згвалтування. Залякування й погрози використовують лише підлітки. Зазвичай педофільні контакти, розбещувальні дії полягають у розповідях про інтимні стосунки, демонстрації порнографічних зображень, огляді й показі статевих органів, поверховому й глибокому петингу, іноді в орально-генітальному акті, значно рідше здійснюється вестибулярний коїтус. Особливою формою є педерастія, при якій схильність направлена тільки на хлопчиків і юнаків. Іноді терміном «педофілія» позначають схильність до сексуальних контактів з дітьми

незалежно від їх статі, а терміном «німфофілія» визначають схильності чоловіків до сексуальних контактів з незрілими дівчатками. Педофілія існувала завжди, підхід до неї був різним. У країнах східних культур німфофілія в цілому не переслідувалася і сексуальні дії з дівчатками вважалися звичними. В рамках європейської культури межі віку, що юридично дозволяли сексуальні контакти з дітьми, характеризувалися значними коливаннями. У Франції лише в другій половині XIX ст. межа віку, в якому дівчинка могла одружуватися, була збільшена з 11 до 13 років, а в Англії тільки 1929 р. був скасований звичай, за яким 12-річна дівчинка вважалася здатною одружуватися. В даний час вік, до досягнення якого доросла людина не може мати сексуальних контактів з дітьми, в середньому складає 15 – 16 років, хоча по суті межа ця вища, оскільки окрім правових норм існують ще моральні, які і піднімають цю межу. За даними сексуальної статистики, близько 25% жінок пригадують спроби чоловіків до сексуального зближення з ними, коли вони були ще дітьми. Розрізняють декілька видів педофілії. Найбільш поширена педофілія з комплексом неповноцінності. Педофілі із затримкою психосексуального розвитку не здатні формувати свої відносини з іншими дорослими, а при спілкуванні з дітьми вони відчують себе господарями ситуації. В даному випадку жертвами рідко стають незнайомі діти, тому контакти не випадкові. Як правило, педофіл викликає до себе прихильність дитини цікавими розповідями, іграми і обеззброюючими проявами дружби. На відміну від цього регресивні педофілі легко встановлюють гетеросексуальні зв'язки; проте на якомусь етапі дорослого життя у них виникає відчуття сексуальної неповноцінності, вони перестають справлятися з життєвими проблемами, що нерідко веде до алкоголізму. Їх сексуальні контакти частіше носять імпульсивний характер і відбуваються з незнайомими дітьми. Бажання може бути раптовим і таким сильним, що вони не здатні подолати його. Агресивні педофілі (найрідкісніша категорія) – це чоловіки, схильні до антигромадської поведінки; як правило, жінконенависники. Саме від них з найбільшою вірогідністю можна чекати грубого насильства над жертвою. За деякими даними 80% педофілів самі

перенесли в дитинстві яку-небудь сексуальну травму. Чому чоловіки, які зазнали в дитинстві сексуального насильства, самі піддають тепер такому ж насильству інших дітей, залишається незрозумілим; можливо, це пояснюється якимись порушеннями в розвитку їх особистості, що виникли через одержану в дитинстві травму.

ПЕРВЕРСІЇ (лат. *perverto* – перегортаю) – порушення спрямованості і способів задоволення статевого потягу.

ПЕРВЕРСІЯ СТАТЄВА (лат. *perverto* – перегортаю) – якісне порушення спрямованості і способів задоволення статевого потягу. Перверсії статевої спрямованості і способів задоволення статевого потягу поділяються на дві основні групи: а) за спрямованістю статевого потягу (гомосексуалізм, педофілія, геронтофілія, некрофілія, зоофілія і ін.); б) за способом задоволення статевого потягу (садизм, мазохізм, ексгібіціонізм, трансвестизм, вуайєризм, фротаж і ін.) Причини перверсій вивчали багато дослідників, які запропонували низку теорій їх виникнення: генетичну, ендокринну, неврогенну, нейроендокринну, умовно-рефлекторну, психоаналітичну. Більшість із них пояснює спотворення спрямованості статевого потягу порушенням певного етапу психосексуального розвитку. Порушення термінів, темпу становлення сексуальності і деформація статевої поведінки, тобто різні варіанти психосексуального дизонтогенезу, сприяють становленню перверсій і визначають їх вираженість. Перверсії сексуальні мають нав'язливий характер, прогресують, пов'язані з періодично наростаючим сексуальним неспокоєм і, як правило, призводять до соціальної ізоляції індивіда.

ПЕРЕДЧАСНИЙ ПСИХОСЕКСУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК характеризується раннім становленням сексуальності, причому лібідо значно випереджає всі інші її прояви. Воно може вперше проявитися вже на етапі формування статевої самосвідомості, досягаючи на 5 – 10 років рівня сексуальних фантазій. Оскільки лібідо не має при цьому жодного соматичного гранту, воно найчастіше призводить до сурогатних форм сексуальної активності.

Причиною даного порушення психосексуального розвитку можуть бути соматогенні (вроджене чи раннє ураження глибоких структур мозку, що зумовлює зниження порогів збудливості і нервових утворень), психогенні (особливості характеру, аномалії особистості) й соціогенні (розтління і розбещення дітей підлітками чи дорослими) чинники.

ПЕРЕРВАНИЙ КОІТУС – статевий акт, під час якого чоловік, відчуваючи наближення оргазму, для уникнення вагітності, виймає статевий член з піхви, щоб сперма не потрапила в статеві шляхи жінки.

ПЕРЕХІДНИЙ ВІК – віковий перехідний період, впродовж якого в організмі людини відбувається складна фізіологічна перебудова, що завершується досягненням статевої зрілості. Процес статевої зрілості контролюється гіпоталамічним відділом мозку, що здійснює регулюючу дію на гілофіз та інші залози внутрішньої секреції. Процес гормональної перебудови супроводжується поступовими змінами фізичного вигляду і психічної сфери. Найважливіша ознака перехідного віку – встановлення регулярної активності статевих залоз, що виявляється у дівчат менструаціями, у хлопців – еякуляціями. Встановлення внутрішньосекреторної активності гонад у обох статей виявляється також фазовими змінами темпів росту окремих сегментів скелета, завершуючись формуванням властивих даній статі пропорцій тіла і його втринних статевих ознак. Саме в цьому віці виникає пубертатна криза, яка носить вкрай складний інтегральний характер, обумовлений як гормональною перебудовою, так і, головним чином, перебудовою психічної сфери. Психіка в цьому віці найбільш вразлива. Це визначається характером її розвитку. Підліток внутрішньо вже не задовольняється пасивною роллю опікуваної дитини, а зовнішнє оточення ще заперечує його право на ухвалення відповідальних ролей дорослого, на кожному кроці даючи зрозуміти і його соціальну незрілість, і економічну залежність. На фоні загальної ранимої психіки особливою вразливістю відрізняється сексуальна сфера, оскільки саме в перехідному віці статеві свідомість повинна зробити

складний перехід від романтичної (платонічної) стадії через хтивіє засліплення сексуальної фази з її неблаганною і нав'язливою фіксацією психіки на генітальній сфері до стадії зрілої статевої свідомості, що гармонійно поєднує чуттєвість з ідеалами людської любові.

ПЕРІОД ПУБЕРТАТНИЙ (лат. *pubertas* – статеві зрілість) – період статевого дозрівання організму. В дівчаток у зв'язку з акселерацією фізичного розвитку пубертатний період настає в 11 – 13 років, у хлопчиків – 13 – 15 років. У пубертатному періоді відбуваються важливі фізіологічні зміни в організмі, пов'язані з формуванням репродуктивної функції.

ПЕРМІСИВНА СТАТЕВА МОРАЛЬ – сексуальна терпимість.

ПЕСТОЦІ (петинг) – це фізичний контакт між партнерами з метою досягнення еротичного збудження без статевого акту. Дехто звужує це поняття, не відносячи сюди поцілунки, визначаючи петинг як сексуальні дотики «нижче талії», а поцілунки і обійми об'єднують поняттям «некінг» (від англ. *neck* – шия). До 15-річного віку 39% дівчаток і 57% хлопчиків вже спробували таку форму сексуальної активності, як петинг, а серед 18-річних хлопців і дівчат ця цифра зростала до 80%. Проте до 19-річного віку пестоці завершувалися оргазмом тільки у 21% хлопчиків і 15% дівчаток. Сексуальний досвід у 22% опитаних підлітків не заходив далі за поцілунки. Дослідження, проведені серед 60 студентів-першокурсників декількох вузів, показали, що ще в період навчання в школі 82% з них набули досвіду взаємної стимуляції зовнішніх статевих органів. 40% опитаних жінок і половина чоловіків підтвердили виникнення оргазму в результаті петингу.

ПЕСТОЦІ ЗАКЛЮЧНІ – сексуальні дії, що завершують статевий акт, згладжуючи гостроту попередніх відчуттів; виражають задоволеність і вдячність партнеру.

ПЕСТОЦІ ПІДГОТОВЧІ – взаємні сексуальні дії на початковому етапі статевої близькості (зазвичай у словесній формі, обіймів і поцілунків), що

мають ціллю досягнення обома партнерами повної психологічної і тілесної готовності до повноцінного статевого акту.

ПЕТИНГ (англ. petting) – отримання оргазму штучним збудженням ерогенних зон в умовах взаємодії, що виключає безпосередній контакт геніталій. Спочатку петинг був особливо поширений в тих країнах, де через моральні вимоги і звичаї високо цінувалася анатомічна незайманість жінки, і навпаки там, де суспільство терпимо відносилося до дошлюбного статевого життя, петинг був поширений менше. Крім збереження невинності жінки до вступу у шлюб петинг застосовується також в цілях профілактики венеричних захворювань, для збагачення і різноманітності статевого життя, для відновлення статевої активності при її порушенні (рекреаційна функція), оберігання від вагітності. Розрізняють поверхневий і глибокий петинг, а також верхній і нижній петинг. Під поверхневим петингом розуміють безпосереднє подразнення ерогенних зон. Найчастіший випадок поверхневого петингу – свідоме форсування поцілунками і тісними обіймами до отримання оргастичної розрядки в одного або обох партнерів. Глибокий петинг припускає пряме мануальне подразнення ерогенних зон, звичайно прикритих одягом. Елементи петингу присутні в прелюдії до статевого акту. До окремих випадків глибокого петингу можна віднести орогенітальні пестощі, кунілінгус. Верхній петинг (некінг) обмежується пестощами шиї, голови, грудей. При нижньому петингу застосовується дія на зони, безпосередньо прилегли до статевих органів (сідниці, внутрішня частина поверхні стегон), і на самі статеві органи. При деяких обставинах (тривала розлука, висока особистісна оцінка партнера, висока чутливість ерогенних зон, уміння пестити і т. д.) вже навіть при некінгу можливе досягнення оргазму. Під час петингу бажана певна послідовність в застосуванні пестощів, що поступово підсилюють статево збудження (від стимуляції менш чутливих ерогенних зон до пестощів більш збудливих ділянок тіла). Використовування прийомів петингу не викликає конфліктів і заперечень партнерів, якщо вживані при

цьому види пестощів не виходять за межі індивідуального діапазону прийнятності.

ПІГМАЛІОНІЗМ (грец. pygmalion – міфічний скульптор, що закохався в створену ним статую; синоніми – **статусфілія**, **іконолагнія**, **монументофілія**) – сексуальна девіація у вигляді сексуального потягу до скульптурних зображень. Назва походить від Пігмаліона, легендарного скульптора, царя Кіпру, що шалено закохався в статую прекрасної жінки, вирізьблену із слоновієї кістки. Богиня Афродіта, зворушена таким сильним почуттям, змиливалася над ним і оживила статую. Таким чином він зміг задовольнити своє любовне бажання. Ця романтична історія часто використовувалася і модифікувалася в літературі. Найвідомішим прикладом є мюзикл «Моя прекрасна леді», в основі якого лежить п'єса Б. Шоу. Тут йдеться швидше про один з проявів пігмаліонізму. Чоловік закохується в «створену» ним Елізу. Спочатку вона була бідною неосвіченою квіткаркою, яку він, уклавши парі з другом, перетворює на леді, подібно до того як скульптор створює статую відповідно до своїх бажань. Фактично пігмаліонізм – це своєрідна суміш фетишизму з візіонізмом, коли фетишем є витвори мистецтва (частіше статуї і картини), споглядання або прикладання яких до різних частин тіла приносить задоволення, причому статево збудження у девіанта куди яскравіше, ніж при звичайному статевому контакті. Виділяють також садистський пігмаліонізм, коли сексуальний екстаз настає при пошкодженні або руйнуванні витворів мистецтва.

ПІГМАЛІОНОФІЛІЯ – вид статевої перверсії, коли статевий потяг (лібідо) проектується на зображення жінки (скульптурне, картинне), а сексуальне збудження і розрядка настають при милуванні зображенням і дотиком до нього. Особливою формою пігмаліонофілії є садистська (синтез пігмаліонофілії і садизму), за якої девіант досягає статевого задоволення, наносючи ушкодження об'єктові свого потягу. Пігмаліонофілія спостерігається тільки у чоловіків. До пігмаліонофілії відносять порнографію

і ероотографоманію, що виявляється у патологічному прагненні до написання любовних листів.

ШКТОФІЛІЯ – нестримна потреба дивитися еротичні картини, фільми або відеокасети.

ПРОЛАГНІЯ (грец. руг – вогонь і lagneia – похіть) – сексуальне задоволення при спостережанні полум'я, пожежі, згарища.

ПЛАТО – друга фаза циклу сексуальної реакції, за якої наростає м'язова напруга, посилюється серцебиття, підвищується кров'яний тиск, відбувається прилив крові до тканин. Тривалість фази плато буває різною. У чоловіків, яким важко контролювати еякуляцію, вона може бути зовсім короткою. Іншим людям тривале плато приносить велике сексуальне задоволення.

ПЛЮРАЛІЗМ – груповий секс, різновид ексгібіціонізму у поєднанні з вуайеризмом.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА (лат. deviatio – відхилення) – дії людини (девіанта), які порушують офіційно встановлені в суспільстві чи не офіційні в певній соціальній групі моральні та правові норми і призводять до покарання, ізоляції, виправлення або лікування. До основних видів девіантної поведінки відносять алкоголізм, наркоманію, проституцію, сексуальні збочення, суїцид, злочинність. Деякі дослідники причиною появи девіантної поведінки вважають соціальні негаразди (стрес, внутрішньогрупові і міжгрупові конфлікти, зміни в країні тощо). Існує думка, що девіантна поведінка виникає в середовищі тоді, коли є причини для цього (нищівство, аморальність, насильство), а суспільство не бореться з ними. Іноді для характеристики відхилень у поведінці використовують термін «делінквентна поведінка» (протиправна, злочинна, кримінальна) або «асоціальна поведінка» (антисуспільна). Ці терміни не рівнозначні. Поняття девіантної поведінки є найширшим і охоплює обидва вищезгадані поняття.

ПОДВІЙНА МОРАЛЬ – паралельне існування в одному і тому ж суспільстві подвійного стандарту статевої поведінки (один для чоловіків, інший – для жінок). Виявляється в дозволеності певних дій чоловікам і забороні їх жінкам. Тією чи іншою мірою це явище спостерігається майже скрізь. Іноді воно стосується сексуальної ролі, позиції у статевому акті, іноді – сексуальної мотивації, часто – права обирати сексуального партнера й визначати характер стосунків з ним. Сучасна подвійна мораль сягає своїм корінням часів середньовіччя, коли роль жінки обмежувалася народженням дітей. Моногамні відносини для чоловіків існували майже завжди лише формально. Чоловіки мали велику сексуальну свободу, від жінок же вимагалася стриманості, дошлюбної чистоти і шлюбної вірності. При цьому учені-чоловіки посилювалися на відмінність чоловічої і жіночої психіки, стверджуючи, що чоловік від природи полігамний і його вільна поведінка раціональна для продовження роду людського і не тягне за собою великих ускладнень для шлюбу. Рух жінок до економічної незалежності, зниження рівня народжуваності, лібералізація статевої моралі, зменшення контролюючої ролі сім'ї, зниження ролі релігійних заборон, зникнення найважливіших стримуючих моментів страху перед небажаною вагітністю і венеричними хворобами – фактори, які у 1960-х рр. створили новий фон статевої активності жінок. Послаблення форм соціального контролю у зв'язку з урбанізацією та анонімністю міського життя поставили під сумнів традиційні форми статевої моралі. Змінилася роль жінки в статевому житті і роль статевого життя для жінки. Ці явища поклали початок нової епохи в статевої поведінці чоловіків і жінок, що одержала в засобах масової інформації гучну назву сексуальної революції.

ПОЛІАНДРІЯ (грец. poly – багато і andros – чоловік) – форма групового шлюбу, в якому жінка мала багато чоловіків, велику владу над ними і дітьми (матріархат), була берегинею сімейного вогнища. Поліандрія поширювалася у географічних районах, де головним знаряддям було мисливство і рибальство.

ПОЛІГАМІЯ (грец. poly – багато і gamos – шлюб) – багатошлюбність; соціально контрольовані статеві стосунки у формі групового шлюбу, в якому всі чоловіки однієї родової групи могли вступати у статеві контакти з усіма жінками іншої родової групи. На певному етапі груповий шлюб трансформувався у парний, який об'єднував чоловіка і жінку.

ПОЛІГІНІЯ (грец. poly – багато і gyne – жінка, самка) – форма групового шлюбу, коли чоловік мав багато дружин, вважався головою сім'ї з усіма повноваженнями влади (патріархат). Була поширена у географічних районах, де переважали землеробство і скотарство.

ПОЛЮЦІОНІЗМ (лат. Polluo – забруднюю) – статеве задоволення при забруднюванні людей своєю сім'яною рідиною.

ПОЛЮЦІЯ – довільна еякуляція, не пов'язана зі статевим актом; відбувається здебільшого уві сні.

ПОРНОГРАФОМАНІЯ (грец. pornos – розпусник, grapho – пишу, mania – безумство, пристрасть) – вид статевої перверсії, коли досягнення статевого збудження і задоволення настає при створенні, читанні або розгляданні порнографічної продукції, що збуджує сексуальні фантазії. Патологічне, надцінне захоплення порнографією при описі, читанні, розгляді або графічному зображенні сексуальних сцен. Більш-менш виражений інтерес до порнографії звичайно не перешкоджає нормальному статевому життю, але при деяких статевих збоченнях порнографоманія є єдиним стимулом, що дозволяє досягти сексуального збудження і задоволення. Це відбувається при перегляді або читанні порнографії і супроводжується онанізмом. Як перверсія порнографоманія близька до фетишизму, ототожнюється з вуайеризмом, еротграфоманією, але чіткіше її можна охарактеризувати у конкретної людини, проаналізувавши об'єкт, з яким він себе ідентифікує (глядачем, учасником сексуальних сцен). Важливим аспектом порнографоманії є порнографічна продукція, коли створення порнографії диктується не

матеріальною зацікавленістю (порнобізнес), а прагненням індивіда до вираження своїх сексуальних фантазій, до втілення їх якщо не в реальному, то хоча би в уявному світі. Такий варіант порнографоманії вважають «літературною» формою ексгібіціонізму. Деякі автори порнографоманію ототожнюють з поняттям пігмаліонізму.

ПОТЕНЦІЯ (лат. potentia – сила, прихована можливість, здатність) – здатність чоловіка здійснити статевий акт; іноді також здатність до зачаття. Слово «потенція» є асиміляцією медичного терміну (що широко використовується) «potentia coeundi». Поняття потенції близьке до поняття статевої конституції. У вузькому значенні найчастіше розуміють нормальну ерекцію, яка є передумовою коїтусу. Якщо ерекції немає, то говорять про імпотенцію. Про потенцію відносно сексуальної спроможності жінки говорять набагато рідше, в основному у зв'язку із здатністю отримувати оргазм.

ПОТЯГ СТАТЕВИЙ – 1) сексуальне бажання; 2) прагнення сексуального зближення з іншою людиною; 3) мотиваційний аспект сексуальності; 4) прояв статевого інстинкту. Статевий потяг починає виразно проявлятися у період статевого дозрівання організму (12 – 15 років) і досягає максимуму у зрілому віці людини. Статевий потяг і способи його задоволення залежать від прийнятих у суспільстві норм і виховання.

ПРАГМА – найбільш урівноважена практична форма кохання. Коханець-прагматик, шукаючи собі партнера, має у своєму уявленні перелік необхідних у цієї людини якостей. Між партнерами складається попередня угода щодо їхніх відносин. Іноді прагматичне кохання може перерости у більш інтенсивне почуття.

ПРЕЛЮДІЯ (praeludium, від лат. praeludo – граю заздалегідь, роблю вступ) – включає будь-які сексуальні дії, які закінчуються статевим актом. Прелюдія потрібна не тільки для ніжних і приємних відчуттів, але й для того, щоб

організм налаштувався і підготувався до сумісного фізіологічного акту. Адже під час прелюдії статеве збудження доходить до такої стадії, коли еротичне відчуття не тільки опановує свідомістю, але і відбуваються фізіологічні зміни в організмі. Прелюдія у чоловіків та жінок посилює прилив крові до статевих органів. Одночасно зі статевим збудженням з'являється бажання розрядки, зняття цієї статевої напруги. І це якраз та стадія, вміло розтягуючи яку, можна продовжити приємні відчуття.

ПРЕЛЮДІЯ СТАТЕВОГО АКТУ, або **попередні любовні ласки** – це попереднє посилення збудження безпосередньо перед статевим актом. При цьому стимулюються ерогенні зони. Попередні ласки чоловіка можуть включати в себе стимуляцію безпосередньо пеніса, а також і тих же ерогенних зон, що і в жінки (сосків грудей, вуха, живота та ін.) Мета попередніх пестощів – доставити більше задоволення партнеру, а також (для гетеросексуального чоловіка) – дозволити жінці відчувати оргазм, якщо з цим у партнерів виникають труднощі (що буває досить часто). Прелюдія забезпечує партнерам вищий ступінь задоволення. Прелюдія – це лише перша сходинка в ланцюжку дій, що утворюють цикл статевої відповіді людини.

ПРИСТРАСТЬ – стійке, глибоке і сильне почуття, що домінує над усіма іншими спонуканнями людини і визначає спрямованість її думок і вчинків. Головною ознакою пристрасті є дієвість, що виникає внаслідок поєднання емоційних і вольових моментів. Пристрасті можуть продовжуватися тілесними потягами, ідейними переконаннями або мати патологічну природу (психічне захворювання). Вона має властивість захоплювати людину цілком, спрямовувати її активність у певному напрямі, витісняючи всі інші прагнення і бажання. Існують пристрасті високого морального змісту, які виявляються у любові до праці, науки і є великою рушійною силою у здійсненні подвигів та відкриттів, а також такі, що відіграють негативну роль у житті людини (пристрасть до алкоголю чи наркотиків). Пристрасті піддаються свідомому вольовому контролю, а тому людина повинна завжди керувати ними,

спираючись на свою розсудливість і дотримуючись певної міри у діях і вчинках.

ПРОГЕСТЕРОН (лат. pro – префікс, що означає того, хто діє в інтересах когось, і gestatio – вагітність) – гормон, близький за своєю структурою до естрогенів і андрогенів. Припускають, що високий його рівень інгібіційно впливає на статеву активність людини, стримує її.

ПРОКРЕАЦІЯ – відтворення потомства; прокреативна сексуальність – така сексуальність, що має своєю ціллю дітонародження.

ПРОЛОНГОВАНИЙ КОІТУС – статевий акт, який довільно затягується з метою продовжити задоволення.

ПРОМІСКУЇТЕТ (лат. promiscuus – змішаний, загальний – безладні статеві спарування з багатьма партнерами): 1) Передбачувана стадія нічим не обмежених відносин між статями, що передують встановленню в людському суспільстві будь-яких норм шлюбу і форм сім'ї; 2) У сексології проміскуїтет – безладні статеві стосунки з багатьма партнерами. Найчастіше зустрічається в підлітковому середовищі. Часті статеві зв'язки з безперервною зміною партнерів можуть поєднуватися з ранньою алкоголізацією. В стані алкогольного сп'яніння у підлітків нерідко настає пасивна покора старшим партнерам, наслідком чого стають статеві контакти без будь-якої внутрішньої спонуки. В асоціальних компаніях, де прийнятий певний стиль сексуальних взаємостосунків, молоді люди починають наслідувати одне одного, зводячи все різноманіття інтимного життя людини до знеособленого і вельми примітивного сексу «з ким і як доведеться». Як показали дослідження, якщо з підліткового віку (особливо у дівчаток) спостерігався проміскуїтет, то надалі у багатьох з них зберігається потреба в постійній зміні сексуальних партнерів, виявляється нездатність задовольнитися постійним зв'язком, що заважає створенню міцної сім'ї. У таких випадках проміскуїтет стає звичним, накладаючи відбиток на все подальше статеве життя індивіда. До

промискуїтету як у чоловіків, так і в жінок може привести і патологічно підвищений статевий потяг. Зазвичай сексуальна розбещеність виникає при враженнях глибинних структур мозку, в маніакальній стадії депресії, деяких випадках шизофренії та інших розладах психіки.

ПРОСТИТУЦІЯ (лат. *prostitutio* – ганьблю) – продаж свого тіла, секс за гроші; купівля і продаж сексуальних послуг за готівку. Повія за грошову або іншу винагороду дозволяє клієнту здійснювати над собою сексуальні дії або сама з ним їх здійснює. З адміністративної точки зору проституція є професійним заняттям повії, розпустаю, коли тіло надається для здійснення сексуальних дій, включаючи статевий акт. Всі спроби пояснити, описати або визначити це явище виявилися проблематичними і недостатніми. В більшості випадків у них домінує негативна оцінка («розпуста») або проявляються сексистські погляди чоловіків на жінок, що зразу ж виявляється неточним. Наприклад, вираз «продажна любов» безглуздий, і не визначає суті проституції, оскільки любов не може бути предметом продажу. Визначення (ремесло фаворитів, «горизонтальне ремесло», панель, «бізнес на ногах»), що описують, – це прояв загальної нездатності до висловлювань (німота сексуальна) на тему сексу або використання простонародних, вульгарних і інших мовних елементів. Труднощі диференціювання впливають як з самого предмета, форми прояву якого весь час змінюються, так і з відношення до нього суспільства, як до всього такого, що пов'язане з сексом. Крім того, важко провести межі, оскільки проституція полягає в близькій спорідненості з іншими формами сексуальної діяльності. Наприклад, шлюб «на грошах» був охарактеризований як «вельми світська форма проституції» (Форель А. Сексуальний вопрос, 1920). Або навпаки: не кожна жінка, яку сприймають як повію, займається проституцією. Дітц і Хессе в «Словнику сексології і близьких до неї сфер» (1964) використовують вираз «оплачувана розпуста» і пишуть: «Проституція – це регульована і в соціальному відношенні схвалена або терпима структура в заснованому на принципі панування суспільстві (класове суспільство), яка дає можливість обом статям

залежно від історичних умов вести статеве життя поза моногамним або полігамним шлюбом. При цьому один з партнерів професійно або з потреби віддає своє тіло за якусь гарантовану матеріальну винагороду. Таким чином, один з партнерів виконує чисто інструментальну функцію.» Проституція має довгу і мінливу історію. У багатьох державах проституція частково або повністю заборонена, або контролюється на основі законів чи інструкцій. Так, у всіх штатах США, за винятком Невади, проституція не дозволена, хоча, звичайно, секс-бізнес процвітає. Заборони ускладнюють заняття проституцією, але не заважають їй існуванню. Вони спрямовані перш за все проти повій, а також ставлять в сумнівне і непримне становище клієнтів і спонукають їх на порушення закону. Проституція була у всі часи і у всіх країнах. Заборони, презирство, прокляття нічого не могли змінити, оскільки: 1. Проституція служить зняттю сексуального напруження, що інакше у багатьох випадках було б неможливо зробити так просто і зручно. Якщо слідувати вислову батька католицької церкви Хоми Аквінського, то проституцію можна назвати «звичай-вентиль», в усякому разі можна говорити, що проституція виконує функцію вентиля. (Німецьке прислів'я: «Потреба припре – і з повією танцюватимеш».) 2. В умовах моногамії проституція є компенсацією і доповненням сексуальної активності або бездіяльності у відносинах між двома партнерами і може допомогти зробити ці відносини (в першу чергу шлюб) більш терпимими (функція компенсації). 3. Для деяких людей, наприклад, самотніх, калік, неконтактних, замкнутих або для тих, кому довелося чи хто був вимушений жити без партнера, проституція дає мало не єдину можливість мати сексуальне життя, і тому вона виконує гуманітарну соціальну функцію. 4. Для сексуальних меншин проституція часто є єдиною можливістю слідувати своїм схильностям. 5. Спілкування з повією деяким замінює людські контакти, означає для них фізичну близькість, дає можливість поговорити (функція заміщення). 6. Разом з іншими сферами секс-бізнесу в червоних кварталах проституція є своєрідним дозвіллям, розвагою, проведенням вільного часу (культурна функція і функція дозвілля). Певною мірою вона задовольняє дух

авантюризму і пошуку пригод (когось на щось «підбити», щось випробувати). 7. Перебування в середовищі повій деяких чоловіків оживлює і сексуально збуджує (функція збудження). Прагнення до використання сексу вимагає певного рівня збудження. Без цього нічого не вийде. Той, хто не відчуває задоволення, але все одно хоче сексу, повинен шукати збудження, можливо сильнішого і незвичайного. 8. Для одержимих сексом часто не залишається іншої можливості, як задовольняти свою пристрасть в червоних кварталах, вдаючись до послуг повій. Правда, сексоманія постійно посилюється сексуальною практикою, а іноді відвідини борделів і контакт з повіями самі стають манією. 9. Проституція задовольняє певні сексуальні бажання, які не може, не хоче або не повинен виконувати постійний партнер. Є одружені чоловіки, які не хочуть вимагати від своїх дружин виконання певних сексуальних дій і реалізують це з повіями. Інші, наприклад, бажали б мати статеві зносини з кольоровою, з дуже товстою, худю або юною жінкою або спостерігати за сексуальними діями. 10. Проституція дає можливість швидкого сексу, без ґрунтовної любовної гри до і після, без тривалого залицяння або взагалі без зв'язку з партнером. Вона дає шанс отримати «чистий» секс, якщо хтось його шукає. Вона ідеальна для фастфуд-сексу. 11. Проституція збуджує своєю анонімністю, вона не накладає ніяких зобов'язань (все завершується, як тільки справа зроблена). Немає ні взаємних спогадів, ні зобов'язань, ні докорів, ні злої пам'яті. Власна поведінка не підлягає оцінці ні до, ні після. Хто б що не робив, це залишається його особистою справою і не чіпає іншого. Не виникає ситуації, коли після того, що відбулося, треба дивитися партнеру в очі і продовжувати жити з ним. Така відсутність зобов'язань, необтяжливості і безвідповідальності для деяких означає бажану свободу і особисту незалежність. 12. Проституція – це професійне культивування мистецтва любові, вона по-своєму сприяє збереженню і примноженню еротичної спадщини людства (функція збереження історичних традицій). 13. Проституція прибуткова, якщо вже не для самих повій, то для тих, хто за ними стоїть, – сутенерів, ділових людей, підприємців і збираючої податки держави (економічна функція). Проституція підтримує бізнес,

привертає туристів, сприяє попиту. Економічна функція, очевидно, є найважливішою, основною функцією проституції: вона є, тому що на ній можна заробити.

ПСЕВДОГОМОСЕСУАЛЬНІСТЬ – дії спрямовані на представників своєї статі, що здійснюються не з гомосексуальних мотивів, а за вимушеними обставинами. Префікс псевдо- означає «помилковий». Цим підкреслюється, що у даної людини немає статевого потягу до осіб однієї з нею статі, хоча вона і має з ними статеві контакти. Термін «псевдогомосексуальність» запропонував Р. Крафт Ебінг на відміну від істинної гомосексуальності. З. Фрейд запропонував називати таких осіб випадково інвертованими. Так, тривала ізоляція в одностатевих колективах (наприклад, в місцях позбавлення волі) призводить до того, що деякі особи, що відчувають сильний статевий потяг, вступають в гомосексуальні зв'язки, які носять для них сурогатний (замісний) характер і обумовлені відсутністю сексуального партнера іншої статі. Гомосексуальна поведінка у здорової гетеросексуальної людини може проявитися під впливом примушення, користі, наслідування, спокуси. Сюди ж відносяться гомосексуальні контакти у розумово відсталих підлітків при спокушанні їх дорослим гомосексуалом, у алкоголіків або просто в стані алкогольного сп'яніння. З матеріальних міркувань йдуть на гомосексуальні зв'язки хастлери. Спірним є віднесення до псевдогомосексуальності гомосексуальних контактів при підвищеній сексуальності і розширеному діапазоні потягів. Більш вірогідно, що це бісексуальність. Як правило, випадки псевдогомосексуальності носять тимчасовий характер і при нормалізації умов відновлюється нормальне гетеросексуальне статеве життя.

ПСЕВДОІМПОТЕНЦІЯ – сумніви щодо стану своєї статевої сфери у чоловіків. Це явище є наслідком неправильних уявлень щодо нормальних статевої проявів при відсутності будь-яких відхилень.

ПСИХІЧНА ІМПОТЕНЦІЯ – неповноцінна ерекція, первинною причиною якої можуть бути психологічні чинники. У чоловіків з порушеннями ерекції

досить часто спостерігаються зміни психіки. Іноді виникає питання про те, в яких випадках вони є причиною, а в яких – наслідком імпотенції. Для розмежування первинних і вторинних психологічних чинників при порушеній ерекції необхідне спеціальне обстеження. Фізичною основою імпотенції, викликаній первинно психологічними чинниками, є неадекватна стимуляція кортикосакрального шляху. Вона може пояснюватися багатьма причинами, зокрема наслідками симптоматичної гіперстимуляції в результаті тривоги, депресії, відчуття агресивності або провини під час статевої стимуляції. У таких людей наявні психологічні чинники захворювання, проте у більшості все ж таки не вони служать первинною етіологічною причиною. Не залежно від наявності органічного захворювання при імпотенції виявляються такі відчуття, як пригніченість, агресивно власна провинна, зниження самооцінки і втрата пошани до себе. Пацієнти з імпотенцією, викликану первинно психологічними причинами, як правило, порівняно молоді (до 45 років), відзначають раптову появу захворювання, яке часто пов'язується з цілком певним випадком. Іноді у них спостерігається «ситуативна» імпотенція – нездатність до статевого акту в певних умовах. У хворих з імпотенцією відмічаються певні психіатричні порушення, що цілком ймовірно, оскільки самооцінка, самоповага і усвідомлення свого «Я» часто тісно пов'язані з адекватним здійсненням статевої функції. Тому необхідно зібрати інформацію про прояви тривоги, агресивності, депресії, відчуття провини, неповноцінності. Проте іноді буває нелегко встановити, чи є ці чинники первинною причиною імпотенції чи її наслідком. Для психічної імпотенції характерні поліморфність клінічної картини, коливання в ступені розладів, що з'явилися, статевої функції, наявність успіху в конкретній ситуації при наполегливій неповноцінності в інших умовах. При цьому у хворих спостерігається зниження статевого потягу і переважання гальмівних моментів при збереженні статевого потягу.

ПСИХІЧНА ПСЕВДОКОМПЕНСАЦІЯ – така поведінка особистості, яка не забезпечує відновлення порушеної сексуальної функції в цілому, а сприяє

лише збереженню її окремих компонентів або її імітацію («донжуанська» поведінка при розладах потенції). Ця форма психологічного захисту так чи інакше присутня при зниженні ерекції і лібідо психогенного характеру. Для псевдокомпенсації характерне використання захисної маски «сильного із статевого погляду чоловіка», що виявляється в активному флірті поверхневого характеру, або у приписуванні собі численних «перемог» і зв'язків.

ПСИХІЧНИЙ АСПЕРМАТИЗМ (грец. а – початкова частина слова із значенням заперечення і сперма – насіння) – відсутність еякуляції та оргазму не залежно від тривалості фрикцій при цілковитому збереженні лібідо та нормальної ерекції (вимушений статевий акт з однією жінкою при закоханості в іншу); важкий розлад статевої функції у клініці депресивних станів, при якому відсутня еякуляція й оргазм, не залежно від тривалості фрикцій при повній збереженості лібідо і нормальній ерекції (у випадках, коли є інша жінка або коли дружина набридла). При цій патології статевий акт стає виснажливим для обох партнерів. Психогенна природа асперматизму відмічається при відносному, вибіркового його характері: він може проявлятися з жінкою, з якою достатньо складні і негативні взаємини, і бути відсутнім при стосунках з іншою. Ці випадки трапляються в осіб, які повинні підтримувати обтяжливі подружні стосунки.

ПСИХОГІГІЕНА сім'ї і статевого життя (грец. hygieinos – який приносить здоров'я, цілющий) – розділ гігієни і психіатрії, що розробляє правила і принципи взаємостосунків чоловіка та жінки у дошлюбних і шлюбно-сімейних відносинах. Неоціненна її роль в гармонізації сексуальних відносин, попередженні сексуальних дисгармоній, в профілактиці сексуальних розладів. Виділяють наступні основні підрозділи: психогігієна статевого життя молоді, психогігієна статевого життя в шлюбі, психогігієна статевого життя в передстаречому і старечому віці. Психогігієна статевого життя молоді дозволяє уникнути розвитку психоневрозів і порушень розвитку особистості.

Правильне роз'яснення питань статевого життя допомагає подолати значні труднощі, пов'язані із статевим дозріванням, і запобігає розвитку різних статевих розладів, зокрема деяких сексуальних девіацій. Діти повинні отримувати інформацію про статеве життя, дітонародження в доступній для них формі. У віці 3 – 4 років питання, що відносяться до проблем статі, повинні роз'яснюватися батьками, пізніше, в дошкільному і шкільному віці, – педагогами, лікарями, психологами. В період дозрівання підлітки відрізняються особливою вразливістю, тому психогігієнічний аспект полягає в умінні направити в потрібне русло розвиток статевого потягу і уникнути появи різних конфліктів на сексуальному ґрунті. Головне завдання психогігієни цього періоду полягає в тому, щоб утримати статевий потяг в стані мінімальної напруженості до того часу, поки у молодих людей не сформується достатньо сильні, продиктовані розумом внутрішні «гальма», прищепити молоді переконання у тому, що статевий акт повинен бути фіналом прояву глибоких почуттів, які пов'язують двох відданих одне одному людей, навчити молодь відповідати за свої дії в області сексу. Величезний вплив на формування сексуальних уявлень мають особисті контакти в сім'ї, гармонійні відносини між батьками як у сфері почуттів, так і в статевому житті. У психогігієні статевого життя в шлюбі важлива роль відводиться культурі подружжя, а також умінню виробити у себе сильні психічні і моральні «гальма», які допомогли б партнерам розібратися з тим, що є необхідним для їхнього союзу у статевому житті. Психогігієна статевого життя в передстаречому і старечому віці направлена на освіту літніх людей у області сексу, оскільки неправильні уявлення про відсутність сексуальності у похилому віці і про статеві бажання породжують у літніх людей відчуття провини або хвороби, а у зв'язку з цим – внутрішні конфлікти на сексуальному ґрунті. Статеве життя чоловіка в передстаречому віці слід вважати нормальним і здоровим явищем. Будучи абсолютно природним, воно не повинне викликати ніякого відчуття сорому і провини. Статеве життя жінок в клімактеричний період слід вважати цілком нормальним, фізіологічно виправданим явищем. Статева активність в цей період не повинна служити

джерелом внутрішніх конфліктів або підозр на патологію. Всі забобони щодо кількісного «ліміту» статевих стосунків у старечому віці не мають ані найменшої підстави. Ніяких абсолютних заборон відносно статевого життя людей в старечому віці не існує. Літні люди повинні знати, що статеве життя не впливає негативно на здоров'я, в той же час справжня загроза таїться в помилкових уявленнях про його шкоду, бо це призводить до психофізичних розладів і сексуальної дезадаптації. Новий напрям в психогігієні – виховання любові та інтимно-шлюбних відносин – зумовлений масовими розпадами сімей, спрощенням і руйнуванням традиційних норм статевих і шлюбних відносин, неухильним зростанням проституції, статевих злочинів, венеричних захворювань, загрозою зараження СНІДом і, зрештою, падінням рівня етичного і духовного змісту підостаючого покоління і населення в цілому. Психогігієна любові й інтимно-шлюбних відносин спрямована на виховання, самовиховання і взамовиховання статевої любові в дошлюбному періоді, розвиток і збереження любові в шлюбних відносинах. В цьому відношенні необхідні подальша чітко спланована розробка комплексу соціологічних, психологічних і теоретичних досліджень, повсюдна організація служби молоді сім'ї, єдине методичне керівництво цією службою з широким залученням населення до заходів профілактичної підготовки і психогігієнічної допомоги – терапії сім'ї і шлюбу.

ПСИХОЛОГІЧНА СТАТЬ – характеристика особистості та поведінки людини з погляду маскулінності та фемінності.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ – це спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення або зведення до мінімуму відчуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту; усунення психологічного дискомфорту, переживань, які загрожують Я-образу та збереження його на рівні бажаному і можливому для даних обставин. Механізмами психологічного захисту можуть бути заперечення, ухилення, витіснення, заміна мотивів, зниження загального рівня спонукань,

концептуалізація, механізм умовної приємності чи бажаності. Психологічний захист має суперечливі характеристики: адаптація – дезадаптація, збереження здоров'я – утримання хвороби, прогрес – регрес. Захисні психологічні механізми – система внутрішньої стабілізації особистості, яка спрямована на усунення або зменшення почуття тривоги, небезпеси. Виокремлюють чотири системи адаптивних механізмів, включаючи різні механізми захисту: інтелектуальна переробка, замісна діяльність, витіснення, захист на біологічному рівні (захворювання).

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОНАНІЗМ – фантазування на сексуальну тематику з переживанням оргазму без мастурбації та будь-яких інших маніпуляцій із статевими органами.

ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ – галузь психологічної науки, яка вивчає психологічні закономірності та механізми сексуального реагування людини.

ПСИХОСЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ – характерна для індивіда спрямованість сексуального потягу, що визначає вибір сексуального партнера і особливості власної сексуальної ролі.

ПУБЕРТАТ – період статевого дозрівання.

ПУРИТАНСТВО – консервативний напрям, представники якого виступали проти всіх задовольень (в тому числі і сексуальних). Таку позицію найохочіше сприйняло міщанство, оскільки вона відповідала його уявленням про сексуальне життя і була своєрідною опозицією в життєвій філософії аристократії. Пуританські погляди надовго затримали розвиток сексуальної культури в Європі, поки теорія З. Фрейда не показала їх наслідки та вплив на психічне життя людини.

РЕАКЦІЇ СЕКСУАЛЬНІ – поведінкові, фізіологічні реакції, пов'язані з сексуальним потягом і спрямовані на його задоволення.

РЕВНОЩІ – складна, амбівалентна емоція, в якій одночасно поєднані два полярні переживання: любов (викликана привабливістю об'єкта кохання) і ненависть (породжена сумнівами у вірності чи підозрами у подружній зраді). Існують люди із загостреним переживанням ревнощів, що може зумовлювати серйозні ускладнення у стосунках і гострі конфлікти з непередбачуваними наслідками.

РЕВОЛЮЦІЯ СЕКСУАЛЬНА – термін, що набув первинного поширення на Заході в 1960-х роках, для позначення інтенсивного і широкого перегляду норм, які склали статево мораль, у бік ослаблення заборон на різні сторони статевого життя. Сексуальна революція 1960 – 1970-х років була пов'язана із загальними процесами індивідуалізації суспільного життя та емансипацією жінок, несла в собі і позитивні, і негативні моменти. З еволюцією суспільства чоловік і жінка в соціальному плані стали більш рівноправними, з'явилася велика свобода розвитку індивідуальності не за заданим суспільним стандартом, а відповідно до власних схильностей, змінилися шлюбно-сімейні відносини (трансформувалося саме поняття «голова сім'ї», підвищився авторитет жінки, її роль в сім'ї). Сексуально-еротичні відносини в цей період стали все більше відділятися від функції дітонародження, виросло сексуальне експериментування у шлюбі. Більша кількість подружніх союзів, які створені на основі любові, без урахування економічних, соціальних і інших передумов стали короткотривалими. Змінилося поняття статевої невідповідності, в отриманні статевого задоволення чоловіку і жінці нині відводиться рівна роль. Проте еротизація шлюбу певною мірою сприяла його знеціненню, призвела до інструменталізації інтимного життя, різко звузила сферу забороненого. Зміна традиційних відносин у області сексу спровокувала сексуальну розкутість, зміну оцінки дошлюбних зв'язків, зростання сексуального натуралізму у всіх сферах життя і культури, розквіт порнографії, проституції і т. д. Перед суспільством з низькою сексуальною культурою постали проблеми небажаних вагітностей і абортів,

розповсюдження венеричних захворювань і СНІДу, збільшення кількості розлучень.

РЕЛАКСАЦІЯ (лат. *relaxatio* – зменшення, ослаблення) – один із проявів інтимних стосунків, метою яких є розрядка статевої напруги, фізіологічне задоволення, яке не залежить від конкретного партнера, може досягатися і шляхом мастурбації.

РЕЛІЗОРИ (англ. *release* – звільнювати) – зорові, слухові, нюхові сигнали та інші подразники, які викликають статеве збудження за механізмом умовно-рефлекторного зв'язку. Ними є зовнішній вигляд партнера, способи підготовки до статевої близькості, сексуальні спогади, фантазії тощо. Позитивні і негативні умовно-рефлекторні сексуальні подразники дуже індивідуальні, пов'язані з індивідуальним досвідом людини, її уявою, установками.

РЕНІФЛЕРС – фетишизація специфічного запаху об'єкта.

РЕПРЕСИВНА СТАТЕВА МОРАЛЬ – система жорстких антисексуальних установок, що суперечать сексуальній терпимості (пермісивності).

РЕТАРДАЦІЇ СЕКСУАЛЬНІ (лат. *retardatio* – спізнення, затримка) – затримка психосексуального розвитку, що проявляється у відставанні термінів становлення сексуальності від віку дитини. Виділяють 3 варіанти ретардації. **Соматогенні** затримки мають біологічну основу і пов'язані з відставанням в статевому розвитку. Грубі розлади ендокринної системи можуть призвести навіть до асексуальності, тобто повного випадання сексуальних компонентів в психічному розвитку особистості. **Психогенні** затримки викликані різними порушеннями в становленні психіки, включаючи загальне відставання психічного розвитку. Найчастіше вони зумовлені аномаліями характеру (психопатіями, патохарактерологічним розвитком особистості і т. д.). Гальмуючий вплив психопатії помітно вже на етапі формування статевої поведінки, а максимально проявляється при

становленні психосексуальних орієнтацій. Так, боязкість, соромливість, нерішучість, вразливість, властиві психостенічній, астеничній або шизоїдній психопатіям, утрудняють контакти з оточуючими (у тому числі і сексуальні), а крайня мінливість емоцій, здібність до яскравого фантазування, недостатність вольових якостей в поєднанні з труднощами спілкування сприяють формуванню і закріпленню замісних форм статевої активності (наприклад, стійкою регулярною мастурбацією у поєднанні із сексуальними фантазіями, переглядом відповідних видань і фільмів). **Соціогенна** ретардація психосексуального розвитку найчастіше спостерігається при гармонійному психофізичному розвитку особистості, але неправильному статево-му вихованні. Нав'язування дитині думки, що все, пов'язане зі статтю, – ганебне і брудне, обмеження в спілкуванні з однолітками, негативна реакція на будь-які прояви сексуальності дитини нерідко негативно впливають на психосексуальний розвиток і деформують особистість. Ретардація є одним з варіантів невчасного становлення сексуальності, що заважає гармонійному дозріванню. Вказані варіанти сексуальних ретардацій відносять до простих асинхроній, які рідко зустрічаються ізольовано. Набагато частішими є поєднані асинхронії, коли затримка обумовлена дією декількох чинників. Для складних асинхроній характерне поєднання нормального соматичного статевого дозрівання із затримкою становлення сексуальності або, навпаки, передчасного психосексуального розвитку з соматичною ретардацією. У дитинстві затримки психосексуального розвитку не привертають особливої уваги батьків або педагогів і сприймаються як показники благополучного виховання. Такі діти не проявляють статевої цікавості, а статево-рольові ігри зведені у них до мінімуму або взагалі відсутні. При цьому відбувається правильне становлення статевої самосвідомості (I етап психосексуального розвитку) і формується адекватна статева роль (II етап). Ретардації стають помітнішими в підлітковому віці, коли важко формується психосексуальна орієнтація. Надалі статевої потяг як у чоловіків, так і в жінок не досягає зрілості, залишаючись на стадіях платонічного або еротичного лібідо. У ряді випадків статево-рольові ігри «в сім'ю», «доньки-матері», типові для дітей 5

– 7 років, через труднощі спілкування з однолітками переносяться на шкільні роки. Діти, що «недограли» у свій час, групами і поодинокі продовжують захоплюватися ляльками, деколи навіть в старших класах. Разом з тим ці ігри вже якісно відрізняються від статево-рольових ігор дошкільників, оскільки обізнаність в питаннях статі до цього віку вища, а гормональний рівень істотно змінюється. Ці ігри ніби заповнюють «пролом» у становленні сексуальності, формуючи рольові установки. Однак, збіг ігор з гормональною активністю може призвести до формування сурогатних форм реалізації лібідо і спотворення спрямованості статевого потягу. Найбільший відсоток сексуальних ретардацій припадає на етап формування психосексуальних орієнтацій (III етап психосексуального розвитку). Так, затримки переважно на еротичній стадії стають одним з найважливіших механізмів виникнення сексуальних девіацій. Неправильне статеве виховання та інші негативні впливи мікросексуального середовища призводять не тільки до соціогенних ретардацій, але і до порушень формування психіки дитини чи підлітка в цілому. Зазвичай, жінки значно більше, ніж чоловіки, страждають від надмірної «пильності» вихователів на всіх етапах становлення сексуальності. У чоловіків, що наštтовхуються на серйозні проблеми вже при перших сексуальних контактах, нерідко можна виявити своєрідний психологічний бар'єр, котрий ускладнює інтимні відносини з протилежною статтю. Як правило, це результат нерозвиненості платонічної й еротичної комунікацій. Відсутність практичних навичок, яких вони не змогли отримати у процесі становлення сексуальності, робить значно важчим спілкування з партнеркою ще на платонічному рівні, а гармонійний перехід до еротичної близькості з подальшим сексуальним контактом практично неможливий. В результаті без істинного сексуального потягу, не вмючи наперед програмувати і по ходу спілкування з партнеркою коректувати свою поведінку, вони йдуть на статево-близькість, явно приречену на невдачу. Всі їхні спроби, оминувши платонічне спілкування та еротичний контакт з партнеркою, відразу «перестрибнути» до сексуальних відносин набувають безглузлого характеру, відшттовхуючи більшість жінок. В окремих випадках за допомогою доброзичливої партнерки

вдається подолати всі труднощі підготовчого періоду, але сам статевий акт закінчується невдачею, підсилюючи у чоловіків відчуття сексуальної неповноцінності. Основним методом лікування ретардацій психосексуального розвитку є психотерапевтична корекція.

РЕТАРДАЦІЯ (від лат. retardatio – уповільнення) (біологічне) – більш пізня закладка органу і сповільнений його розвиток у нащадків в порівнянні з предками. Залежить від початку функціонування органу і від умов середовища, в яких проходить індивідуальний розвиток організму – його онтогенезу.

РЕТИФІЗМ – фетишизм взуття. Особи, що страждають на ретифізм, не зупиняються перед крадіжкою вподобаного жіночого взуття (так звана сексуальна kleptomania). У деяких випадках збудження може викликати в них лише жіноча нога, взута у певне взуття, в інших – взуття, власноручно зняте з ноги партнера тощо.

РЕФРАКТЕРНИЙ ПЕРІОД (лат. refractarius – упертий, непокірний) – період відновлення, під час якого новий оргазм чи еякуляція фізично неможливі.

РОЗПУСНІ ДІЇ – це будь-яка форма статевого контакту з дитиною (роздягання, торкання статевих органів руками, ротом або язиком, гетеро- або гомосексуальний статевий акт). При цьому дорослий примушує дитину підкорятися, використовуючи свій авторитет і владу. Розпусні дії, як правило, здійснюються знайомим або родичем дитини і повторюються протягом довгого часу.

РОЛІ СТАТЕВІ (франц. role – букв. список, перелік) – розподіл прав, обов'язків і видів діяльності індивідів залежно від їх статевої приналежності. Статево-рольова диференціація відбулася на ранніх стадіях розвитку людського суспільства і проявилася у розподілі праці, влади і авторитету чоловіків і жінок та специфічних процесах статевої соціалізації, через які ці відношення відтворюються і передаються наступним поколінням. У

соціально-психологічному плані статеві ролі – це вид соціальних ролей, що історично утворилися у суспільстві. Вони виражають соціальні очікування і реалізуються у повсякденній поведінці людей у вигляді певної статевої символіки (коса, хустина, вуса) і стереотипних видах чоловічої і жіночої поведінки. Засвоєння індивідом статевої ролі дає йому певну статеву ідентичність, відповідно до якої відбувається формування його самосвідомості і особливостей поведінки. Розподіл статевих ролей має транскультурний характер, але у різних соціокультурах має свої особливості, залежні від рівня соціально-економічного розвитку, способу життя і культури. Особливим аспектом проблеми статевої ролі є диференціація сексуальних ролей – традиційно і нормативно закріплених правил і зразків статевої поведінки. Проте з розвитком суспільства, коли відбувається руйнування усталених традицій, ці нормативи зазнають деяких змін.

САДИЗМ (франц. sadism) – пох. від імені франц. письменника маркіза де Сада (de Sade), у романах якого описано багато способів катування статевого партнера; синоніми – **статеве насильство, еротичний тиранізм, активна алголагнія**) – сексуальна девіація, при якій статеве задоволення досягається в процесі заподіяння партнеру фізичного болю чи психічних страждань. Маркіз де Сад систематизував усі відомі йому на той час знання про використання механічних засобів при статевому акті, зокрема блоків, лебідок і підйом піків, що застосовували для створення різних позицій під час статевого акту і використовували для катування. Він був автором психологічних романів на тему сексуальних відхилень (наприклад, «Жюстина» і «Жюльєтта»), у яких проповідував право людини на насолоду без всяких обмежень і каяття, а також вихваляв нічим не обмежене сексуальне поведіння, коли навіть у злочині знаходиш сексуальну стимуляцію. Усе це і було причиною появи визначального терміну для подібного поведіння людини. Садизм полягає в тому, що сексуальна насолода виникає в ситуації, пов'язаній з домінуванням і беззаперечним підпорядкуванням собі партнера, оволодінням ним в такій мірі, що йому

можна навіть заподіювати біль і приниження. Панування над людиною як особлива форма зв'язку з нею дає садисту почуття задоволення, причому форми панування нерідко можуть бути як у соціальному, так і в індивідуальному плані вигідними для того, хто підкоряється. Контекст сексуальної ситуації, у якій партнер відповідно до волі садиста відчуває приниження чи біль, що підтверджують владу і панування садиста над своїм партнером, викликає в нього виражене сексуальне збудження і наступну особливу насолоду, поєднану зі свідомістю необмеженої влади над підпорядкованою собі людиною. Садизм, завдяки його зв'язку з агресією, у якійсь мірі передбачає здійснення статевих злочинів із застосуванням насильства. Елементи сексуального садизму, очевидно, присутні в так званому сексуальному сценарії багатьох людей, але реалізувати їх на практиці все-таки зважуються деякі. Однак у тому випадку, коли зовнішні обставини дозволяють садисту легалізувати своє повне панування над іншою людиною, садизм перестає існувати в грі уяви і починає застосовуватися в повсякденній практиці. Це мало місце в часи рабства, середньовічної работоргівлі й інквізиції, фашистських концтаборів. Убивство з метою одержання хтивих переживань є крайнім проявом садизму. Насолода, сексуальне задоволення в цих випадках досягаються убивством жертви, що є крайнім вираженням повної влади над нею. Такі форми садизму є статевими збоченнями. Іноді неусвідомлювані садистські нахили можуть лежати в основі затримки еякуляції чи відсутності її при коїтусі, якщо поведіння жінки не відповідає сексуальним нахилам садиста. Наслідками прояву садизму може бути і повна відмова від статевих зносин, холодне, беземоційне спостереження за протіканням сексуального збудження партнера. Звичайно, чоловік, як активний сексуальний партнер прагне перелаштувати жіночу психіку в момент близькості на свій еротичний лад, підкорити її своєму бажанню, часом переборюючи навіть деякий, нехай і мнимий, опір жінки, що тільки підвищує його самооцінку і додає впевненості. Незважаючи на удавану розкутість у більшості чоловіків, визначена стриманість у реалізації схованих спонукальних мотивів все-таки є присутнім, а у випадках садизму ці

внутрішні «гальма» відсутні, і бажання повної влади над об'єктом пристрасті може не знати обмежень. Звичайним проявом садизму є нанесення психічного чи фізичного болю партнеру, а в проявах садизму стосовно неживих предметів фантазія девіанта безмежна. Слід зазначити, що прояви садизму можуть бути й у жінок, які часто отримують насолоду від споглядання за приниженням партнера, що втрачає почуття власної гідності. Форми садизму вкрай різноманітні: від мисленнєвого (представлення про жорстокі дії стосовно жінок і навіть їхнього уявного убивства) – до випадків некрофільії, вампіризму. Об'єктом потягу садиста може бути особа як протилежної, так і своєї статі (садомосексуалізм), а також і тварини (зоосадизм).

САДИЗМ ТА МАЗОХІЗМ можна розглядати як спільний феномен садомазохістської поведінки, оскільки і в тому, і в іншому випадку сексуальне збудження і задоволення асоціюються з болем. Більш того, динаміка цих двох видів поведінки схожа і багато в чому переплітається. Таким чином, садомазохізм – це отримання сексуального задоволення через завдання чи відчуття болю. Особистості з садомазохізмом збуджуються від побиття, від того, що їх зв'язують або шльопануть, або від того, що самі завдають подібного болю. Ступінь больових відчуттів, які викликають сексуальне збудження, може коливатися від символічних, м'яких і до жорстокого побиття аж до понівечення. Більшість садомазохістів віддають перевагу тій чи іншій ролі, проте деякі відчувають себе однаково комфортно в обох ролях (Spendler, 1977; T. Weinberg et al., 1984). Крайнім проявом садизму є випадки, коли досягнення оргазму можливе тільки за умови вбивства жертви. Відомо, що садомазохісти в ранньому віці найчастіше мали певний досвід, що пов'язував секс із болем. Так, покарання за мастурбацію може призвести до виникнення в дитини чи підлітка асоціації сексуального збудження з болем. Дитина може відчувати сексуальне збудження й під час покарання, наприклад, коли з неї скидають труси й шльопануть, виникає ерекція. У літературі описано один незвичайний випадок (Пол Гебхард, 1965): в чоловіка розвинувся садомазохізм після того, як він відчув сильний біль під

час операції на руці без анестезії, коли його заспокоювала приваблива молода медсестра. Вона погладжувала його і тримала його голову в себе на грудях, що викликало асоціацію між сексуальним збудженням і болем, який закріпився потім за механізмами умовного рефлексу.

САДОМАЗОХІЗМ (англ. Sado-masochism) – збірний термін для позначення садизму і мазохізму як доповнюючих один одного способів сексуального задоволення, включаючи наявність обох девіацій у одного індивіда. Для позначення цього складного комплексу на рубежі ХІХ – ХХ ст. лікар Альберт Ейленбург запропонував термін «алголагнія», що не став загальноживаним, або альголагнія (від грец. algos – біль + lagneia – похіть), розділивши її на активну (садизм) і пасивну (мазохізм) форми. Необхідність узагальнювального поняття для, здавалося б, протилежних девіацій обґрунтовується існуванням між ними глибокого зв'язку. Садист і мазохіст часто складають в деякому розумінні гармонійну сексуальну пару. Більш того, в одній людині можуть співіснувати садистські і мазохістські тенденції, що визначає чергування сексуальних сценаріїв (напр., активні і пасивні флагелянти нерідко міняються ролями і батожать одне одного) і дозволяє говорити про єдину – садомазохістську схильність. Відношення до садомазохізму неоднозначне. Успішність партнерства садиста і мазохіста залежить не лише від характеру девіації, але і від міри її вираженості. Якщо форми сексуальної поведінки одного партнера укладаються в діапазон прийнятності іншої, то вони, слугуючи лише засобом сексуального збудження і задоволення, підсилюють сексуальні та емоційні зв'язки пари. В такому разі прийнято вважати, що, будучи аномальністю (в порівнянні із загальновизнаною нормою), садомазохізм має право на існування. Проте психосексуальна стабільність пари порушується, якщо садистська спрямованість одного посилюється і заподіювані ним страждання перевищують той оптимум, який пов'язаний з оргастичним переживанням партнера. В такому разі садомазохізм вступає в протиріччя з природними правами сексуального партнера і повинен вважатися недопустимим. Це

справедливо і для нестабільних пар. На думку деяких авторів, елементи садомазохізму присутні в сексуальному житті більшості людей. Саме вони створюють можливість хоч би частково компенсувати з одного боку, зазвичай пригнічуване бажання володарювати, з іншого – прагнення до покірливості, ввірення себе сильнішому і могутнішому партнерові, відмові від психологічного захисту. Польська сексологія (К. Імелінський) висловлює припущення про зв'язок садомазохізму і еротичного кохання, яке проявляється в тому, що страждання, пов'язані з коханою людиною, підсилюють відчуття і насолоду. Крім того, він кваліфікує прилюдні страти, бої биків, глadiatorські ігри і т. ін. як масовий прояв садомазохізму.

САТИРІАЗИС (грец. satyros – сатир) – патологічне підвищення статевого потягу у чоловіків, що проявляється у вигляді постійного відчуття статевого незадоволення і нестримним бажанням до статевих контактів. Сатириазис пов'язаний не тільки з кількісним збільшенням числа сексуальних контактів, але і якісною зміною сексуальної поведінки, при цьому сексуальність стає основною життєвою метою індивіда. Для осіб, що страждають сатириазисом, характерна часта зміна сексуальних партнерів і відсутність тривалих сексуальних зв'язків. Дана патологія може розвиватися в результаті психогенних дій (наприклад, як форма компенсації відчуття власної неповноцінності) або з'явитися як прояв органічних захворювань (наприклад, органічна патологія центральної нервової системи чи гормональні порушення). Сатириазис у чоловіків разом з німфоманією у жінок є однією з форм гіперсексуальності.

СВІНГЕР – людина віддана вільному сексу, особливо із подружніми парами (l'amour de trois – «лямур де труза», чи «любов на трьох») чи з декількома партнерами різної статі одночасно. Для одних це стиль життя, шлях до свободи у відношеннях між чоловіком і жінкою, філософія людських стосунків, що відкриває суспільству нові горизонти чуттєвості і сексуальних контактів. Для інших – просто розваги, засіб від звичного повсякденного

сімейного життя. Свінгер – це форма статевої поведінки людини, при якій сімейна пара запрошує іншу сімейну пару або одиноку дівчину чи хлопця прийняти участь у спільних сексуальних іграх.

СЕКС (лат. sexus – стать; синонім – статеві відносини) – сукупність тілесних, психічних і соціальних процесів і відносин, в основі яких лежить і за допомогою яких задовольняється статевий потяг (лібідо). Загальною біологічною основою сексуальної поведінки є інстинкт продовження роду, його конкретні форми (розподіл функцій між статями, особливості репродуктивного циклу, ритуал залицяння, техніка статевого акту й ін.). Разом з інстинктивною, генетично заданою організму програмою нормальна статева поведінка забезпечується за допомогою навчання, спілкування з однолітками, батьками та ін. Біологічна стать людини включає декілька автономних компонентів, що послідовно формуються в процесі розвитку організму, – хромосомна (генетична) стать, яка визначається у момент зачаття; гонадна стать, яка визначається формуванням чоловічих або жіночих статевих залоз; гормональна стать зародка, від якого залежить диференціація статевих органів; морфологічна стать, яка зумовлена будовою внутрішньо репродуктивних органів і зовнішніх геніталій; пубертатний, тобто пов'язаний зі статевим дозріванням; гормональна стать, яка відповідає за появу вторинних статевих ознак. Порушення будь-якої з ланок цієї системи так чи інакше позначається на статевій функції. Однак, сама по собі біологічна стать ще не перетворює індивіда на чоловіка або жінку і не гарантує адекватної статевої поведінки. Для цього необхідна також відповідна психосексуальна ідентифікація – людина повинна усвідомити свою статево приналежність і засвоїти відповідну, чоловічу або жіночу, роль (гендерна стать). Пізніше, в міру статевого дозрівання, у підлітків з'являються відповідні сексуальні інтереси, потяг до протилежної або своєї статі. Величезний вплив мають при цьому середовище й однолітки. У нормі біологічні і соціально-психологічні характеристики статі співпадають, «йдуть» в одному напрямку. Однак бувають випадки, коли вони розходяться (помилкове визначення статі

немовляти у зв'язку з недорозвиненням його геніталій або сумніву щодо статевої приналежності підлітка у зв'язку із затримкою статевого дозрівання). Одна з особливостей людської сексуальності в тому і полягає, що переживання, пов'язані із задоволенням статевої потреби, відокремлені від її первинної біологічної мети – продовження роду. Це створило принципову можливість гуманізації статевого відчуття, перетворення елементарного статевого потягу в людську любов, коли взаємостосунки між людьми служать не тільки засобом продовження роду і джерелом плотської насолоди, але і дають високе щастя, глибoku психологічну, душевну близькість. Звідси також витікає величезне різноманіття форм людської сексуальності (гетеро-, гомо-, бі-). Секс – невід'ємна складова частина культури, яка, з одного боку, виражає, узагальнює і символізує, а з іншого – направляє і координує багатоманітні фактичні прояви сексуальності. Будь-яке розвинуте людське суспільство має систему норм статевої моралі, яка регулює взаємостосунки статей, співвідносячи їх з діяльністю суспільних інститутів, у рамках яких здійснюється продовження роду і виховання потомства. Вже в античних цивілізаціях знали різні форми сексуального життя, одні з яких нормативно схвалювалися і навіть зводилися в ранг культурних символів, а інші засуджувалися і заборонялися. В цілому сексуальне життя ускладнювалося та індивідуалізувалося у міру розвитку культури і особистості. Для європейського середньовіччя характерне подвійне відношення до сексу. Офіційна християнська мораль у принципі асексуальна: все тілесне вона вважає низьким і гріховним, бачачи ідеал в повній стриманості; навіть в шлюбі секс допускається тільки задля продовження роду. Проте на побутовому рівні середньовічна культура була вельми терпима до сексуальності, вбачаючи в ній нормальний і природний аспект людського буття. Надалі, в період відродження, гуманісти реабілітують право людини на плотську насолоду і еротика знову займає місце в офіційній культурі. У XIX ст. релігійна пуританська мораль створює систему антисексуальних установок, у світлі яких статево життя постає не тільки гріховним, але і несумісним з самореалізацією особистості у сфері праці і накопичення

багатства. Секс асоціюється з почуттям провини, йде в «підпілля», що, в свою чергу, породжує неврози. Саме цю суперечність зафіксував у своїй клінічній практиці та узагальнив теоретично австрійський лікар З. Фрейд. Особливо важким було становище жінок, яке сприяло розповсюдженню фригідності. Для чоловіків холодність офіційного шлюбу компенсувалася узаконеною проституцією. У середині XX ст. зростання автономності молоді від батьків у міському середовищі, прискорення статевого дозрівання підлітків у зв'язку з акселерацією, залучення жінок до суспільно-трудового життя і зростання жіночої рівноправності, ослаблення традиційної релігійної моралі, народження наукової сексології і розповсюдження світського, раціонального відношення до питань статі, поява ефективних контрацептивів, що дозволяли при правильному застосуванні уникнути не бажаної вагітності – все це разом узятє викликало значні зрушення у бік лібералізації статевої моралі і ослаблення так званого «подвійного стандарту» (різних норм поведінки для чоловіків і для жінок). Але цей процес має і негативні сторони: споживацьке відношення до сексу, зростання відчуженості, комерційної еротики, порнографії, дезорганізація сім'ї. Споживацьке відношення до сексу, обертаючись «свободою» від відповідальності і серйозності в любові, веде до індивідуалізації статевих відносин і емоційної незадоволеності. У цій області, як і в інших, самоконтроль – необхідний момент вільного самовираження особистості. Вікова динаміка сексуального життя нерозривно пов'язана зі статтю внаслідок відмінностей життєвого циклу чоловіків і жінок і специфічних особливостей жіночої сексуальності. Інтерес до питань статі і відповідні психосексуальні орієнтації формуються, зазвичай, ще до статевого дозрівання під впливом середовища і виховання. У період статевого дозрівання прокидається активний статево потяг. Відмінності між чоловічою і жіночою сексуальністю існують і в дорослих. В період зрілої сексуальності статева активність стабілізується на рівні, який визначається статевою конституцією, морально-психологічними установками і умовами життя (особливе значення має вступ у шлюб, після чого сексуальне життя набуває необхідної регулярності). Інволюційний період, що включає клімакс,

характеризується поступовим зниженням статевої активності; частина чоловіків, здатних до здійснення статевого акту, знижується з 75% у шістдесятирічних до 30% у сімдесятирічних, 14 – 20% у вісімдесятирічних. У жінок прослідкувати вікову динаміку важче. Середньостатистичні масові показники сексуальної активності не можуть служити обов'язковим або хоча б зразковим нормативом для окремого індивіда. Сексуальні особливості кожної людини визначаються сукупністю його генетичних, гормональних, нервових і особистих якостей, тому те, що у сфері сексу цілком нормально і природно для одного, може бути ненормальним і неприродним для іншого. Люди з сильною статевою конституцією раніше від інших починають статеве життя, інтенсивно його ведуть і пізніше закінчують. Проте емоційне забарвлення статевих переживань і ступінь отриманого від них задоволення залежать не стільки від фізіологічної потенції, скільки від типу особистості, її відношення до себе, загальної емоційної чутливості, здібностей до співпереживання, спілкування та інших морально-вольових якостей. Труднощі людини у сфері сексу також мають переважно загально психологічне коріння (емоційна холодність, некомунікабельність, нездатність до глибоких і тривалих стосунків), яке, у свою чергу, пов'язане з умовами виховання (відносини з батьками, емоційний клімат в сім'ї, наявність товариства однолітків і характер взаємостосунків з ними, особливості підліткової і юнацької дружби). Формування здорової сексуальності – складний і суперечливий процес. Людині властиві різноманітні замісні форми сексу і сексуальні символи (такими можуть слугувати зорові образи, нагота, інтимні предмети одягу і ін.). При нормальному психосексуальному розвитку вони виконують допоміжну роль, провокуючи або підсилюючи статевий потяг і залучаючи до нього всі органи людського відчуття. Це інтенсифікує любовні переживання, роблячи їх в повному розумінні слова тотальними. Проте у разі стійкої і виняткової фіксації на них ці замісні і додаткові форми сексуальності можуть набувати характеру девіантних тенденцій і переростати за певних умов у сексуальні девіації або у статеві збочення. На всіх етапах життєвого циклу сексуальна активність тісно пов'язана з усіма іншими

формами життєдіяльності особистості. Сексуальні надмірності найчастіше є симптомом загальної життєвої дисгармонії, спробою компенсувати свою незадоволеність в інших сферах діяльності. У свою чергу статеві незадоволеність, які б не були її особистісні або ситуативні причини, нерідко виявляється в загальній емоційній пригніченості, депресії і т. ін., а також в антисоціальних вчинках, зокрема у статевих злочинах. У пом'якшенні психологічних криз, характерних для періоду статевого дозрівання і інших поворотних моментів життєвого циклу, важливу роль виконують статеве виховання, освіта і служба сексології.

СЕКСаПІЛЬНІСТЬ – використання індивідом сексуальності з метою впливу на почуття, установки і поведінку інших людей, здатність з першого погляду викликати у людей бажання інтимних стосунків.

СЕКСИЗМ – усталені соціальні погляди і переконання, в яких стверджується перевага однієї статі над іншою і обґрунтовується соціальна нерівність чоловіків і жінок. Існують різні форми чоловічого і жіночого сексизму. Його основою є абсолютизація і біологізація статевих відмінностей, багато з яких, насправді, залежать від соціальних умов і прийнятих у суспільстві культурних норм.

СЕКСОЛОГІЯ (sexus – стать, logos – вчення, слово) – наука, що вивчає статеві взаємостосунки в їх фізіологічному, психологічному і соціальному аспектах. У широкому розумінні – це міждисциплінарна галузь знань, заснована на інтеграції медичних аспектів з різними аспектами немедичних наук (психологія, соціологія, педагогіка, філософія, історія, релігія і ін.), а також на об'єднанні фізіологічних і патологічних сторін різних медичних дисциплін (психіатрія, ендокринологія, гінекологія, андрологія, невропатологія і т. д.). Велика увага в сексології приділяється індивідуальному психологічному прояву сексуальної потреби відповідно до впливу соціального середовища, питанням норми і відхилень в статевій поведінці (в останньому вона тісно пов'язана із сексopatологією). Сексологія

виділилася з ряду інших наук і стала самостійною лише в ХХ ст., коли різко зросла потреба в знаннях про прояви сексуальності. Проте інтерес до проблем статі існував завжди. У найдавніших міфологічних, а пізніше і у філософських вченнях містилися певні відомості про природу статевих відмінностей, анатомію і фізіологію статевих органів, техніку статевого акту, зачаття, вагітність і пологи. Проте стародавня еротологія, тобто теорія і практика мистецтва любові, не ставила за свою мету досліджувати сексуальність. Тільки з розвитком цілого комплексу біологічних і соціальних наук, після подолання опору церкви виникли передумови до об'єктивного вивчення сексуальності. Першими почали систематичне вивчення статевого життя лікарі, причому почали не з нормальних, а з патологічних форм. У числі родоначальників сексології звичайно згадуються професор психіатрії Віденського університету Ріхард фон Крафт-Ебінг (1840 – 1902), швейцарський невропатолог, психіатр і ентолог Форель (1848 – 1931), німецькі психіатри Альберт Молль (1862 – 1939) і Магнус Хиршфельд (1868–1935), австрійський психіатр, родоначальник психоаналізу Зігмунд Фрейд (1856–1939), німецький дерматолог і венеролог Іван Бліх (1872 – 1922), англійський публіцист, видавець і лікар Генрі Хевлок Елліс (1859 – 1939), голландський гінеколог Теодор Хендрік Ван де Велде (1873 – 1937). Істотний внесок у розвиток сексології внесли американський біолог Альфред Кінзі (1894 – 1956), німецький лікар Ганс Гізе (1920 – 1970), американський гінеколог Уільям Мастерс (народився в 1915). Останні дослідження в генетиці, ендокринології, нейрофізіології, ембріології, еволюційній біології, гінекології та інших дисциплінах дозволили значно збагатити і розширити знання в області диференціації і взаємовідношення статей, прояву людської сексуальності.

СЕКСОМНІЯ (англ. *sexsomnia, sleep sex*) – розлад психіки, при якому людина під час сну займається сексом чи виявляє іншу сексуальну активність. Сексомнія вважається варіацією лунатизму. Проявляється як у чоловіків, так і в жінок. Характерною рисою є неосмислення та не запам'ятовування

людиною того, що відбувається. Іноді спогади можливі, але зазвичай дія сприймається як сексуальний сон. Першу наукову публікацію, в якій припустили, що сексуальна поведінка під час сну може бути окремим типом парасомній (незвичних дій людей уві сні), видали у 1996 році три дослідники – Колін Шапіро (англ. *Colin Shapiro*) і Нік Траджановік (англ. *Nik Trajanovic*) з університету Торонто та Пауль Федоров (англ. *Paul Fedoroff*) з університету Оттави. З 2005 року Американська академія медицини сну (англ. *American Academy of Sleep Medicine*) визнала сексомнію як самостійний синдром. За результатами досліджень, опублікованих у віснику Академії психосоматичної медицини, сексомнія має три ступені: найменш небезпечна – проявляється в розладах сну, не завдає особливого занепокоєння навколишнім; випадки, наслідки яких «проявляються в деякій моральній шкоді»; у найважчих ситуаціях хворі вступають з партнерами в несвідомо-сомнамбулічний сексуальний контакт. Відомі випадки, коли партнери отримували травми. Найчастіше це пов'язано з тим, що людина уві сні поводить більш грубо та агресивно, ніж звичайно. При сексомнії сексуальні дії відбуваються в несвідомому стані. Це не дозволяє вважати їх злочинами. Є прецеденти, коли діагноз «сексомнія» дозволяв зняти звинувачення в зґвалтуванні.

СЕКСОПАТОЛОГІЯ (лат. *sexus* – стать і грец. *pathos* – біль, переживання, страждання, хвороба + *logos* – вчення, слово) – розділ клінічної медицини, що вивчає хворобливі розлади у статевому житті людини, їх генезис і розробляє методи діагностики, лікування і профілактики, а також психопатологічні реакції особистості на них; розділ медичної сексології, що вивчає перш за все функціональні, емоційні, особистісні, соціально-адаптаційні аспекти сексуальних розладів, що становлять основну групу патології сексуальної сфери. Базується на міждисциплінарному підході, при цьому в діагностиці, виявленні закономірностей в розвитку хворобливого процесу і лікуванні спирається на урологію, гінекологію, андрологію, ендокринологію, невропатологію, психіатрію. Загальна сексопатологія вивчає основні

закономірності співвідношення і диференціації статі, анатоμο-фізіологічні основи статевої сфери і сексуальності, співвідношення норми і патології статевого потягу, взаємозадоволення сексуальної потреби. Конкретна сексопатологія вивчає захворювання, що супроводжуються порушеннями сексуальної функції, лікувально-реабілітаційні прийоми при будь-якому захворюванні з урахуванням специфічних психосексуальних особливостей хворого. Одним з основних положень наукової сексопатології є принцип парності, який враховується в діагностиці, походженні сексуальних порушень і в психокорекційній терапії.

СЕКСОТЕРАПЕВТ – термін, який увійшов до вжитку на початку 70-х років. Використовувався у вузькому значенні і мав на увазі фахівців, що займаються лікуванням сексуальних розладів у чоловіків і жінок. Професійні консультанти в даний час також одержують необхідну підготовку для того, щоб усувати сексуальні проблеми. Проте коло їх обов'язків зазвичай буває ширшим. Сексотерапевти і консультанти прагнуть повернути сексу його природний характер, щоб він міг знову стати спонтанною людською функцією, і допомагають людям знайти ті позитивні, приємні відчуття і установки, які були властиві їм в дитинстві. Вони можуть допомогти людям збагатити своє сексуальне життя, повернути їм інтерес до сексу, налагодити між партнерами спілкування, яке стосується сексуальної активності, а також усунути конкретні сексуальні труднощі.

СЕКС-ТЕРАПІЯ – (sexus – стать, therapia – лікування) – метод комплексної психотерапії, який застосовується при лікуванні функціональних сексуальних розладів. Метод запропонували на початку 70-х років ХХ ст. американські лікарі У.Мастерс та В.Джонсон. Ґрунтується на принципі біхевіоральної терапії, за яким окремі симптоми розглядаються поза зв'язком із захворюванням і пояснюються як неправильна поведінка, що може бути виправлена за допомогою спеціальних прийомів. Роботу проводять тільки з парою, бо вважається, що виникнення сексуальної дисфункції залежить від

обох партнерів. Методика розрахована на 2 – 3-тижневий курс занять. Позитивні результати лікування викликали інтерес у багатьох спеціалістів: психологів, психотерапевтів, гінекологів та ін. Нині у світі використовують низку модифікацій методу секс-терапії, які відрізняються за співвідношенням компонентів тренінгу і умовами лікування (стаціонарними, амбулаторними та ін.).

СЕКСУАЛЬНА АВЕРСІЯ – вкрай негативне ставлення до сексуального партнера чи взагалі до сексу. Причиною даної форми сексуальної дезадаптації є постійна психосексуальна незадоволеність, що призводить до розвитку сексуальної аверсії, яка в подальшому поширюється на психологічну сферу, особливо в осіб, для яких високозначущими є психологічні аспекти сексуальності. Можлива й зворотна залежність, коли психологічна аверсія спричиняє сексуальну. Психологічну та сексуальну аверсію зумовлюють внутрішньоособистісні та міжособистісні конфлікти: неприйнятні риси характеру; невідповідність ролевих позицій; відсутність почуття взаємної любові; невідповідність сексуальної мотивації чоловіка та жінки; недотримання гігієни тіла. Аверсія може розвиватися за усвідомленими і неусвідомленими механізмами психічної діяльності. Вона може бути і синдромом і самостійною формою сексуальної дисгармонії.

СЕКСУАЛЬНА АНГЕДОНІЯ – переживання ерекції та еякуляції без почуття насолоди під час оргазму.

СЕКСУАЛЬНА АНЕСТЕЗІЯ – зниження або повна відсутність чутливості рецепторів ерогенних зон. Незважаючи на те, що цей розлад діагностується рідко і не включається у багато класифікацій сексуальних порушень, він може призвести до виникнення у подальшому аноргазмії і сексуальної незадоволеності. Деякі сексологи поняття сексуальної анестезії розглядають як синонім статевої холодності (фригідності). Причинами її виникнення є наркоманія, алкоголізм, істерія, стан після запалення статевих органів, патологія нервової системи.

СЕКСУАЛЬНА ЗБУДЛИВІСТЬ – швидкість протікання сексуальних реакцій, залежить від типу нервової системи, темпераменту, типу статевої конституції, ерогенності зовнішніх подразників, привабливості і регулярності статевого життя.

СЕКСУАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ – суб'єктивне відчуття себе чоловіком чи жінкою, виконання відповідної соціально-сексуальної ролі.

СЕКСУАЛЬНА ІНІЦІАЦІЯ – перший у житті сексуальний контакт із партнером.

СЕКСУАЛЬНА КУЛЬТУРА – система диференціації статевих ролей, відповідні стереотипи маскуліності та фемініності, соціальні інститути і норми, що регулюють статеве життя, і відповідні обряди та звичаї.

СЕКСУАЛЬНА МОТИВАЦІЯ – сексуальні спонукання, що виникають під впливом сукупності зовнішніх або внутрішніх умов, які викликають активність організму, та визначають її спрямованість на задоволення сексуальної потреби. Це процес внутрішньої, психічної детермінації поведінки, який відбувається під впливом біофізіологічних, соціальних та психологічних чинників.

СЕКСУАЛЬНА ПОВЕДІНКА – поведінка, спрямована на стимуляцію сексуального збудження або розширення сексуальної активності через зміни сексуальних реакцій та підвищення сексуальної чутливості.

СЕКСУАЛЬНА ПОЗИЦІЯ – це положення тіл, яке приймають люди під час або задля здійснення статевого акту чи інших сексуальних практик. Сексуальні позиції становлять один з головних компонентів опису статевого акту та слугують для його урізноманітнення та підвищення взаємного бажання сексуальних партнерів.

СЕКСУАЛЬНА ПОТРЕБА – стан індивіда, сформований потребою в об'єктах, необхідних для його співіснування (з особою іншої статі),

правильного розвитку та функціонування. Потреба визначає форми еротичної поведінки. Еротична поведінка (діапазон прийнятності, техніка статевого акту) – форми, способи вираження сексуальності, в основному зумовлені соціальними, психологічними та культурними чинниками.

СЕКСУАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ – перегляд норм сексуальної моралі в бік послаблення заборон на багато проявів статевого життя.

СЕКСУАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ (від лат. *sexus* – стать і революція) – комплекс складних і взаємопов'язаних змін у західних суспільствах, що охопили сфери статевої поведінки та гендерних відносин і відповідно відбилися на суспільній думці, моралі, кодексах поведінки; охопили сфери права, котрі регулюють сексуальні стосунки, аборти, шлюб, сімейні відносини та розлучення. Ці зміни часто також називають «сексуальним визволенням», оскільки сексуальність та гендер після неї стали значно більшою мірою особистою справою, ніж до неї. Часовий відтинок процесу – 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст. Найбільш значущі процеси трансформації у ході сексуальної революції: 1) Збільшилась відкритість у суспільстві щодо сексуальності та тіла, ґрунтована, зокрема, на науковому вивченні сексуальної поведінки нормальної людини та поширенні сексуальної освіти; 2) Науково-технічний прогрес охопив сферу сексуальності: з'явилися протизаплідні таблетки, поширилися презервативи, акушерство стало ефективнішим, з'явилися нові способи запліднення; 3) Поширився протест молоді проти існуючого святенництва, який призвів до збільшення сексуальної розкритості та зростання свободи сексуальної поведінки; 4) Відбулася зміна гендерних ролей чоловіка та жінки, посилилась гендерна конвергенція; 5) Відбулося відродження фемінізму у формі боротьби за рівні соціальні можливості із чоловіками; 6) Зменшилась роль сім'ї, поширились нові форми шлюбу; 7) Розпочалися зростання суспільної толерантності щодо гомосексуалів і поширення руху за їхні права.

СЕКСУАЛЬНА УСТАНОВКА – готовність, схильність до певних сексуальних дій. Існують механоцентрична – установка на техніку статевого акту; оргазмоцентрична – установка на оргазм; екстазоцентрична – готовність до екстазу, багаторазового переживання оргазму.

СЕКСУАЛЬНА ФРУСТРАЦІЯ – обтяжливий стан, викликаний гострим почуттям незадоволеності тим, що статеве збудження не завершилося оргазмом.

СЕКСУАЛЬНЕ БАЖАННЯ – це зосереджений сексуальний потяг. Індивід може мати недостатнє бажання до сексуальних взаємин із партнером, але при цьому мати сильний сексуальний потяг, який реалізується у мастурбації або сексуальній діяльності з іншим партнером. На відсутність бажання впливають сексуальні взаємини, культурні і релігійні табу. Цей вплив проходить через процес національних традицій, який починається у дитинстві і триває все життя.

СЕКСУАЛЬНЕ ДОМАГАННЯ – небажана сексуально-орієнтована поведінка. Можна визначити п'ять головних типів сексуальних домагань:

- 1) жінконеадекватні зауваження або вчинки загального характеру;
- 2) недоречні та образливі загравання сексуального плану;
- 3) настирливе спонування до сексуальної діяльності або іншої, пов'язаної із сексом поведінки через обіцянку винагороди;
- 4) примус до сексуальної діяльності під загрозою покарання;
- 5) сексуальне насильство.

СЕКСУАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я (статеве здоров'я) – одна з визнаних медициною складових стану здоров'я людини. Сучасне робоче визначення сексуального здоров'я було сформульовано в рамках технічних консультацій з питань сексуального здоров'я, що проводилися у 2002 році під егідою ВООЗ. Під сексуальним здоров'ям розуміється не просто відсутність хвороби, а стан соматичного, емоційного, інтелектуального і соціального благополуччя щодо сексуальності. Сексуальне здоров'я передбачає позитивне і шанобливе

ставлення до сексуальності і статевих відносин, можливість безпечно вести статеве життя, що приносить задоволення, відсутність примусу, дискримінації та насильства. Досягнення та підтримання сексуального здоров'я пов'язується з реалізацією властивих людям сексуальних прав. Формування та збереження репродуктивного здоров'я залежать від благополуччя у статевому житті, статевої культури, рівня загальної культури в суспільстві, турботи про материнство й дитинство, соціальних умов тощо.

СЕКСУАЛЬНИЙ ЕКСЦЕС (лат. вихід, відступ) – повторні статеві акти упродовж доби, кожен з яких є завершеним (закінчується еякуляцією).

СЕКСУАЛЬНИЙ ПОТЯГ – рушійна сила сексуальної поведінки, яка набуває всіх форм сексуального прояву (мастурбація, фантазії, міжособистісні сексуальні відносини та ін.).

СЕКСУАЛЬНИЙ САДИЗМ (еротиранія) – статеве задоволення, яке отримують шляхом завдання страждань сексуальному партнеру або приниження його.

СЕКСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ (парафілії, аберації, статеві, сексуальні перверсії) – хворобливі порушення спрямованості статевого потягу чи способів його задоволення.

СЕКСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ – будь-яке кількісне або якісне відхилення від сексуальної норми, прийнятої в даній популяції, або сексуальні розлади, які не відносяться до хворобливих станів і відхилень від загальноприйнятих у даному суспільстві норм статевої поведінки. Виділяють чотири основи сексуальної орієнтації, які здатні допомогти в оцінці нормальної або аномальної сексуальної поведінки: *інтенсивність філії* (відображення кількісного показника сили лібідо без його направленості); *направленість* (партнерство – визначає вибір об'єкта сексуального потягу на основі віку, статі, національної та етнічної приналежності, професії, соціального статусу, живого або неживого об'єкта потягу, кількості партнерів, біологічних або

анатомічних особливостей (людина, тварина)); **спосіб реалізації** (вказує на пріоритетність тих чи інших методів та засобів досягнення статевих відчуттів (механічні, психологічні, фізіологічні)); **тілесний образ** (адекватна самоідентифікація індивіда і характер прийняття чи неприйняття образу власного тіла).

СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ – заборонений кримінальним законодавством держави тип людської поведінки у сексуальній сфері.

СЕКСУАЛЬНІ ІГРИ – а) дії сексуальних партнерів з метою взаємного збудження; б) дії дітей, які є проявами еротизму.

СЕКСУАЛЬНІ РЕАКЦІЇ – послідовність фізіологічних реакцій при сексуальній стимуляції. У своєму першому докладному описі цих реакцій Мастерс і Джонсон (Masters і Johnson) спостерігали, що фізіологічні процеси включають переповнювання судин кров'ю, міотонію (розпухання), подальше полегшення судинної активності і м'язового тону як результат оргазму (спад опухання). Процес протікає в чотири фази: збудження, плато, оргазм і розршення.

СЕКСУАЛЬНІ РОЗЛАДИ – хворобливі зміни, що впливають на отримання статевого задоволення обома сексуальними партнерами (чоловіком і жінкою), їх плодючість (здатність до зачаття та відтворення потомства).

СЕКСУАЛЬНІ РОЗЛАДИ – хворобливі зміни статевих проявів – спрямованості і виразності статевого потягу, ступеня збудливості (легкість виникнення статевої домінанти, стан порогів ерогенних зон, характеристика оргазму), – а також низки феноменів (лубрикація піхви у жінок, ерекція й еякуляція у чоловіків). Особливо враховується вплив наявних відхилень на взаємну сексуальну адаптацію партнерів. Сексуальні розлади спостерігаються як при різних психоневрологічних і соматичних хворобах, так і при їх відсутності. Однією з найбільш характерних особливостей сексуальних розладів є виразна їх полісиндромність. Саме вона породжує значні труднощі

при діагностуванні та лікуванні сексологічних хворих. В осіб, які звертаються за допомогою з приводу сексуальних розладів, при повному сексологічному обстеженні встановлюють специфічні сексуальні відхилення, а в більшості випадків відхилення розглядаються як індивідуальні особливості, які не відносяться до патологічних проявів.

СЕКСУАЛЬНІ ФАНТАЗІЇ – сексуальні думки, зміст яких є завжди фантастичним або нереалістичним.

СЕКСУАЛЬНІ ФАНТАЗІЇ – це усвідомлені організовані сексуальні думки, зміст яких завжди є фантастичним або нереальним. Сексуальне навантаження протягом пубертатного періоду – це думки фантастичного або реального змісту, які виникають спонтанно. Причому у частини людей під впливом тільки сексуальних фантазій може виникнути оргазм. Найчастіше зустрічається у юнаків при перегляді сексуальних, еротичних зображень.

СЕКСУАЛЬНІ ФОБІЇ – нав'язливі переживання страху, що загострюються при спробі здійснення статевого акту, інколи навіть від самої думки про статевоий акт. Зазвичай ці фобії хворі відчувають надзвичайно боляче через подвійне ставлення до них – тривалого переживання страху при розумінні його необґрунтованості. Суттєвою ознакою сексуальних невротичних фобій є наявність критики й боротьба з нею. При цьому повна збереженість критики при нав'язливих страхах іноді характерна тільки поза гострими нападами фобії, в той час як упродовж самого нападу хворі можуть вважати небезпеку, яку вони відчувають, насправді цілком реальною.

СЕКСУАЛЬНІСТЬ – риса індивіда, яка викликає статево збудження в осіб протилежної статі. У жінок такими рисами є тонка талія, довгі стрункі ноги, красиве обличчя, жвавість у мовленні, енергійність у рухах. В чоловіків до таких рис відносять привабливу зовнішність, спортивну фігуру, впевнену манеру спілкування та ін. Іноді під сексуальністю розуміють ставлення індивіда до осіб протилежної статі. За таких умов говорять про почуття

сексуальності, яке виникає у підлітковому віці і досягає апогею у зрілому віці. Воно є біологічно обумовленим і виступає фактором продовження роду.

СЕКСУАЛЬНІСТЬ В РАНЬОМУ ДІТЯЧОМУ ВІЦІ (від двох до п'яти років). До дворічного віку більшість дітей починає ходити, говорити, а також відчувати себе хлопчиком або дівчинкою. Вони проявляють невгамовну цікавість, досліджуючи різні частини власного тіла, причому більшість відкривають для себе (якщо не зробили це раніше), що стимуляція зовнішніх статевих органів приносить приємні відчуття. Спочатку гра геніталіями є індивідуальним заняттям, але поступово вона перетворюється на гру «в лікаря» або «покажи мені своє і я покажу, що є у мене». Діти можуть потирати пеніс або клітор руками, а також використовувати для цієї мети ляльку, подушку, ковдру або інші предмети. Бесіди з трирічними дівчатками і хлопчиками показують, що їм добре відомі плотські відчуття від дотику до зовнішніх статевих органів, хоча вони і не сприймають їх як еротичні або сексуальні, оскільки ще не здатні до вироблення концептуальних понять. Приблизно в цей же час дитина починає розуміти, що дорослі не схвалюють гру геніталіями і відчуває здивування, якщо батьки розказують їй про різні частини тіла, але не згадують про зовнішні статеві органи. Звичайно, дорослі повинні виробляти у дітей навички соціально прийнятої поведінки (наприклад, не показувати і не чіпати геніталії на людях), проте не варто намагатися виключити всі прояви сексуального експериментування дитини, кажучи: «Це недобре» або просто відсмикуючи руку дитини без жодних словесних зауважень. Негативні відчуття, отримані при цьому, можуть послужити першими джерелами можливих ускладнень на сексуальному ґрунті в майбутньому. У багатьох дітей виникає переконання, що їх статеві органи – «брудні» частини тіла. Таке уявлення часто виробляється під впливом зауважень, які вони отримують в процесі навчання. Слід пам'ятати, як би це не суперечило інстинктивним почуттям, найкраще, що можуть зробити батьки, помітивши, як їх маленька дитина займається сексуальним самодослідженням, – це просто не хвилюватися. Відношення дитини до себе,

її самооцінка тісно пов'язані з тим, як вона сприймає власне тіло. Дитина, помітивши, що її сексуальні ігри викликають у батьків занепокоєння, може прийти до висновку, що у неї погане тіло і що сама вона теж погана. Оскільки дитина уловлює несхвалення батьків по тону голосу, виразу обличчя та інших фізичних ознаках, батькам краще спокійно реагувати на прояви її сексуальної цікавості (Renshaw, 1988). Це стосується не тільки випадків, коли вони помічають сексуальну гру дитини, але і до інших сексуально забарвлених ситуацій. Наприклад, якщо трирічна дитина заходить у ванну кімнату, коли один із батьків тільки закінчив приймати душ, не можна виказувати надмірне роздратування, строго вимовляючи малюку «Забирайся звідси! Хіба ти не бачиш, що я не одягнений(а)?» або хапаючи рушник, наче необхідність сховатися є питанням життя і смерті. Така реакція показує дитині, що мати або батько соромляться свого тіла і швидше за все спровокує дитя на повторне вторгнення. До чотирьохлітнього віку більшість дітей, що виховуються в сучасному суспільстві, починає ставити питання про те, звідки беруться діти і як вони народжуються. Деякі батьки дають найприродніше пояснення, тоді як інші відчувають незручність і прагнуть уникнути розмови на цю тему. Діти дуже добре помічають, що викликає занепокоєння у матері або батька, і перестають ставити питання або, навпаки, засипають ними обох батьків, щоб завдати їм ще більше незручності. Чотирилітки, як правило, мають вельми розпливчате уявлення про предмет розмови, іноді вкладаючи в поняття якесь магічне значення. Багато хто вірить, що «дітей приносить лелека», і припиняє розпитування. Інші ж, одержавши точніше пояснення фактів, що стосуються репродукції, інтерпретують їх найнесподіванишим чином.

СЕКСУАЛЬНІСТЬ В ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ. Шести- і семирічні діти, зазвичай, вже дуже добре знають про головні анатомічні відмінності людей різної статі і, як правило, розуміють недоречність оголення тіла на людях. Поза сумнівом, самосвідомість дитини формується під впливом батьків і повсякденної практики спілкування в домашніх умовах, проте і тут природна

цікавість дітей виявляється в іграх «лікарня» або «дім», які допускають сексуальне спілкування. Воно може проходити у формі взаємного огляду зовнішніх статевих органів, дотику до них, поцілунків. Сексуальне експериментування може мати місце серед дітей однієї або різних статей. Мета такої поведінки – набуття знань: «Як я відрізняюся від інших, схожих на мене людей?» або «Чим представники протилежної статі відрізняються від мене?». Інша мета – спробувати заборонене і подивитися, що з цього вийде: хто побачить провину, як прореагує, як я вийду з цього положення і т. д. Обидві цілі взаємно доповнюють одна одну, оскільки заборонене здається привабливішим, ніж легкодоступне. Дитячі сексуальні ігри в звичних умовах психологічно безпечні і з погляду розвитку дитини можуть, ймовірно, вважатися корисними для формування навиків психосоціального спілкування. Психологічну небезпеку може представляти різка реакція батьків. Дитина, яку застали під час сексуальної гри наодинці або в компанії з іншими дітьми, легко уловляє негативну реакцію батьків, але їй важко зрозуміти її. З погляду дитини гра є гра, тоді як батьки, які побачили, що їх дитина мастурбує або залучена до сексуальної гри з іншими дітьми, бачать в цій сцені слово СЕКС. Батьківські погрози або зловісні прогнози, що така «погана» поведінка матиме жахливі наслідки, лякають дитину. Слова матері або батька про те, що «це брудно», можуть тлумачитися дуже буквально, і в душу дитини буде кинута насіння, з якого виросте негативне відношення до сексу в майбутньому. Ставлення батьків до участі дитини-школяра в сексуальних іграх нерідко будується, виходячи з подвійного стандарту. Дівчаток, зазвичай, строго попереджають про необхідність утримуватися від таких ігор, особливо з хлопчиками. В той же час хлопчики часто одержують від батьків повчання змішаного характеру: з одного боку їх застерігають і навіть карають за участь в таких іграх, але з другого – в цих повчаннях проглядає поблажливе відношення і відчуття гордості («хлопчики повинні бути хлопчиками»). Один батько, розповідаючи про сексуальні розваги свого семирічного сина і його однокласника, відзначив: «Слава богу, він рано почав». Мовчазний дозвіл хлопчикам задовольняти свою сексуальну цікавість (виключаючи

гомосексуальні ситуації, на які батьки часто реагують негативно) рідко розповсюджується на дівчаток. З настанням пубертатного періоду подвійний стандарт відносно батьків до проявів сексуальної поведінки хлопчиків і дівчаток стає ще помітнішим. Уявлення З. Фрейда про період прихованої сексуальності в пізньому періоді дитинства – час, коли сексуальні інтереси й імпульси змінюються несексуальною поведінкою та інтересами, – в даний час не розділяються багатьма сексологами. Це просто період сексуальної соромливості і обачності, коли сексуальні ігри дітей проходять приховано. Дані Кінзі також свідчать про те, що в цей час сексуальні ігри не тільки не припиняються, але навіть не рідшають. Всупереч фрейдівській теорії латентного періоду, вражаючи більшість даних показує, що діти у віці від 5 до 15 років проявляють підвищену цікавість до статевих питань, причому цей інтерес прогресивно посилюється з віком. Процес психосексуального розвитку дітей протікає в умовах їх повного невідання про майбутній період прихованої сексуальності. Йдучи назустріч очікуванням теоретиків, діти починають грати за правилами дорослих. Сексуальний досвід дітей старшого віку може бути нерегульованим і не таким істотним, як інші події їх життя, але може включати в себе весь набір можливих сексуальних дій, аж до спроб статевих зносин, іноді успішних. Діти займаються мастурбацією наодинці або в гетеросексуальних і одностатевих парах і групах, відмічені сексуальні ігри з тваринами і предметами, а також випадки орального і анального сексу. Немає сумніву, що до восьми- або дев'ятирічного віку діти вже обізнані про еротичні елементи таких форм поведінки, тому неправильно розглядати їх тільки як «гру». Статеве збудження є чимось більшим, ніж побічний продукт такої цілеспрямованої поведінки. Це не випадкове явище – діти настирливо прагнуть досягти еротичного збудження, яке може супроводжуватися сексуальними фантазіями або призвести до закоханості. Все це вчить дітей, як будувати свої відносини з оточуючими, що має важливі наслідки для розвитку здатності до психосексуальної адаптації в зрілому віці. Багато батьків не знають, що гомосексуальні ігри дітей (так само як і гетеросексуальні) служать нормальним елементом їх розвитку.

Гомосексуальні ігри не завжди призводять до гомосексуальності, хоча це не заважає багатьом батькам без жодної підстави турбуватися.

СЕСУАЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ. Погляд на особливості сексуальної поведінки багато в чому залежить від того, як інтерпретуються дані різних досліджень, які проводилися різними авторами у різний час, з використанням різних методів збору матеріалу. **Мастурбація.** Кінзі із співавторами встановили виражені відмінності частоти мастурбування у хлопчиків і дівчаток підліткового віку. За їх даними, 82% 15-річних хлопчиків займаються мастурбацією, що завершується оргазмом, серед дівчаток того ж віку ця цифра складає 20%. Така значна відмінність зберігалася впродовж всього періоду розвитку підлітків. Зовсім недавно були опубліковані результати опитування 580 жінок у віці від 18 до 30 років, які свідчать про те, що більше 3/4 з них мастурбували, будучи підлітками (Kolodny). Не дивлячись на таке широке розповсюдження мастурбації, відчуття провини і тривоги не перестає терзати підлітків. Такі негативні емоції переслідують до 50% дітей підліткового віку. З другого боку, мастурбація задовольняє ряд істотних потреб підлітків: послаблює статеву і психічну напругу, служить безпечним способом сексуального експериментування, підвищує ступінь упевненості при сексуальному спілкуванні, контролює сексуальні імпульси, допомагає долати відчуття самотності, знімає загальний стрес. Сучасні підлітки залучаються до сексу в тій або іншій формі в ранньому віці. Певною мірою це обумовлено широким розповсюдженням наркотиків, таких, наприклад, як марихуана. Дані ряду досліджень свідчать про те, що підлітки, які вживають наркотики, мають багатший сексуальний досвід, ніж їх однолітки, що не вживають марихуану або інші наркотичні засоби. **Орально-генітальний секс** – найпопулярніша форма сексуального спілкування серед підлітків. Орально-генітальний секс практикують 53% хлопчиків і 42% дівчаток (Newcomer, Udry, 1985). Примітно, що ця форма статевої активності зареєстрована у чверті хлопчиків-незайманих і у 16% дівчаток-незайманих. Отже, принаймні в окремих випадках її можна розглядати як безпечну

альтернативу статевому акту (вона безпечна в тому значенні, що виключає виникнення вагітності). Для деяких підлітків ця форма статевої активності безпечна і в психологічному плані, оскільки дозволяє зберегти цнотливість і одночасно забезпечує можливість надзвичайно інтимного статевого контакту. Багато дівчаток-підлітків розказують, що вдаються до орально-генітального сексу тільки тому, що цього хоче партнер, хоча і не знаходять в цьому нічого хорошого (а іноді переживають навіть не зовсім приємні відчуття). Багато хлопчиків-підлітків не дуже привертає кунілінгус (оральна стимуляція жіночих геніталій), проте «хлопчики досить часто роблять те, що їм не подобається, щоб одержати те, що подобається». В той же час деякі підлітки позитивно відносяться до орально-генітального сексу і розглядають його як засіб встановлення надзвичайно інтимних відносин з партнером і спосіб одержати сексуальне задоволення. **Статеві зносини.** Перші статеві зносини підлітків можуть принести радість, задоволення, відчуття близькості і задоволеності, але також послужити джерелом дискомфорту, викликати відчуття розчарування або провини. Серед 13- і 15-річних дівчаток тільки відповідно 1 і 3% не зберігають невинність. До 20-річного віку ця цифра збільшується до 20%. Вік перших статевих зносин у хлопчиків-підлітків за останні десятиліття істотно не змінився. Близько 15% 13-річних і 40% 15-річних хлопчиків втратили свою невинність. До 20-річного віку ця цифра зростає до 73%. Хлопчики в підлітковому віці охочіше повідомляють, що ведуть статеве життя, аніж дівчатка-підлітки. Такий стан речей зберігається впродовж десятиліть, не дивлячись на те, що розрив між статями по частоті статевих контактів на сьогодні значно скоротився. Та все ж чоловіки і жінки по-різному дивляться на перші статеві зносини. Крім того, для дівчини мотивацією вступу у статеві зв'язки звичайно служить прагнення знайти або укріпити прихильність чоловіка, а також гарантувати виконання останнім супутніх зобов'язань, тоді як хлопці більшою мірою керуються прагненням до сексуального успіху і фізичної насолоди. Статеві відносини до шлюбу, які тепер стали буденним явищем, рідко бувають пов'язані з подальшим в недалекому майбутньому заміжжям або одруженням. Якщо, наприклад,

перший статевий контакт підлітків відбувся у віці 15 – 16 років, а вони одружуються, коли їм за двадцять (причому в проміжку між цими подіями неодноразово міняють статевих партнерів), перший сексуальний досвід слід розглядати як самоціль, як подію, що не має ніякого відношення до пошуку супутника життя. Було би, проте, помилкою вважати тенденцію раннього статевого життя ознакою нерозбірливості підлітків, оскільки у більшості з них одночасно є лише один статевий партнер. Багато підлітків, що втратили невинність, лише час від часу мають нові статеві контакти. У деяких інтерес до них значно слабшає, як тільки спадає завіса таємничості, особливо якщо початок статевого життя не був пов'язаний з любовними переживаннями, а розглядався всього лише як експеримент. В результаті впродовж тривалого періоду вони можуть не мати нових статевих стосунків або останні бувають рідкісні. Деякі підлітки при цьому чекають зустрічі з людиною, яка відповідає їхньому ідеалу. Регулярніше статеве життя ведуть молоді люди, що довгий час зберігають закоханість один в одного. Впродовж останнього часу стало очевидним, що серед підлітків, які мають досвід статевого життя, можна виділити групу «нешасних, розчарованих і незадоволених своїми сексуальними відносинами». Такі відчуття мають до 30% всіх підлітків, що ведуть статеве життя. У деяких з них надмірно перебільшене уявлення про те, що «повинен» давати секс, і відчують себе неповноцінними, коли реальний акт не викликає потрясіння і не приводить до екстазу. Частина підлітків цієї групи страждає статевими розладами, які виключають насолоду сексом, а інші одержують задоволення на початку статевого життя, але коли секс стає домінуючим компонентом відносин з партнером («Тепер йому не треба нічого іншого») або коли відносини уриваються і підліток відчуває, що ним просто маніпулювали чи використовували з корисливою метою, він може відчути сильне розчарування. Більшість таких «нешасних» як засіб виходу з ситуації, що склалася, обирає статеву стриманість, сподіваючись, що з віком (або коли зустрінеться гідна людина) положення зміниться. Інші продовжують статеве життя, не відчуваючи великого задоволення.

Гомосексуальні відносини. Багато чоловіків у підлітковому віці щонайменше

одного разу вступають в гомосексуальні відносини. Серед дівчаток-підлітків такі відносини поширені у меншій мірі. Слід мати на увазі, що окремі випадки сексуального спілкування між підлітками однієї статі не обов'язково переростають в гомосексуальність. Більшість підлітків, що залучалися до такого роду контактів, не вважають себе гомосексуалами і, стаючи дорослими, не набувають гомосексуальної орієнтації. Проте у деяких розвивається відчуття провини або стан невірноваженості у зв'язку з одноразовим епізодом сексуального зв'язку з представником своєї статі; іноді це призводить до душевного дискомфорту. Підлітки, що відчувають в собі гомосексуальні схильності і не хочуть ставати гомосексуалами, можуть поводитися по-різному. Деякі прагнуть підтвердити нормальну статеву орієнтацію, вступаючи в гетеросексуальні відносини. Інші намагаються або взагалі уникати сексуальних контактів, або розглядають свої гомосексуальні потяги як тимчасові і сподіваються на їх зникнення з віком. Окремі підлітки звертаються до лікаря. Є такі, які інтуїтивно «відчують» свою гомосексуальну спрямованість і долають присутній у зв'язку з цим дискомфорт, спілкуючись з гомосексуалами, читаючи відповідну літературу, тобто приймаючи гомосексуальність як позитивне явище. Ці особи стикаються з відомими труднощами через нинішнє відношення в суспільстві до гомосексуалів, тому до певного часу або взагалі ніколи не розказують про свої сексуальні схильності родичам і друзям. Очевидно, що відчуття уваги до себе з боку осіб своєї ж статі ускладнює нормальний психосексуальний розвиток підлітка. Не існує ніяких інструкцій чи правил, якими міг би керуватися підліток з такими проблемами. Більш того, його мучать непоінформованість, страх і сором. Статевий розвиток підлітків з гомосексуальними схильностями в значній мірі залежить від досвіду, що набувається впродовж життя, а за помилки вони розплачуються смертельними хворобами, суспільним осудом і бойкотом. Формування стійкої гомосексуальної орієнтації в таких умовах служить доказом стійкості підлітка. Можливо, з цієї причини в підлітковому віці сексуальні відносини з особами однієї статі часто мають нерегулярний характер і гомосексуальні

схильності не виявляються повною мірою, а регулярне статеве життя за гомосексуальним типом починається лише після 20 років або дещо пізніше.

Наслідки сексуальної активності. Більшість авторів, що вивчали наслідки сексуальної активності у підлітків, концентрували увагу на випадках непередбаченої вагітності. Соціальні і психологічні наслідки раннього початку статевого життя вивчені значно менше. Наслідки раннього залучення підлітків у сексуальні відносини: 1. Всупереч побоюванням багатьох дорослих людей, секс в підлітковому віці не призводить до істотних змін соціально-психологічного стану дітей. 2. Незалежно від расової приналежності рання сексуальна активність сприяє формуванню більш позитивного відношення до питань статі. Заслужують обговорення і біологічні аспекти цієї проблеми. Сексуальна активність підлітків має біологічні наслідки навіть при відсутності непередбаченої вагітності. Найістотнішим серед таких наслідків є небезпека інфекції, що передається статевим шляхом, оскільки у разі невчасного виявлення хвороби або її неправильного лікування можливі порушення дитородної функції і стійке погіршення здоров'я. Дані про різке збільшення частоти захворювань, що передаються статевим шляхом, впродовж двох останніх десятиліть викликають особливу тривогу через поширене серед підлітків відношення до цього аспекту статевого життя: «зі мною цього не трапиться». Тим часом, майже 2,5 млн. підлітків щорічно заражаються такими хворобами. Поза сумнівом, що в епоху СНІДу надзвичайно важливо завжди пам'ятати про небезпеку, пов'язану із статевими відносинами, хоча немає ніяких доказів, що обізнаність в цьому питанні примушує підлітків істотно змінити статеvu поведінку.

СЕКС ПО ТЕЛЕФОНУ – різновид віртуального сексу, що полягає в сексуальній бесіді двох і/або більше персон по телефону, під час якої хоча б один з учасників мастурбує або віддається приємним сексуальним фантазіям. Зважаючи на деякі особливості операторів зв'язку, послуги сексу по телефону спочатку здійснювалися шляхом дзвінка на міжнародний номер. Найчастіше

на номери якої-небудь невеликої країни в Південній Америці. І природно, що той, хто телефонує, при цьому оплачував сам міжнародний дзвінок. Починаючи з 2002 року, з розвитком послуг мобільного зв'язку, секс по телефону, виявився доступним і для власників мобільних телефонів. Для цього тепер не доводилося дзвонити на довгі федеральні номери, кількість цифр у номері обмежується 4 – 5 цифрами. Шириться й кількість послуг сексу по телефону. Тепер можна вибирати кількість учасниць бесіди, з ким із дівчат буде розмова, «твердість» розмови і найголовніше – ціни за хвилину. Зрозуміло, що за найдешевшим тарифом буде і відповідний рівень розмови, проте жорстка конкуренція фірм, що надають послуги змушує боротися за якість. Дівчата в кол-центрах почали проходити підготовку, набуваючи, крім обов'язкового красивого голосу, психологічні навички, дозволяючи абоненту розслабитися під час бесіди. Приблизно в той же час в інтернеті отримали широке поширення так звані «партнерські програми» сексу по телефону», що дають можливість додаткового заробітку власникам великих ресурсів, за допомогою реклами номерів сексу по телефону та інших еротично-розважальних сервісів.

СИМПТОМИ СЕКСУАЛЬНИХ РОЗЛАДІВ – клінічні критерії, що відтворюють не тільки порушення кожного з компонентів сексуального здоров'я – біологічного, соціального, психологічного та соціально-психологічного, – але й порушення їх інтеграції, яке й призводить до розладнання сексуального здоров'я.

СИНДРОМ ДЕЛЬ КАСТИЛЬО (описаний дель Кастильо у 1947 р.) – безплідність у чоловіків. При цьому синдромі виявляється аспермія, причин захворювання остаточно не визначено. Більшість авторів вважає основною причиною недорозвинення гонад, низьку концентрацію ембріональних андрогенів у крові плоду.

СИНДРОМ ДЕТРЕНОВАНОСТІ – невідповідність ерекції та емоційного настрою.

СИНДРОМ КСАНТИПИ – надмірне, хворобливе прагнення до правильності та порядку, стерильної чистоти, що виходить за розумні межі. Ця пристрасть стає єдиною, що поглинає інші потяги, в тому числі чуттєві. Жінки із синдромом Ксантипи відзначаються відсутністю почуття гумору, підкресленим пуританством та емоційним спрощенням. Синдром виникає у другій половині життя у жінок із «важким характером», що не пізнали справжньої любові й чуттєвих стосунків, із сублімацією в ригоризм і праведність.

СИНДРОМ КУВАДІ – співпереживання і глибока імітація чоловіком болю жінки, яка народжує, образний материнський ритуал у батька для прийняття дитини в родину та її визнання. Подібна ігрова символіка досі існує у племен і народностей Африки, Індії, Азії.

СИНДРОМ НЕРОЗПІЗНАНОГО СЕКСУАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА – наявність цього синдрому найчастіше спостерігається в осіб з патологічним розвитком особистості, у тих, що страждають психопатологією та в алкоголіків. Такі люди можуть мати всі форми сексуальних дій – від педофільних до інцестних і зоофільних, не розбираючи, який сексуальний об'єкт з ними. Особи, які страждають цим синдромом, характеризуються імпульсивністю, зниженням порогу сексуальної реактивності, де сексуальна поведінка контролюється частково або зовсім не контролюється.

СИНДРОМ СЕКСУАЛЬНОЇ АВЕРСІЇ – вкрай негативне ставлення, відраза до сексу (може бути відносним або абсолютним).

СИНДРОМ СЕКСУАЛЬНОЇ АПАТІЇ – переважне послаблення або відсутність лібідо, ерекції або сексуальної потреби.

СИНДРОМ СЕКСУАЛЬНОЇ АСФІКСІЇ (грец. asphyxia – задуха) – різновид патологічного аутоеротизму – сексуальне задоволення пов'язане з ризиком для життя, виникає у процесі задухи при самоповішанні, з допомогою пластикових мішечків на голові та при затримці дихання.

СИНДРОМ СТАТЕВОЇ ДИСФОРІЇ – стійкий психічний стан, що характеризується гострим незадоволенням своєї статевої приналежності, бажанням змінити статеву роль і статеву ідентичність.

СИНДРОМ ХЕВЛОКА ЕЛЛІСА – сексуальна самостимуляція, що здійснюється з допомогою струменя води, направлено на ерогенні зони.

СІБЛІНГИ (сібси) – брати і сестри.

СКОПОФІЛІЯ (інакше мікроскопія, візіонізм, вуайєризм) – потяг до підглядання за статевим актом або оголеними представниками тієї чи іншої статі. До скопофілії іноді відносять також надцінне захоплення порнографічними зображеннями, порнофільмами, яке, з іншої точки зору, є самостійним видом перверсії. Скопофілія як перверсія визначається перевагою підглядання за нормальним сексуальним контактам або за таким, що пов'язаний з певним ризиком (або й тим, і іншим). Вуайєристи зазвичай відчувають найсильніше сексуальне збудження при великому ризику бути поміченими, тому, їх не приваблюють нудистські пляжі, де спостереження цілком припустиме (Tollison, Adams, 1979). Для більшості вуайєристів характерні ті самі риси, що й для ексгібіціоністів (R. Langevin, D. Paition, G. Ramsay, 1979). У них сильні почуття неповноцінності й неадекватності, особливо в стосунках із потенційними сексуальними партнерами. У більшості випадків це молоді чоловіки, трохи старші за 20 років (Davison, Neale, 1986). Підглядання часто спостерігається в дітей і підлітків, навіть за нормального психосексуального розвитку. Це явище відзначено в 25 % дітей дошкільного віку, у віці 7 – 11 років його частота зростає у хлопчиків до 33 % і знижується в дівчаток до 6,2 %, а серед підлітків різко скорочується – відповідно до 5,5 і 0,3 %. Дитячий візіонізм, таким чином, нівелюється з віком і на етапі формування психосексуальної орієнтації може зберігатися як виняток, стаючи основою майбутньої скопофілії. Елементи скопофілії можуть включатися до нормальної сексуальності і можуть сполучатися з елементами нарцисизму. У цих

випадках статевий акт набуває дещо вигадливого характеру: пацієнти можуть досягнути оргазму тільки спостерігаючи за собою у дзеркало. Інколи вони підтримують статеве збудження й ерекцію під час статевого акту, уявляючи себе спостерігачами того, що відбувається. Візіонізм відтворює незрілість статевого потягу практично при всіх порушеннях психосексуального розвитку, ніби «зависання» між сексуальними фантазіями й реалізацією лібідо. Зазвичай візіонізм не пов'язаний з іншими видами антисоціальної поведінки, більша частина вуайеристів задовольняється підгляданням, зберігаючи дистанцію. Варіантами цієї перверсії є тріолізм і плуралізм – статеві акти трьох і більше осіб на очах одні в одних.

СНІД – синдром набутого імунного дефіциту, вірусне захворювання, що характеризується ушкодженням імунної системи організму і поліморфною клінічною картиною, пов'язаною з розвитком вторинних інфекційних і пухлинних процесів. Захворювання вперше було зафіксоване весною 1981 р. в Каліфорнії (США) серед гомосексуалів, хоча вважається, що СНІД виник в Центральній Африці приблизно в 50-х роках ХХ ст., звідти розповсюдився в країни Карибського регіону, на Гаїті, а вже потім в США і Європу. Разом з тим реальне число хворих, на думку експертів, вище в 1,5–3 рази, а кількість інфікованих вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) складає близько 20 млн. осіб. Велика частина зареєстрованих хворих – жителі американського континенту, в Європі проживає 1/6 всіх хворих. Найвищий рівень захворюваності СНІДом серед країн Західної Європи. СНІД розповсюджується на всіх континентах. Число хворих з клінічно розвинутим СНІДом подвоюється. Аналіз контингенту хворих показує, що у різних груп населення вірогідність захворіти різна. Виділяють так звані групи підвищеного ризику, які підлягають першочерговому медичному контролю. Це гомо- і бісексуали, повії, наркомани, венеричні хворі. **Етіологія.** Збудником хвороби є вірус, який містить як носій генетичної інформації рибонуклеїнову кислоту (РНК). Коли такий вірус потрапляє в клітину людського організму, вірусний фермент синтезує по цій РНК, як по матриці,

відповідну їй молекулу дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Потім вірусна ДНК проникає в ядро клітини (наприклад, в лімфоцити людини), вбудовується в хромосомну ДНК і служить основою для утворення нових вірусних частинок. Вченими Каліфорнійського університету встановлено, що мутаційна активність (здібність вірусу до спадкових змін) у ВІЛ майже в 5 разів перевищує таку в одного з найактивніших вірусів – вірусу грипу. Це створює великі труднощі перед медиками і експериментаторами, що розробляють методи лікування і профілактики СНІДу, при створенні ефективних вакцин. **Шляхи зараження.** Джерелом збудників інфекції є людина – хворий або вірусноносій. Вірус передається через кров, сперму і вагінальний секрет. Основні шляхи зараження – статевий, трансфузійний (при переливанні крові і її препаратів), трансплантаційний (при пересадці органів і тканин) і трансплацентарний. Частіше за інших в країнах Америки і Західної Європи інфікуються СНІДом чоловіки-гомосексуали, в країнах Африки серед хворих чоловіки і жінки зустрічаються однаково часто. Епідеміологами США встановлено, що 73% хворих СНІДом – це чоловіки-гомосексуали, 17% – наркомани, що вводять наркотики внутрішньовенно, 3% – особи, яким перелили інфіковану кров і хворі на гемофілію, 2% – статеві партнери названих вище категорій і їх діти, 5% – повії. Проникненню вірусів у кров'яне русло сприяють мікротравми слизової оболонки статевих органів або прямої кишки, переливання крові або її фракцій, неперевіраних на наявність вірусу, використання голків і шприців, забруднених інфікованою кров'ю, не регламентоване строгими вимогами перевірки на СНІД штучне запліднення. Інший природний шлях розповсюдження вірусу – трансплацентарна передача інфекції від хворої матері дитині. Від інфікованих матерів в 50% випадків народжуються діти, інфіковані ВІЛ. Більшість з них вмирає протягом перших місяців життя. Теоретично передбачається можливість зараження СНІДом побутовим шляхом (через небезпечні бритви, зубні щітки, голки для акупунктури, харчові продукти і т. д.), проте це, як і можливість розповсюдження СНІДу комахами кровососами (комарами, блохами, вошами і ін.), поки не підтверджено практикою. Разом з тим одержані численні докази

безсимптомного вірусоносія чоловіками і жінками, що сприяє розповсюдженню інфекції при статевих контактах. **Клінічний перебіг** хвороби. Інкубаційний період СНІДу продовжується від 3 місяців до 15 – 18 років, причому при статевому зараженні здебільшого коротший, ніж при переливанні крові. Спостереження свідчать, що у 50% осіб, інфікованих ВІЛ, вже через 2 – 4 тижні від моменту зараження спостерігається стан, що характеризується лихоманкою протягом 2 – 10 днів, ангіною, збільшенням лімфовузлів, печінки, селезінки. До кінця першого місяця після зараження в крові виробляються антитіла до вірусу, що виявляються методом імуноферментного аналізу. Цей стан змінюється прихованим періодом, що продовжується іноді роки. Єдиним клінічним проявом цієї стадії хвороби може бути збільшення лімфовузлів. Експерти ВІЗ вважають підозрілим на інфекцію ВІЛ збільшення більше 1 лімфовузла більш ніж в одній групі лімфовузлів (окрім пахової), що триває довше 1,5 місяця. Особлива увага звертається на стан надключичних, ліктьових, пахових лімфовузлів. Інкубаційний період може закінчуватися разом із збільшенням лімфовузлів перемінною або безперервною лихоманкою (температура 38 – 40 °С) невідомої етіології на фоні різкого зниження фізичної активності, пітливості, особливо вночі. У хворих нерідко прогресує втрата маси тіла (до 10 кг і більше протягом місяця), а також перемінна або безперервна діарея (пронос). Можуть бути задишка, кашель, себорейний дерматит, запалення волосяних фолікулів, поширені форми мікозів, осередкове облісіння та ін. У крові в цей період (названий передснідом) змінюється зміст компонентів, відповідальних за захист організму від інфекції. Власне СНІД як прояв недостатності імунної системи організму може виявлятися або важкою інфекцією, або розвитком новоутворень. Найчастіше у хворих на СНІД (до 50 – 60%) зустрічається запалення легенів (пневмонія), що викликається атиповими збудниками, стійкими до існуючих методів лікування, і досить швидко призводить до летального результату. Майже у кожного третього хворого проявляються розлади нервової системи у формі менінгітів, енцефаліту, пухлин головного мозку, швидко прогресуючого слабоумства. Майже у 30% хворих

спостерігається ураження шкіри і слизових оболонок у вигляді саркоми Капоши (пухлини сполучної тканини кровоносних судин в шкірі і внутрішніх органах) з незвичайною локалізацією (голова, шия, тулуб, ротова порожнина, періанальна область), агресивною течією і залученням в процес лімфатичних вузлів і внутрішніх органів. **Діагностика СНІДу** складна. Важливу роль при встановленні діагнозу мають знання про умови і спосіб життя хворого до захворювання (епідеміологічний анамнез) і клінічна картина хвороби. Проте без специфічного вірусологічного дослідження в більшості випадків діагноз СНІД поставити неможливо. Але якщо анамнез і картина хвороби дозволяють запідозрити це захворювання, то інфікований повинен бути обстежений на виявлення лімфопатичних вірусів антитіл до них, які у 80 – 90% хворих виявляються вже через місяць після зараження.

СНОВИДІННЯ ЕРОТИЧНІ – сновидіння, зміст яких сплітається з різними сексуальними проявами (від простого сексуально-еротичного збудження до оргазму в осіб обох статей або еякуляції у чоловіків).

СОРОМЛИВІСТЬ в інтимних відносинах – прагнення не виставляти напоказ відносини, які існують між партнерами, не допускати прояву інтимних почуттів на людях. Якщо відчуття сорому виникає у людини при здійсненні ним вчинків, що суперечать вимогам моралі, принижують гідність особи, то соромливість – це боязнь образити душевність відносин. Часто соромливість виявляється як стриманість в розмовах про інтимні відносини, як прагнення уникати згадки про плотське та сексуальне. Це властиве цивілізованому суспільству відчуття виконує певну культурну функцію. І. Кант писав, що «соромливість є таємницею природи для обмеження неприборканого потягу». Соромливість – це ніби «оборонне відчуття», прагнення приховати від інших людей «деякі куточки свого життя». Навіть в античну епоху з її культом наготи завжди існував рефлекс жіночої соромливості, що виражав певні порухи душі. Перетворивши таїнство статі в невичерпне джерело фізіологічної і психічної насолоди, люди не могли не

зрозуміти небезпеки цього відкриття для цивілізації. Ця насолода могла стати згубною для людини. Її використання слід було контролювати. Необмежені статеві роздратування могли викликати постійне збудження у представників протилежної статі, спричинити хаотичність і гіпертрофованість сексуальних відносин і, врешті-решт, стати згубними для здоров'я людей та руйнівними для порядку й організації суспільства. Обмеження наготи у деяких народів винятково строге. У Південній Індії, наприклад, одвіку існує традиція, згідно з якою жінки завжди повинні прикривати навіть рот. Дуже суворо є заборони для мусульманок.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТАТЕВА – процес формування чоловічої або жіночої ідентичності у відповідності з прийнятими в даному суспільстві культурними і моральними нормами.

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЮНАЦЬКОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ - найважливіші з них – релігія, соціальне походження і рівень освіти. Більш релігійні хлопці і особливо дівчата пізніше за інших вступають у сексуальні. Проте їх етичні установки і реальна поведінка не співпадають: молоді люди думають і говорять одне, а чинять інакше, норми молодіжної субкультури домінують над впливом батьківської сім'ї і церкви. Робітники і вихідці з нижчих прошарків суспільства починають сексуальне життя раніше, ніж вихідці з середніх прошарків. Так було і раніше. У пролетарському середовищі сексуальна мораль завжди була менш строгою, а соціальний контроль за молоддю слабкіший, ніж у буржуазному. Молоді люди, що одержали університетську освіту, починають сексуальне життя пізніше за тих, чия освіта обмежується неповною середньою або середньою школою. Цьому сприяють різні чинники: а) триваліша соціальна і матеріальна залежність студентів від батьків; б) інше співвідношення цінностей; в) орієнтація більше на професійну кар'єру, ніж на сім'ю, і т. д. Проте залежності ці вельми складні, вони вимагають конкретного соціологічного аналізу. Крім того, необхідно враховувати співвідношення різних форм сексуальної активності.

Пізніший коїтальний дебют, як правило, компенсується в освіченіших молодих людей ранішою та інтенсивнішою мастурбацією, перед якою вони відчувають менше страхів. Це вимагає системного аналізу.

СТАТЕВА АКТИВНІСТЬ – властива даній людині частота статевих підходів (у чоловіків характеризується кількістю сім'явивержень, що наступають при статевих актах чи сурогатних формах статевого задоволення, наприклад онанізмі).

СТАТЕВА ГОМОГЕНІЗАЦІЯ (грец. *homogines* – однорідний) – ідентифікація з представниками своєї статі.

СТАТЕВА ЗРІЛІСТЬ – завершальна стадія статевого дозрівання, на якій статеве життя, зачаття, вагітність і пологи є нормальним явищем. Досягнення статевої зрілості – закономірний етап у фізіологічному розвитку організму, що супроводжується появою вторинних статевих ознак. У дівчаток статева зрілість настає у 15 – 16 років, у хлопчиків – в 17 – 18. Терміни статевого дозрівання залежать від багатьох чинників – спадкових особливостей, соціально-економічних, побутових, кліматичних умов, стану здоров'я, характеру харчування та ін. Статева зрілість характеризується таким станом загального фізичного розвитку і формуванням статевих залоз, при якому статеве життя є фізіологічно нормальною функцією, що не викликає розладів здоров'я, і не шкодить подальшому розвитку організму. З метою збереження нормального розвитку неповнолітніх кримінальне право у багатьох країнах встановлює відповідальність за статеві зносини з особами, що не досягли статевої зрілості. Останні визнаються обмеженими у статевій свободі і є недоторканими у статевому відношенні.

СТАТЕВА ІДЕНТИЧНІСТЬ – індивідуальне, особистісне відчуття себе чоловіком чи жінкою, своєї належності до певної статі.

СТАТЕВА КОНСТИТУЦІЯ – сукупність біологічних властивостей (особливостей) організму, що сформувалися під впливом статевих факторів і

умов розвитку та визначають рівень статевої потреби, межу статевої активності, стійкість до шкідливих впливів на статеву сферу.

СТАТЕВА МОРАЛЬ – система етичних норм, що регулюють всі сторони сексуального життя людини. Є однією з складових частин системи етичних цінностей конкретного суспільства, включає не тільки правила статевої поведінки людей, але і етичні, естетичні погляди, звичаї, що стосуються питань сексу. Статева мораль як соціальне явище носить історично мінливий характер. У середньовічній Європі офіційна християнська мораль була аскетичною та антисексуальною і засуджувала не тільки «хіть», але й індивідуальну любов. З II по XIV століття розвивалися сексуальні звичаї, що спираються на християнські уявлення про інтимне життя. Доктрина християнства нав'язувала ідеї аскетизму, негативні установки щодо сексу, тіла, шлюбу, жінки (вона розглядалася як втілення гріха); заборонялися сексуальні контакти, які не мають на меті зачаття, а також протизаплідні засоби. Єдиним виправданням статевого життя вважалося продовження роду в рамках церковного шлюбу, при цьому з ретельною регламентацією (накладена заборона на стосунки у свята і пости, на наготу і т. д.). Засудження сексуальних відносин існувало протягом довгого часу, хоча і в цей період були течії, що схвалювали сексуальну насолоду (наприклад, в пізньому середньовіччі була поширена придворна форма любові, з яскравим еротичним забарвленням). Епоха Відродження відкинула чернечий аскетизм і мораль стриманості і поклала початок еротизації культури. Відбулася реабілітація тіла, його все вільніше стали зображати в живописі (зокрема заборонені сюжети, такі як «Леда і лебідь» Рафаеля), відаючи належне тілесним переживанням, зокрема еротичним. Проте незабаром зображення наготи в природно-фізіологічному ключі стало викликати моральне і естетичне засудження. Настає час панування репресивної антисексуальної статевої моралі. Епідемія сифілісу і страх перед цією хворобою, реформація і контрреформація повернули Європі традиційне недоброчливе відношення до сексу. У XVI – XVIII ст. нагота спочатку забороняється в суспільних

місцях, а потім стає непристойною навіть наодинці з собою (звідси поява різних видів нічного одягу), пригнічуються юнацькі сексуальні бажання, різко посилюється релігійне засудження мастурбації, посилюється цензура над мовою (викорінюються слова, що виражають тілесні переживання). У XIX ст. розвивається декілька напрямів у відношенні до інтимного життя. При дворі французького короля розцвітає нова придворна моральність, вільна від заборон в сексуальному відношенні, розвиваються романтичний напрям, пуританство, вікторіанізм і ін. Одночасно насаджується подвійний стандарт статевої моралі, що проявляється в придушенні сексуальної активності жінки і терпимому відношенні суспільства до прояву чоловічої сексуальності. Лібералізація статевої моралі в XX ст. призвела до радикальних зрушень в сексуальній поведінці людей. Відбулося розмежування чоловічої і жіночої соціальної ролі, змінилися шлюбно-сімейні відносини (сім'я зведена до подружньої пари і її потомства, змінилася роль матері в сім'ї, відбулася інтимізація внутрісімейних відносин і т. д.), глибокі зрушення відбулися в культурі (реабілітована еротика, розширилися межі мовної пристойності, змінилося відношення до інтимних емоцій і т. д.). Швидко змінюються норми сексуальної поведінки і відповідні моральні установки. Сексуальні зв'язки стали сприйматися як нормальні навіть за відсутності любові, що сприяло різкому збільшенню дошлюбних зв'язків. Зросла також сексуальна активність в шлюбі, а криза традиційних релігійних заборон і поява ефективних контрацептивів сприяли більшому, ніж раніше, відділенню сексуально-еротичних відносин від репродуктивної функції. Якщо репресивна статева мораль була «прокрустовим ложем», що регламентує статеві відносини, то нова мораль розширила можливість вибору, дала право особі самій вибирати найбільш відповідний їй стиль сексуальної поведінки. Проте лібералізація статевої моралі в поєднанні з низькою сексуальною культурою і відсутністю статевої освіти має і ряд серйозних наслідків (зростання числа небажаних вагітностей, розповсюдження венеричних захворювань, проституції, порнографії і т. д.). В умовах скорочення зовнішніх заборон зростає роль індивідуального самоконтролю і відповідальності особи за свої рішення.

СТАТЕВА ОРІЄНТАЦІЯ – сексуальний потяг до представників певної статі.

СТАТЕВА ПОВЕДІНКА – дії індивіда, які дозволяють оцінювати його приналежність до певної статі. Це, в основному, поведінка (з відповідними ознаками), що будується на відмінності в зовнішності (зачіска, використання косметики, прикрас і т. д.), одязі, манері поведінки, системі жестів, використуванні мови. Застосування знакових відмінностей, засноване на статевої свідомості, дає можливість проявити свою статевоу приналежність. Якщо в поведінці людини міститься недостатньо ознак її статевої приналежності, це викликає тривогу і дискомфорт в спілкування з нею. Статева поведінка не є раз і назавжди вивченою моделлю поведінки, а певним набором ролей, який постійно зазнає зміни. Вимоги до статевої поведінки, що пред'являються суспільством, мають статевоу і вікову диференціацію. Багато що з того, що дозволяється чоловікам, забороняється жінкам, і навпаки. Такі подвійні норми називаються «подвійним стандартом». Вимоги подвійного стандарту відчуваються з дитячого віку в світському і релігійному житті. Наприклад, при хрещенні немовля чоловічої статі носять навколо вівтаря, немовля жіночої статі – ні. На статевоу поведінку впливають і вікові норми. Те, що може бути прийнятне для хлопчика, абсолютно неприйнятно для юнаків і ін. Різні статевоу ролі пред'являють різні вимоги до статевої поведінки. Так, батьківські ролі вимагають інших якостей, ніж сексуальні або професійні. Найкраще статева поведінка демонструється в сімейних і сексуальних ролях, дещо менше зачіпає професійну поведінку, хоча ще недавно професійний вибір багато в чому визначався статевоу приналежністю. Недооцінка вимог до статевої поведінки з боку різних статевоу ролей веде до створення невинуватених ситуацій, коли, наприклад, по манері одягатися судять про сексуальні орієнтації або, виходячи з професійних якостей, роблять висновок про сімейне життя.

СТАТЕВА РОЛЬ – модель поведінки, яку повинен засвоїти і якій повинен відповідати індивід, щоб його визнали за чоловіка або жінку. Поведінка чоловіка і жінки визначається, перш за все, їх біологічними (статевими) особливостями. Природна сутність жінки – народжувати і виховувати дітей. Звідси головна її роль – бути матір'ю і хранителькою домівки, тобто піклуватися про народження здорового потомства, про створення затишку в своєму будинку, атмосфери емоційного комфорту, гармонії і порядку. Для виконання свого призначення жінка повинна бути, перш за все, фізично здоровою, терплячою, співчутливою і жалісливою, добросердною, мужньою і гордою. Обов'язок чоловіка – створити жінці умови для реалізації її високої місії. Звідси головна роль чоловіка – роль будівника, здобувача, захисника, до того ж він повинен бути благородним, розумним, мужнім. Норми поведінки, характерні для даної статі, а також форми цієї поведінки визначаються не тільки біологічними особливостями, але й умовами соціального середовища. У первісному суспільстві соціальні ролі чоловіка і жінки найгармонійніше поєднувалися з їх природною сутністю. Жінка по праву користувалася особливо почесним положенням: вона – мати, вихователька дітей, хранителька домівки, чоловік – мисливець, воїн. Класове суспільство диктує свій стандарт поведінки. Роль жінки не змінюється: вона, як і раніше, мати і дружина. Міняється соціальна роль чоловіка – він стає власником засобів виробництва і головою сім'ї. Так жінка з свого високого положення господині дому потрапляє в залежність до чоловіка. З поверненням жінки в сферу суспільного виробництва починається процес емансипації жінок і демократизації у відносинах статей, що несе в собі і позитивні, і негативні моменти. Завоювавши рівне з чоловіком право на участь в суспільному житті, жінка перейняла одвічно чоловічі ролі, а разом з ними, на жаль, і відповідні форми поведінки: агресивність, владність, диктат, силові прийоми у вирішенні конфліктів. Відчуження статі характерне і для сучасного чоловіка. Нерідко він позбавлений внутрішньої свободи, упевненості в собі, йому властиві млявість і пасивність, відхід від труднощів вибору, прискіпливість,

примхливість. Масове послаблення жіночності і мужності – величезна психологічна біда для сімейного життя, для культури любові в цілому.

СТАТЕВА СВІДОМІСТЬ – уявлення про себе як про людину певної статі. Складається з самосвідомості статевої ідентичності (розуміння людиною того, наскільки вона схожа на осіб своєї статі) і уявлення про те, на кого б вона хотіла бути схожою (статеві ролі, експектації). Статева свідомість формується впродовж всього життя і на кожному життєвому періоді має свою специфіку. Моментом, що запускає статева свідомість, є просте приписування дитини до чоловічої або жіночої статі. Надалі, шляхом простого наслідування і свідомого співвідношення себе з людьми своєї статі, дитина починає освоювати статеві ролі. До 5 років у індивіда виробляється стійка статева ідентичність, що виражається в уявленні про константу статі. Залежно від широти використовуваного статево-рольового репертуару, статева свідомість протягом життя може розширюватися або звужуватися. Розширення статевої свідомості веде до особистого зростання і поліпшення комунікативних навичок, а звуження сковає особисте зростання і призводить до закріплення статевої стереотипів.

СТАТЕВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес формування чоловічої і жіночої ідентичності у відповідності до прийнятих у даному суспільстві культурних норм.

СТАТЕВА СТРАТИФІКАЦІЯ – ієрархічно організована система статевої ролей.

СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ – система медичних і педагогічних заходів, направлених на виховання у дітей, підлітків і молоді розумного, здорового відношення до питань статі і статевого життя. Завдання статевого виховання – сприяти гармонійному розвитку підростаючого покоління, повноцінному формуванню статевої поведінки і дітородної функції, зміцненню фізіологічних і етичних основ шлюбу і сім'ї. Повноцінне статево-виховання

передбачає його початок задовго до періоду статевого дозрівання. Слід розрізняти статево-виховання, яке полягає в ознайомленні підлітків з фізіологічними, санітарно-гігієнічними й іншими знаннями з питань статі і статевого життя і починається приблизно з 8-го класу, і статево-виховання, у якому використовуються загальні принципи виховної роботи. Останнє повинно бути складовою частиною навчально-виховних заходів, що здійснюються сім'єю, дошкільною установою, школою, і проводитися з урахуванням статі, віку, ступеня підготовленості дітей, а також з дотриманням послідовності в процесі виховання. Обов'язкова умова його ефективності – єдиний підхід батьків, медпрацівників, педагогів, вихователів. При всій складності і делікатності проблем сексології батьки, педагоги і медпрацівники повинні своєчасно і правильно відповідати на запитання, що хвилюють підростаюче покоління. Умовно процес статевого виховання можна розділити на декілька етапів. Дітям дошкільного віку необхідно прищеплювати елементарні гігієнічні навички і правила поведінки. Важливе значення має загартування організму дитини, оскільки правильний статево-розвиток тісно пов'язаний із загальнофізичним. При догляді за дітьми дошкільного віку слід, зокрема, усувати подразливі дії на ерогенні зони, уникати незручного, тісного одягу, випереджати або своєчасно усувати глистові захворювання. Дуже важливо забезпечити здорову атмосферу в сім'ї, прийняту взаємною повагою і любов'ю. У дошкільному віці в дітей поступово формується усвідомлення приналежності до визначеної статі і як наслідок природного процесу пізнання навколишнього світу з'являються зачатки інтересу до питань статі. Це виражається в численних питаннях, які діти неминуче задають батькам, часом приводячи їх до ніякові. На питання дітей, які цікавляться «таємницею» їх появи на світ, слід відповідати просто і доступно, не деталізуючи, не вдаючись до вигадки і казок про лелек, капусту і т. д. Діти молодшого віку задовольняються такими відповідями мами як «я тебе народила в пологовому будинку» або «ти виріс у мене в животику». В той же час відмова відповідати на ці питання, зазвичай, лише підігріває інтерес дитини до теми, примушує шукати відповідь у

«обізнаніших» старших товаришів. Що стосується вигадок і казок, то рано чи пізно настає викриття цих прийомів і як наслідок виникає недовіра дітей до батьків. У процесі статевого виховання дітей молодшого шкільного віку повинні враховуватися фізіологічні і психологічні особливості. Для нормального статевого розвитку і встановлення правильних відносин між хлопчиком і дівчинкою в цьому періоді важливо розвивати такі етичні якості, як соромливість, стриманість, готовність завжди надати допомогу і т. д. Встановленню здорових відносин сприяють і організовані спільні відвідини музеїв, театрів, походи та інші заходи. У дітей молодшого шкільного віку може виникати почуття симпатії або й закоханості, що в більшості випадків направлене на старшу за віком, як правило красиву і сильну людину. При цьому діти прагнуть бути ближче до цієї людини, пестяться, залицяються до неї. У таких випадках не слід фіксувати увагу дитини на її почуттях, оскільки така закоханість з часом проходить сама собою. Статеве виховання в період статевого дозрівання набагато складніше, важче і повинне бути гранично делікатним, враховуючи зміни, що відбуваються у цей час в організмі, а також особистісні якості підлітка. Дівчатка вступають в підлітковий період у 12 – 14 років, хлопчики – в 13 – 15 років. Першими вісниками статевого дозрівання підлітків можна вважати появу вторинних статевих ознак. Фізіологічна перебудова організму в підлітковому віці, підвищене вироблення статевих гормонів призводять до зміни відносин між статями, а це вже має соціальне і етичне забарвлення. Дорослі зобов'язані знати і пам'ятати про це. Вони не повинні обмежуватися тільки гігієнічними порадами і рекомендаціями (про нешкідливість полощій і менструації і заходах гігієни у зв'язку з ними), а ширше обговорювати зміни, що наступили в організмі. Якщо батькам ще вдається порозумітися з підлітками відносно фізіологічної перебудови організму і заходів особистої гігієни, то щодо оцінки деяких форм сексуальності підліткового віку дорослі нерідко припускаються серйозної помилки. Перш за все це стосується одного з найважчих питань, з яким доводиться стикатися більшій частині батьків і багатьом педагогам, – питання про онанізм. Дізнавшись, що підліток

займається цим, батьки у жодному випадку не повинні вдаватися до каральних заходів, а тим більше вимагати обіцянки або клятви, що це більше не повториться. Швидше за все бажання виявиться сильнішим за його волю, але при цьому кожен мастурбаційний акт супроводжуватиметься ще більшими каяттям і страхом розплати. Правильність поведінки батьків у даній ситуації залежить від безлічі умов, але у будь-якому випадку не слід надавати цьому вельми поширеному у підлітків явищу якогось драматичного значення, оскільки можливі негативні наслідки мастурбації у літературі минулих років явно перебільшувалися. Однією з головних рис, властивих підліткам в перехідному віці, є бажання ствердитися в житті (самостверджуватися), прагнення до дорослості, а звідси постійний пошук свого «Я», що призводить іноді до антисоціальних вчинків. Розвиток кожного підлітка як особистості – процес індивідуальний, але він у значній мірі визначається і зовнішнім оточенням, і атмосферою в сім'ї, школі, в колі друзів. Знання вихователями основ психофізіології юнацького віку допомагає їм знайти правильні форми і методи адекватної дії. На цьому етапі формування особистості підлітка лейтмотивом статевого виховання повинна стати подальша кристалізація у сина або дочки понять «справжній чоловік» і «справжня жінка». Важливо, аби підліток не тільки знав значення цих понять, але і прийняв їх як власні установки своєї життєвої позиції. Нервова система підлітка дуже вразлива, вона не терпить грубого втручання, неуважного відношення до внутрішнього світу і переживань. Необхідні такт і терпіння дорослих, визнання ними особистого життя сина або дочки як самостійно існуючої сфери. Тоді виникає (або зберігається) довіра, бажання поділитися радістю і труднощами, одержати пораду від близьких людей, а не від випадкових знайомих. Не можна зводити статеве виховання до дріб'язкової опіки, обмежуватися розпитуваннями і категоричними вказівками, як чинити в тому чи іншому випадку. Завжди краще спробувати повести бесіду так, щоб до потрібного висновку підліток прийшов сам. Якщо у вирішенні якихось питань дорослі припустилися помилки, треба чесно зізнатися, а не відстоювати помилкову точку зору ради збереження свого авторитету. Адже діти в 13 – 15-річному

віці вже все чудово розуміють і правильно оціняють цей мужній крок. Вельми хвилюючою для батьків є проблема юнацької дружби хлопчиків і дівчаток. До того ж відомо, що саме в підлітковому віці приходить до людини перша любов. Батьки опиняються перед вибором: або захистити власну дитину від цього щастя, або закрити на все очі і довіритися свідомості своїх дітей, їх розуму. Звичайно, якщо статеве виховання на попередніх етапах було правильним і батьки поволі навчили свого сина або дочку контролювати сексуальний інстинкт, не пригнічуючи при цьому пов'язаних з ним сексуальних переживань і емоцій, можна не турбуватися – ніяких неприємних наслідків перша любов не принесе. Ну а якщо до підліткового віку статевим вихованням ніхто серйозно не займався, поведінку сина або дочки прогнозувати важко. Однак хочемо ми цього чи ні, але окрім нас статевим вихованням займається і оточення наших дітей, книги, кіно, телебачення. Отже думати, ніби підлітки зовсім вже неграмотні в сексуальних питаннях, неправильно. З 13 – 14 років хлопчики стають надзвичайно влюбливими. Правда, в абсолютній більшості випадків межею мрій є поцілунок, проте інтенсивність відчуття від цього не знижується. Хлопчики починають гірше вчитися, робляться неслухняними і дратівливими. На відміну від дівчаток того ж віку вони більш схильні до сексуальних фантазій. Все це супроводжується еротичними сновидіннями, полюціями і мастурбацією. В останньому випадку треба активно пропагувати думку про те, що стриманість не шкодить юнацькому організму, а, навпаки, сприяє його зміцненню, дозріванню. Далека ще від досконалості статева система підлітка не залишається байдужою до тих навантажень, які їй доводиться витримувати при мастурбації. Значно більше зростає навантаження при статевих зносинах. Важливо в підлітковому віці не допустити у дітей емоційних зривів, психічних травм, які можуть залишити глибокий слід на все життя. Найчастішими причинами їх можуть бути настання вагітності у подружки і різні проблеми, пов'язані з цим, зараження венеричними захворюваннями або хоча б страх зараження і т. д. Відомо безліч сімейних розладів, зумовлених перенесеною в юнацькому віці психотравмою. Правильне відношення до

дівчаток, жінок повинно закладатися з самого дитинства, а підтримуватися і формуватися все життя. Це відношення, з одного боку, настільки багатогранне, а з другого, багатьма нитками пов'язане з іншими аспектами виховання, що у принципі сказати, чи вихована та або інша людина, можна вже по одній характеристиці – по тому, як вона розмовляє з жінкою. У вихованні правильного відношення до жінки найбільшу роль виконує приклад батьків. Усі слова батька про повагу до жінки вмить втрачають значення, якщо він сам проявляє грубість відносно своєї дружини. При статевому вихованні хлопчиків і юнаків не можна забувати і про необхідність підтримувати чоловічий авторитет. Вкрай неприпустимо, щоб дружина, нехай навіть заслужено, критикувала при дітях дії батька, принижуючи його чоловічу гідність. Приклад батька в сім'ї завжди робить вплив на формування у дітей обох статей образу мужчини – чоловіка і батька. Син залежно від цього образу засвоює свою лінію поведінки, у тому числі і з особами протилежної статі; дочка бачить в ньому можливий ідеал майбутнього чоловіка або зарікається взагалі не виходити заміж. І тому батьки в першу чергу відповідають за сімейне майбутнє власних дітей.

СТАТЕВЕ ЖИТТЯ – сукупність тілесних, психічних та соціальних процесів, в основі яких лежить і безпосередністю котрих задовольняється статевий потяг.

СТАТЕВИЙ ДИМОРФІЗМ (грец. di, від dis – двічі і morphe – форма) – морфологічні та психофізіологічні відмінності між особинами зумовлені їх належністю до різних статей, різниця чоловічих і жіночих ознак.

СТАТЕВИЙ ПОТЯГ – це складне багатокомплексне явище, яке виступає як спонукальна основа специфічної діяльності, що прийнято називати статевою поведінкою. Статевий потяг (платонічний, еротичний, сексуальний) включає психологічний, нейрогуморальний і умовно-рефлекторний компоненти. Статевий потяг – це програма статевої поведінки плюс стимул до її реалізації, а статева поведінка – це реалізація програми й одночасно ознака її наявності.

Тому кожний компонент статевого потягу виявляється у визначених елементах статевої поведінки. Однією з поведінкових реакцій, пов'язаних із статевим потягом, може бути кокетство, характерне для деяких жінок, але може зустрічатися у деяких дівчаток вже у віці до року. Елементи кокетства можуть зустрічатися і в чоловіків, але як виняток. Це комплексна поведінкова мимовільна реакція, в основі якої лежить спонукання привернути до себе увагу. Іншою реакцією, пов'язаною із статевим потягом у жінок, є сором'язливість. Для того, щоб оцінити її значення, варто враховувати складність і тонкість статевої поведінки жінки. Близька до сором'язливості – соромливість. Зазвичай вона з'являється після трьох років, коли дитина уже усвідомила себе як особистість, але спочатку виражена не чітко. Почуття соромливості підсилюється в міру розвитку дитини, особливо у підлітковому віці. Ступінь її залежить від індивідуальних особливостей жінки, а також від сімейного побуту. З появою вторинних статевих ознак соромливість підсилюється.

СТАТЕВИЙ СИМВОЛІЗМ – система образів і норм, в котрих культура осмислює статеві відмінності і сексуальну поведінку.

СТАТЕВИЙ ТЕМПЕРАМЕНТ (лат. temperamentum – устрій, узгодженість) – це сукупність наявних і резервних функціональних можливостей сексуальної діяльності, яка обумовлена сумарним впливом ендокринних, психічних, нервових, емоційних еротичних імпульсів на статеві центри головного та спинного мозку і на статеві органи людини. Статевий темперамент виявляється індивідуально, згідно із соціальними умовами, моральними настановами і міжособистісними взаємовідносинами між партнерами. Статевий темперамент не має безпосереднього відношення до існуючих класифікацій конституції людини, але при його оцінці у значній мірі виявляється щільний взаємозв'язок біологічного (вродженого) і поведінкового (набутого) компонентів. Набуті якості у багатьох випадках мають вирішальне значення в остаточній типології статевої поведінки. У

чоловіків може виділятися від 3 до 9 різновидів статевого темпераменту. У клінічній практиці в більшості випадків застосовують поділ на три основні групи: з високим (сильним, максимальним), середнім і помірним (слабким, мінімальним) статевим темпераментом. Можна ще виділити дві проміжні підгрупи, які іноді не мають практичного значення – між помірним і середнім та між середнім і високим. Різниця між даними різновидами темпераменту більш кількісна у біологічному плані. У жінок статевий темперамент виглядає складніше, оскільки на початку статевого життя у них, як правило, індиферентне ставлення до сексуальних контактів, а з сексуальним пробудженням проявляється індивідуальна сексуальна активність у вигляді надмірної сексуальної активності або індиференції. Статевий темперамент у жінок менш визначений, ніж у чоловіків і теж поділяється на три види: а) високий (жінки, які зазнають оргазму завжди, з перших статевих контактів або після короткого періоду пристосування); б) середній (оргазм переживають приблизно у половині випадків); в) низький (оргазм відчувають дуже рідко або не відчувають ніколи).

СТАТЕВІ ГОРМОНИ – біологічно активні сполуки, які виділяються статевими залозами безпосередньо в кров. Відповідають за розвиток вторинних статевих ознак і функціонування статевих органів.

СТАТЕВІ НАДМІРНОСТІ – за своїми наслідками вельми шкідливі, особливо для молодого організму, що фізично не окріп. Після нормального статевого акту, зазвичай, наступає стан легкого стомлення, яке швидко проходить. Але якщо статеві акти відбуваються один за одним, і кожен продовжується тривалий час, то організм людини не встигає відпочити, а часті перезбудження нервової системи викликають її виснаження і можуть бути причиною імпотенції. Як у юнацькому, так і в зрілому віці, статеві надмірності викликають притуплення оргазму, яким повинен супроводжуватися нормальний статевий акт. Вони ведуть до значного зниження статевої функції і, ослабляючи організм, затримують його

нормальний розвиток, надалі викликають виснаження спінальних центрів ерекції та еякуляції, що провокує розлад статевої функції. Відсутність оргазму і ослаблення статевої функції нерідко стають причиною статевих збочень. Внаслідок статевих надмірностей можуть з'явитися олігоспермія і некроспермія. Сперма стає рідка, прозоріша, кількість сперматозоонів і простатичних тілець у ній зменшується. Змінюється не тільки кількість, але і якість сперматозоонів (рухливість їх зменшується, а іноді і зовсім відсутня), з'являються незрілі сперматозоони. При некроспермії сперма хоч і вивергається в достатній кількості, але сперматозоони мертві – абсолютно нерухомі (навіть при дослідженні сперми відразу після еякуляції). Статеві надмірності можуть викликати анемію, м'язову слабкість, втрату апетиту, стомлення, розбитість, головний біль, серцебиття, хворобливість області статевих органів. Особливо негативно вони діють на нервову і серцево-судинну системи. Описані випадки інфарктів міокарда, крововиливів у мозок із смертельними наслідками в результаті статевих надмірностей. Вони не тільки викликають сексуальні розлади, але і можуть бути причиною важких захворювань у чоловіків. Тому нормальне статеве життя, помірність в статевих контактах сприяють збереженню протягом тривалого часу статевої функції у чоловіків.

СТАТЕВІ РОЗЛАДИ – розлади, що заважають отримати статеве задоволення обом сексуальним партнерам; позначаються на здатності до зачаття і репродукції потомства.

СТАТЬ – комплекс тілесних, репродуктивних, поведінкових та соціальних ознак, що визначають індивіда як чоловіка чи жінку, хлопчика чи дівчинку.

СТАТЬ – це сукупність генетичних, морфологічних і фізіологічних особливостей, що забезпечують статеве розмноження організмів. У ширшому значенні стать – це комплекс репродуктивних, соматичних і соціальних характеристик, які визначають індивіда як чоловічий або жіночий організм. Стать майбутньої дитини визначається в момент зачаття: якщо з жіночою

статевою клітиною з'єднується сперматозоїд, що несе жіночу хромосому, зачинається дівчинка, якщо ж сперматозоїд несе чоловічу хромосому, зачинається хлопчик. Статевий поділ – найперший обов'язковий і найглобальніший феномен сексуальності людини. Поділ на чоловіків і жінок припускає у кожного індивіда повну відповідність анатомічної будови статевих органів, чоловічих і жіночих пропорцій тіла (зросту, співвідношення ширини плечей і тазу, вираженість і розподіл підшкірного жирового шару і т. д.), статевої самосвідомості (тобто відчуття себе представником певної статі) і, нарешті, адекватну спрямованість статевого потягу і наявність відповідних стереотипів статевої поведінки. Абсолютна норма припускає однозначну спрямованість усіх компонентів перерахованого роду без єдиного виключення, проте в практиці сексології спостерігається варіативність складу людської популяції, що послужила основою для виділення і розгляду при вивченні статі таких абсолютно самостійних категорій і понять, як трансвестизм, транссексуалізм, гетеросексуальність, бісексуальність, гомосексуальність. Таке різноманіття проявів статі визначається складністю механізмів його детермінації, в основі яких лежить система ієрархічних відносин, що охоплюють діапазон від генетичних впливів до психологічного вибору сексуального партнера.

СТАТЬ ВИХОВАННЯ – стать, за якою виховують дитину у сім'ї (від вибору одягу, зачіски, ігор – до застосування покарання за неконформну сексуальну поведінку); визначається громадянською статтю. Приймає участь у формуванні статевої самосвідомості і виборі статевої ролі.

СТИГМАТИЗАЦІЯ – соціально-психологічна дискредитація певної категорії людей.

СТИЛІ ЛЮБОВІ (за Джоном Лі) – стилі для характеристики людських інтимних взаємовідношень. *Романтичний стиль* (ерос) характеризується тим, що фізична увага при виборі ідеального партнера займає чільне місце. Для романтика-еротомана на першому місці стоїть візуальна насолода і

тактильно-чуттєве задоволення, джерелом якого є тіло партнера. **Ігровий стиль** (людус) відрізняється тим, що людині подобається отримувати численні сексуальні перемоги, котрі не передбачають будь-яких обов'язків. Любов сприймається як забава, головне в у цьому – акт зваблення, відносини мають випадковий і короточасний характер. **Власний стиль** (манія) характеризується одержимістю, що супроводжується ревностями. **Товариський стиль** (сторге) характеризується повільним визріванням любовних почуттів, але нестійкістю відношень. У такій любові нема нервового збудження, вона подібна на тихі, спокійні родинні стосунки і часто починається з дружби, котра з часом переростає у любов і прив'язаність. **Альтруїстичний стиль** (агапе) характеризується турботою про кохану людину, самовіддачею без очікування взаємності. Така любов терпелива, невимоглива і вільна від рівності. **Прагматичний стиль** (прагма) полягає в тому, що людина вибирає свого партнера, виходячи з раціональних, прагматичних переконань (орієнтуючись на спільність інтересів). Він переслідує діловий підхід, прагнучи заключити «романтичну згоду» з тим, хто підходить йому по соціальних, освітніх, релігійних або інших критеріях.

СТОРГЕ (тип кохання) – тепла прихильність, яка повільно і непомітно переростає у кохання; виростає з дружби, без гарячкості і нерозсудливості, має солідний стабільний досвід. Це кохання може протистояти кризам, але в той же час не має справжньої пристрасті.

СУБЛІМАЦІЯ (лат. *sublimo* – підносити, піднімати) – один з механізмів психологічного захисту, який полягає у перетворенні енергії сексуального потягу (лібідо) через заміну сексуальної мети (отримання задоволення і продовження роду) на «більш віддалену і більш цінну у соціальному відношенні». Поняття «сублімація» введено З. Фрейдом у 1900 році. Сублімовані таким чином сексуальні потяги значно підвищують психічну працездатність. В особливостях сублімації – одне з джерел художньої творчості, плідної трудової діяльності, соціально значущої поведінки і

соціально прийнятної діяльності. Пізніше поняття «сублімація» було поширене також на область агресивних потягів. Проблема сублімації має першорядне значення у вихованні і самовихованні особистості. Частковим випадком сублімації є переключення енергії лібідо на творчий процес, різні дотепи і дії, які знімають напруження у дозволеній формі, тобто, сублімація забезпечує енергетичну основу художньої творчості та інтелектуальної діяльності індивіда. «Сублімація» означає переключення активності індивіда на більш високий рівень.

ТАНАТОФІЛІЯ (грец. *thanatos* – смерть і *philia* – любов, потяг) (танатомінія) – різновид мазохізму, за якого сексуальне задоволення виникає при фантазіях на тему власної смерті.

ТЕРАПЕВТИЧНА ПРОГРАМА МАСТЕРСА І ДЖОНСОН. Мастерс і Джонсон почали проводити свою новаторську програму лікування статевих розладів у 1959 р. Вона значно відрізняється від колишніх методів лікування. Головна її відмінність у тому, що Мастерс і Джонсон працюють тільки з парами (а не з окремими пацієнтами), оскільки переконані, що будь-яка сексуальна проблема, що виникла між людьми, не може не торкатися їх обох. При такій постановці питання центр проблеми переноситься з індивідуума на взаємостосунки. Крім того, це дає можливість визначити точніше масштаби проблеми. Мастерс і Джонсон встановили, що досвід обох партнерів, звичайно, виявляється кориснішим, ніж односторонні відомості, які повідомляються одним з них. І, нарешті, така стратегія дає можливість досягти співпраці і розуміння з боку обох партнерів, що сприяє усуненню проблеми. Логічним продовженням такого підходу представляється спільна робота двох терапевтів – чоловіка і жінки. Такий тандем підсилює об'єктивність процесу лікування і завдяки поєднанню чоловічої і жіночої точок зору робить його збалансованим; крім того, при цьому кожний із статевих партнерів виявляється пацієнтом лікаря тієї ж статі, що і він сам, а це полегшує спілкування. Тандем терапевтів може також виступити в ролі

моделі, наприклад, продемонструвати пацієнтам мистецтво ефективної комунікації. Інший важливий елемент методу Мастерса і Джонсон – інтеграція фізіологічних і психологічних даних для постановки діагнозу і лікування. У минулому багато психіатрів ніколи не обстежували своїх пацієнтів, побоюючись, що це може викликати небажані сексуальні відчуття і ускладнити відносини з ними. Мастерс і Джонсон визнали необхідність виявити соматичні порушення, які можуть вимагати терапевтичного або хірургічного втручання, а не сексотерапії. Вони визначили також, що у багатьох випадках можна вплинути на пацієнтів, якщо пояснити їм анатомію і фізіологію сексуальної реакції. Нарешті, для методу Мастерса і Джонсон характерна швидкість та інтенсивність лікувального процесу. Спілкування з подружніми парами відбувається щодня впродовж 10 – 14 днів (в середньому лікування продовжується 12 днів). Така безперервність сприяє деяким аспектам сексотерапії, зменшуючи занепокоєння пацієнтів або допомагаючи їм уникати помилок. Партнерам рекомендується також по можливості звільнитися на ці два тижні від своєї звичної роботи, сімейних і суспільних обов'язків, щоб зосередити увагу на своїх взаємостосунках, не відволікаючись ні на що інше.

ТІЛЕСНИЙ КАНОН – характерна для даної культури нормативна система установок і уявлень відносно тіла.

ТРАНСВЕСТИЗМ (транс. і лат. *vestio* – одягати) – прагнення до переодягання в одяг протилежної статі. Тривалий час його пов'язували виключно з гомосексуальністю, причому активним у жінок і пасивним у чоловіків. В країнах, де гомосексуальність переслідувалася згідно із законом, трансвестизм вважався за аморальним і злочинним явищем. Ще в V книзі Мойсея мовилося: «Жінка не повинна носити чоловіче вбрання, а чоловік не повинен одягатися в жіночу сукню. Той, хто зробить подібне, противний Господові». Відомо, що в 1411 р. за наказом англійців була спалена на вогні Жанна Д'Арк, а в числі висунутих їй на суді звинувачень фігурувало і носіння чоловічого одягу. З сучасної точки зору трансвестизм – неоднорідне явище,

204

оскільки мотиви носіння одягу протилежної статі можуть бути абсолютно різними. Істинний трансвестизм є перверсією, при якій переодягання в одяг іншої статі викликає сексуальну насолоду, наприклад, сильне статеве збудження у чоловіка при надяганні жіночої білизни, панчіх і т. ін. Трансвестити одягають в жіноче вбрання для того, щоб відчувати сексуальне збудження, а не перетілитися в жінок, як це роблять іноді гомосексуалісти чи транссексуали, які вдягаються з метою повніше фізично та емоційно відчувати себе жінкою. Деякі трансвестити повністю вдягаються в жіночий одяг, частіше на самоті, й у такому вигляді мастурбують або здійснюють статевий акт. У інших збудження настає від одягання одного предмета жіночої білизни, наприклад, бюстгальтера чи трусиків. Трансвестизм характерний здебільшого для одружених чоловіків із гомосексуальною орієнтацією (N. Buhrich, 1976; T. Wise, J. Meyer, 1980). Дружини в більшості випадків терплять, а іноді й підтримують перевдягання своїх чоловіків (T. Weinberg, V. Bullough, 1986, 1988), але інколи в них може з'являтися обурення й відраза до цієї пристрасті. Розвиток трансвестизму часто відбувається за умовно-рефлекторними механізмами. Підкріплення у формі збудження чи оргазму може супроводжувати перевдягання на ранній стадії розвитку сексуальних інтересів. Деякі чоловіки-трансвестити у шкільні роки перевдягалися в дівчаток з різних причин (V. Bullough et al., 1983). Інколи батьки переодягають хлопчика в одяг дівчинки, тому що вважають це красивим або тому, що вони хотіли б мати дівчинку, а не хлопчика. У деяких випадках хлопчиків примушують одягати дівоче вбрання як покарання (R. Stoller, 1977), і спроба покарати через приниження стає першим кроком до трансвестизму. Більшість трансвеститів не звертаються по допомогу, але навіть якщо проводиться психотерапія, поведінка їх суттєво не змінюється (T. Wise, J. Meyer).

ТРАНСГЕНДЕРНІСТЬ – термін, що використовується по відношенню до індивіда, зовнішність або манери поведінки якого не відповідають традиційним гендерним ролям.

ТРАНССЕСУАЛІЗМ (лат. trans – зміна і sexus – стать; синдром порушення статевої самосвідомості) – стійка невідповідність статевої ідентифікації суб'єкта його біологічній статі, переконаність у «неправильності» своєї статі, бажання належати до протилежної, попри правильне формування гонад, уrogenітального тракту і вторинних статевих ознак; стійка невідповідність статевої самосвідомості людини її генетичній і гонадній статі. Супроводжується спрямованістю до зміни статі (хірургічним шляхом) та імітації поведінки осіб протилежної (бажаної) статі. В основі трансесуалізму лежить порушення статевого диференціювання головного мозку. Трансесуалізм проявляється з дитинства, особливо посилюється прагнення утвердитися в належності до іншої статі з початком активного функціонування статевих залоз.

ТРИВОЖНІСТЬ СЕСУАЛЬНА, НЕВРОЗ ОЧІКУВАННЯ – очікування оцінки виконання статевого акту – особлива форма занепокоєння, обумовленого згубним самопереконанням про необхідність володіти здібностями «сесуального гіганта», і впевненості, що неможливість відповідати бажаному рівню надзвичайно принизлива. Виникає порочна петля, де страх невдачі збільшує вірогідність дійсного збою, що, в свою чергу, підсилює тривожне очікування при подальших спробах. Вимоги до готовності «належної» сесуальної поведінки самі по собі не є гальмуючим чинником, хоча і можуть стати таким після невдачі. Іншими словами, вимоги до виконання гальмують саме виконання тільки в тих випадках, коли вони супроводжуються очікуванням невдачі. Важливу роль, імовірно, відіграють також індивідуальні відмінності: невротичні інтроверти, швидше за все, більш схильні до гальмівного впливу.

ТРІБАДІЯ (грец. tribas – терти) – форма жіночої гомосесуальності, при якій статево-задоволення досягається тертям статевих органів до різних частин тіла партнера.

УМОВНО-ФІЗІОЛОГІЧНИЙ РИТМ (УФР) – максимально наближений до істинної потреби рівень статевої активності, зумовлений конституційними й фізіологічними особливостями людини.

УРАНІЗМ (на ім'я грец. бога Урана) – форма гомосесуальності у чоловіка, що повністю виключає можливість сесуального потягу до жінок. Як синонім чоловічої гомосесуальності цей термін був запропонований в 1870-х роках австрійським письменником К.Х. Ульріхом. Він опублікував ряд творів, у яких звернув увагу на існування класу людей, «які за вродженими властивостями... знаходяться на межі, що відділяє одну стать від іншої». Він вважав, що гомосесуали є третьою статтю, оскільки поєднують в собі жіночий розум і чоловіче тіло. К.Х. Ульріх назвав їх «уранами» або «урнігами» (можливо, від грец. слова «оураніус» – духовний або від латинського слова «уранус» – небеса). На його думку, любов урніга – вищого порядку, ніж звичайна. Будучи людиною різносторонньо розвинутою (юрист, теолог, кращий латиніст свого часу), К.Х. Ульріх склав класифікацію людських типів. Своїми памфлетами («Мемнон», «Інклюза») він прагнув добитися зміни юридичного статусу гомосесуалів.

УТРИМАННЯ СЕСУАЛЬНЕ (абстиненція сесуальна, депривація сесуальна) – вимушене або свідоме зниження статевої активності, нижче за індивідуальну (конституційно-вікову) потребу. Розрізняють два види статевого утримання. Перший – це відсутність статевої активності відразу після закінчення статевого акту (рефракторний період копулятивного циклу). Зазвичай сприймається людиною позитивно, як заслужений відпочинок після інтенсивного психофізичного навантаження з яскравим емоційним забарвленням. Виняток становлять особи астензовані (ослаблені), що відрізняються крайньою вегетативною лабільністю (частіше з дісцефальною патологією). У них після статевого акту замість відчуття задоволення можуть виникати явища загальної адинамії, емоційної млявості або навіть пригніченості серцебиття, підвищення пітливості і т. д. Може спостерігатися і

психологічний дискомфорт, викликаний відсутністю відчуття задоволеності від близькості при прискореній еякуляції, відсутності оргазму у партнерки, її холодності і т. д. Ці прояви тривають не більше доби. Другий вид утримання – вимушена сексуальна абстиненція, коли після рефракторного періоду копулятивного циклу виникає статева потреба, задоволенню якої перешкоджають які-небудь зовнішні обставини. При цьому виникають невротичні (дратівливість, іноді з ознаками невротизації) і застійні (обтяжливі відчуття у ділянці малого тазу, що провокує самозадоволення) явища.

ФАЛОС (грец. phallos) – чоловічий статевий орган. Обоожовання збудженого (в стані ерекції) статевого члена, фалоса, що іменувався в Індії «лінга» або «лінгам», як символу родючості і сексуальної потенції. Цей культ був поширений в Африці, Малій Азії, Європі, Центральній Америці, Індії і Японії. Наприклад, у центрально- і північноамериканських індіанців, за переказами, чоловіки у масках і зі штучними фалосами виходили на поля і там зображували символічне сім'явиверження, щоб добитися багатого урожаю. У грецькій античності, особливо в Афінах, куди фалос потрапив, ймовірно, з Малої Азії, він був пов'язаний з богами Пріапом і Діонісом (пріапизм). Під час великих публічних свят на честь Діоніса по вулицях носили великі фалоси, врешті-решт всі напивалися і віддавалися своїм сексуальним бажанням. Колонії були зобов'язані присилати до Афін величезні фалоси у вигляді дані. На монетах, що зображують бога Пріапа, часто можна бачити пеніс як символ. Пріап вважався не тільки захисником полів, вважали також, що його фалос охороняє від лихого ока. Тому збільшені зображення фалоса розміщувались на багатьох будинках або амулетах. У повсякденній мові і в сексології фалос вживається як синонім статевого члена (пеніса), але насправді вони позначають абсолютно різні речі. Пеніс – матеріальний анатомічний предмет, який висить і ворушиться у чоловіка між ногами і за допомогою якого він мочиться і веде сексуальне життя. Фалос не має матеріального втілення, це лише узагальнений символ маскулітності, включаючи сексуальне бажання. Фалос, який лише формою нагадує пеніс,

завжди повинен бути великим, сильним, жорстким, невтомним. Фалічні культи, що існували у всіх народів світу і займали важливе місце в чоловічій свідомості, відносились до фалоса не як до символу родючості, любові або похоті, а як могутності і влади. Недаремно на стародавніх наскальних малюнках чоловіки вищого рангу зображувалися з довгими фалосами.

ФЕЛІЦИТОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї (італ. феліцити – щастя) – прагнення до щастя, до радості і насолоди життям, що є природним для людини, для гармонійної особистості, воно невіддільне від кохання і рухає закоханими при вступі до шлюбу.

ФЕЛЯЦІЯ (мінет, пеніслікція, пеніслінгус) – оральна стимуляція статевого члена та мошонки. Нерідко вона поєднується з мануальною стимуляцією стовбура статевого члена, яєчок або ануса.

ФЕМІНІЗМ (лат. femina – жінка) – жіночий рух за рівність в правах з чоловіками. Виник у XVIII ст., активізувався в кінці 60-х років XX ст. під назвою неофемінізму для виразу протесту проти соціального пригноблення жінки, її дискримінації в економічному і політичному житті, в сім'ї, проти приниження жіночої гідності. У сучасному феміністському русі найпоширенішим є радикальний напрям. Він акцентує увагу на викоріюванні дискримінації в міжособистісних, головним чином в інтимних, відносинах між чоловіком і жінкою. Ідеологи цього напрямку виступили з багатообіцяючою програмою, направленою на етичне вдосконалення і перебудову всієї системи людських відносин, пошану особистості жінки. Установка на зміну стилю і способу життя, заклик до створення нових міжособистісних відносин, заснованих на принципах «любові і пошани до ближнього», гуманнішого суспільства, що виключає всі форми панування, насильства і придушення, привернули до руху багато прихильників. Ідеологія радикального напрямку – сексизму – стверджує, що джерела жіночої нерівності і дискримінації закладені в біологічній нерівності між статями. Здатність жінки до відтворення поставила її в залежне становище від

чоловіка, що стало прототипом відносин влади і поклало початок експлуатації. Вбачаючи у відносинах між статями головний механізм пригноблення жінки, ідеологи фемінізму вважають, що в основі патріархального суспільства завжди лежав антагонізм статей, і ця біологічна нерівність є першопричиною багатоголікового пригноблення жінки. Вони вважають, що жінки завжди були «класом пригноблених», а чоловіки – «класом експлуататорів». Деякі представниці лівоекстремістського крила неофемінізму йдуть ще далі, вважаючи, що причини соціального пригноблення жінки укладені в самій чоловічій природі з її початковим агресивним прагненням до придушення слабкіших. На думку ідеологів неофемінізму, вирішення проблеми жіночої рівноправності треба шукати у вдосконаленні морально-етичної природи людини. Звільнення жінки пов'язується з етичною революцією, яку часто називають «жіночою». Кінцевою метою цієї революції повинно бути не просте знищення чоловічих привілеїв, але і знищення суспільних відмінностей статей. Дослідники відзначають, що під впливом ідей неофемінізму відбуваються зміни в суспільній психології. Все більше людей не тільки підтримують боротьбу жінок за рівноправність, але і, до певної міри, допомагають їй. Під впливом руху багато хто зумів по-новому побачити місце жінки в суспільстві, змінити своє відношення до членів власної сім'ї.

ФЕМІНІННІСТЬ (лат. femina – жінка) – сукупність якостей та моделей поведінки, що відрізняють жінку від чоловіка; комплекс фізіологічних, соматичних, психологічних і психічних ознак, які визначають приналежність до жіночої статі.

ФЕНОТИП (грец. φαινο – з'являюся і τυπος – відбиток, зразок) – сформована у процесі індивідуального розвитку сукупність всіх ознак і властивостей організму і відповідна поведінка за статтю.

ФЕРОМОНИ (грец. pherein – нести і hormos – збуджую) – речовини, які викликають перші ознаки зацікавленості, появу бажання в осіб протилежної

статі, а також почуття симпатії та антипатії; запахи, що виробляються тілом і мають відношення до репродуктивної функції.

ФЕТАЛЬНИЙ – плідний, той що відноситься до відповідного періоду утробного розвитку.

ФЕТИШИЗМ (франц. fetiche – ідол, талісман; синоніми – ідолізм, сексуальний символізм, парціалізм сексуальний) – сексуальна девіація, що характеризується сексуальним потягом до різних живих і неживих предметів, частин тіла і елементів одягу («білизняний фетишизм»). Ймовірно, фетиш у девіанта здатний повністю замінити природну потребу статевозрілої людини в спілкуванні з іншою особою. Фетишем є конкретний видимий предмет, позбавлений духовного змісту, а цей духовний зміст наповнюється фантазіями девіанта, часто без урахування реальної ситуації і відчуттів партнера. Повна свобода дій з фетишем, який не вимагає найважливішого для девіанта – витрат психічної і фізичної енергії для налаштування другого партнера на інтимну хвилю, – є для нього найпривабливішою і дозволяє повністю віддатися ілюзіям та польоту сексуальної фантазії. Тому особа партнера не виконує для любителя фетиша абсолютно ніякої ролі. В той же час для багатьох чоловіків якась частина тіла жінки (груди, ноги, сідниці і т. д.) або предмет жіночого туалету може виконувати роль стимулятора статевого відчуття, а спогади про них можуть супроводжуватися навіть мастурбацією і оргазмом. Але мастурбація в цьому випадку носить замісний характер, нерозривно пов'язаний з особою жінки, її поведінкою і не сприймається окремо від неї. При фетишизмі ж цей образ бездуховний, не має конкретного власника, а існує ніби сам по собі, автономно. Тому різного роду сексуальні дії, у тому числі і статевий акт, можливі з будь-якою жінкою, власницею певного фетиша, без урахування її особливостей, віку, зовнішності і темпераменту. Фетиш, зазвичай, символізує і замінює або конкретний об'єкт любові, або збірний образ об'єктів за принципом «частина замість цілого». Фетиш допомагає підсилити яскравість фантазій і мрій,

зробити їх наочними і відчутними, добитися максимального статевого збудження. Елементи фетишизму супроводжують як нормальну, так і патологічну сексуальність. Подолання труднощів у придбанні фетиша вже приносить певну насолоду. Статеве задоволення досягається не просто отриманням бажаного предмета, а шляхом його нюхання, торкання до нього, прикладання до статевих органів, «укладання» в ліжко в поєднанні з мастурбацією. «Білизняний» фетишизм нерідко супроводжується переодяганням в білизну осіб протилежної статі, що складає суть трансвестизму як одного з варіантів фетишизму. Фетишисти частіше крадуть білизну з шнурків під час її сушіння, на пляжах і в інших місцях і лише іноді купують в магазинах. Варіанти фетишизму надзвичайно різноманітні. Зустрічається фетишизм носа, рук, грудей, ніг, сідниць, повної або худі фігури, понівечених ніг, косоокості, довгого волосся і т. д. У жінок фетишизм найчастіше проявляється як тяжіння до різноманітних татувань, шрамів, форми одягу (частіше до мундирів) і т. ін. Надзвичайно часто фетишем є тембр голосу чоловіка, особливо тенор.

ФІЛІА – у Стародавній Греції – любов-дружба, зумовлена особистою симпатією і соціальними зв'язками.

ФІМОЗ – вроджене або набуте звуження отвору крайньої плоти статевого члена, яке не дозволяє частково або повністю відкрити головку; може призводити до болісних ерекцій, фрикцій та розвитку статевих розладів.

ФЛАГЕЛАНТИЗМ – різновид садизму, при якому сексуальне задоволення досягається бичуванням партнера або самобичуванням.

ФОБИЯ (грец. Phobos – страх, боязнь; синонім – страх нав'язливий), нав'язливий стан у вигляді непереможної боязні деяких предметів, дій, вчинків, ситуацій; змістом фобії може бути будь-яке явище повсякденного життя. Фобія елементарна – фобія, обмежена окремим, конкретним предметом або явищем.

ФРЕЙДИЗМ – загальне позначення ряду положень в медицині, психології, філософії і деяких інших науках, розроблених австрійським ученим З. Фрейдом для пояснення загально патологічних, психологічних, соціальних або культурних феноменів на рівні особистості або життя суспільства. Безперервна і послідовна розробка своєї психоаналітичної концепції спонукала Фрейда впродовж всієї творчої діяльності уточнювати, переглядати її, відмовляючись від одних і висуваючи нові тези узагальнення. Це призвело до деякої аморфності вчення Фрейда, а критика його ідей з боку найближчих учнів і подальших поколінь учених породила якісно інші наукові філософсько-соціологічні напрямки – неофрейдизм, фрейдомарксизм і постфрейдизм. У медико-психологічному відношенні основним стержнем фрейдизму є теорія сексуальності: Статевий потяг і задоволення сексуальної потреби, за Фрейдом, проявляється вже в дитинстві і значною мірою визначає структуру особистості, включаючи не тільки статевий потяг, але і такі «несексуальні» відчуття, як любов до самого себе, батьківська любов, дружба, любов до людства в цілому і навіть прихильність до конкретних предметів і до певних абстрактних ідей. При цьому сексуальність, як і інстинктивні сексуальні імпульси, розуміється як прояви лібідо – психічної енергії і потягу до життя. Психосексуальний розвиток, за Фрейдом, має декілька фаз: оральну (охоплює перший рік життя і характеризується отриманням задоволення через смоктання і кусання), анальну (охоплює період від 1 до 3 років і характеризується отриманням задоволення від дефекації з одночасним набуттям навички самоконтролю), фалічну (вік від 3 до 5 років, характеризується проявом інтересу до геніталій, адекватною статевою ідентифікацією і символічною фетишизацією пеніса (фалоса) з подоланням хлопчиком едіпового комплексу, а дівчинкою – комплексу Електри), латентну (відзначається тимчасовим ослабленням сексуальних реакцій і лібідо, формуванням свідомого «Я» та інтересів дитини), генітальну (характеризується посиленням лібідо з пошуком задоволення статевої близькості). З початком цього періоду все, що перешкоджає вільному прояву сексуальності (мораль, культура, ідеологія, релігія і ін.), розглядається як

репресивна сила, що призводить до регресії, розвитку неврозів та інших психосоматичних захворювань, до статевих девіацій і збочень. В той же час статева свобода веде до колізії іншого роду занепаду культури. Таким чином, людина в прояві своєї життєдіяльності постає як своєрідна арена, на якій розігруються зримі і приховані (у глибинах підсвідомого) зіткнення між «Я» — свідомо підсвідомим і «Воно» — несвідомим, «киплячим казаном інстинктів», здатних виявлятися врозрив із вимогами соціальної реальності. У зв'язку з цим на арену висувається «Над-Я», виступаючи в ролі верховного «цензора», представника суспільства, зовнішнього ідеалу і авторитету в свідомості особистості. Велику роль у діагностиці хворобливих проявів в психіці Фрейд відводив символіці, вільним розумовим асоціаціям, тлумаченню сновидінь, виявленню вражень дитинства, витіснених і заміненіх імпульсів бажань, амбівалентних тенденцій. Підходячи до розробки своєї доктрини як лікар-психотерапевт, Фрейд, зрештою, занурився в проблеми філософсько-світоглядного характеру, серед яких головна — це проблема конфлікту людини і суспільства. У цьому значенні фрейдизм як цілісна доктрина, не дивлячись на властиву їй еkleктичність з елементами міфотворчості, зіграла неоціненну роль в пізнанні глибинних проявів психіки, стала здоровим імпульсом в розвитку сексології, терапії особистості, значною мірою стимулювала і збагатила методологічно цілий ряд наукових напрямків у вивченні людини і суспільства. Кризь призму часу не можна не відзначити, що навіть помилковість думок Фрейда з цілого ряду порушених ним питань зіграла свою позитивну роль для подальших досліджень послідовників і прямих супротивників фрейдизму, які цікавляться проблемами людини.

ФРИГІДНІСТЬ (лат. frigidus — холодний; синоніми — **статева холодність, сексуальна анестезія, анафродізія, афанізіс, гіпосексуальність, сексуальна гіпостезія**) — зниження статевого потягу (аж до повної байдужості і навіть огиди до близькості) і низький рівень статевої збудливості у жінки. Холодною, в статевих відносинах, прийнято вважати жінку, яка ніколи, ні з яким партнером, не дивлячись на наявність з ним емоційного

зв'язку і відсутність будь-яких порушень в техніці статевого акту, не відчувала сильного статевого збудження і оргазму або взагалі не досягала статевого збудження. Статева холодність означає зниження сексуального інтересу за відсутності будь-яких відхилень в психічній і соматичній сфері жінки. Вона характеризується відсутністю прагнення до сексуальних контактів, відповідних сексуальних реакцій при статевому спілкуванні, а також емоційного задоволення. Відсутність задоволення і замкнутість в самій собі проявляються незалежно від волі, бажання і від ступеня усвідомлення цього факту. Майже повна байдужість до сексуальних контактів може поєднуватися з бажанням сподобатися чоловікам, пофліртувати з ними. Вийшовши заміж, фригідні жінки нерідко бувають хорошими і дбайливими дружинами, люблячими матерями і навіть отримують задоволення від близькості з чоловіком, правда, більше психологічне від усвідомлення своєї важливості для коханого і того щастя, яке приносить йому близькість. Жінки майже не бачать еротичних снів і у них, як правило, відсутня тяга до самостимуляції (мастурбації). Багато жінок не відчують страждань, безпосередньою причиною яких була б статева холодність, але звертаються до лікарів з інших причин (відсутність оргазму, хворобливість в піхві при статевому акті і ін.). Деякі жінки не усвідомлюють того, що вони неправильно відносяться до своїх сексуальних проблем, або підсвідомо не хочуть про це знати. Певну роль в цьому виконують також інші причини, зокрема страх і сором, які не тільки завдають збитків сексуальності, але і не дозволяють говорити на ці теми.

ФРИКЦІЯ (лат. frictio — тертя) — маятникоподібні рухи статевого члена у піхві під час статевого акту. Під час тертя статевого члена об стінки піхви відбувається стимуляція генітальних еrogenних зон, наростання і накопичення (кумуляція) нервового збудження, результатом якого є еякуляція і оргазм у чоловіка і оргазм у жінки. Фрикції можуть бути різними по частоті (швидкі і повільні), амплітуді (глибокі і поверхневі), інтенсивності (сильні і слабкі) і ритму (ритмічні і безладні). Можливе поєднання різних по характеру

фрикцій під час одного статевого акту, уповільнення або припинення фрикцій на деякий час з метою збільшення тривалості статевого акту (відомо під назвою «практика Карецца»).

ФРОТАЖ (франц. frottage – натирання; синонім – фротеризм) – спотворена форма статевого потягу, при якому статеве збудження і задоволення досягаються тертям об одягнене тіло іншої людини. Зазвичай, спостерігається в місцях масового скупчення людей (у черзі, в транспорті і т. д.). У тісноті фротерист притискається до об'єкта, відчуваючи його тіло через одяг, іноді роблячи певні рухи. Найчастіше ці особи діють таємно. Часто контакт здається ненавмисним і жінка може не звернути на нього увагу. Фротерист відчуває сексуальне задоволення під час своїх дій або пізніше використовує образи під час фантазування при мастурбації. Фротеристи близькі за своїми особистісними відмінностями до ексгібіціоністів, їх часто мучить почуття соціальної чи сексуальної неадекватності. Короткі, миттєві контакти з незнайомими в людних місцях дозволяють їм пережити сексуальне задоволення в безлечній, на їхню думку, незагрозливій формі. Деякі автори вважають фротаж перехідною формою до фетишизму одягу. К. Імелінський та інші розцінюють його як різновид ексгібіціонізму. Завуальованість сексуальних дій, неможливість дати відсіч об'єкту бажань, уявна влада над ним, коли фротерист робить його об'єктом своїх сексуальних дій у велелюдному місці, привносять у фротеризм садистичні елементи. У тих випадках, коли прагнення до фротажу носить хворобливий, патологічний характер, будучи єдиним методом сексуального контакту і отримання задоволення, можна говорити про статеві збочення.

ФРУСТРАЦІЯ СЕКСУАЛЬНА – обтяжливий стан, викликаний гострим почуттям незадоволеності тим, що статеве збудження не завершилося оргазмом.

ХАСТЛЕР (від амер. жаргонізму – hustlers) – проститутка обох статей, яка поводиться зухвало і нав'язливо. Проте в США і Росії даний термін частіше

використовується специфічно відносно до «юнаків-проститутів», котрі настирливо нав'язуються своїм можливим гомосексуальним клієнтам.

ЦЕЛІБАТ (лат. caelebs – нежонатий) – обов'язкова безшлюбність католицького духовенства, узаконена папою Григорієм VII в XI ст. Незважаючи на те, що церква аж до 1967 р. підтверджувала непорушність celibatства, обітниця безшлюбності постійно порушувалася священнослужителями всіх рівнів духовної ієрархії.

ЦИВІЛЬНИЙ ШЛЮБ – союз чоловіка та жінки без офіційної реєстрації стосунків.

ЦИСВЕСТИЗМ (лат. cis – частка, що означає «по цей бік» і vestio – одягати) – різновид трансвестизму з вираженим потягом до надягання одягу своєї статі, але іншого віку або соціального прошарку. Найчастіше це виражається в прагненні носити дитячий або відповідного крою і стилю одяг.

ЦНОТЛИВІСТЬ – жорстка моральність, чистота відносин між дівчиною і хлопцем. При таких стосунках зберігається невинність дівчини, непорочність хлопця. Основою високої етичної чистоти є соромливість – якість, якої людина набуває з віком. Соромливість по відношенню до протилежної статі особливо сильно виражається з появою вторинних статевих ознак. У цей період молоді люди починають серйозно дружити, закохуватися. Дружба, а потім і любов між хлопцем і дівчиною – справжнє випробування їх моральності. Спочатку щастям здається можливість доторкнутися до руки коханого, потім – притиснутися до нього, поцілувати. Але людина швидко звикає до дозволеного, і ось вже новий «заборонений плід» вабить, розпалює пристрасті. Потрапивши у вир незвіданих відчуттів, молоді люди не завжди можуть розібратися в своїх почуттях, правильно оцінити перспективи відносин один з одним. Тому дівчата повинні добре зважити всі «за» і «проти» у дошлюбному статевому житті, а не керуватися хвилиним поривом. У всі часи молодим до шлюбу нав'язували цнотливу поведінку,

хоча громадська думка більше прощала хлопцям і осуджувала дівчат (див. Подвійна мораль). Справа тут не тільки у впливі церковної моралі, але і в тому, що біологічну відповідальність за інтимний зв'язок несе виключно жінка. Їй народжувати, їй виховувати дитину, якщо батько відмовиться від неї. Сама природа наклала велику відповідальність на дівчину, позначивши невинність навіть анатомічно. Більш того, у багатьох випадках саме дівчина встановлює для хлопця межу допустимих до себе відносин. Вона задає тон любовним стосункам, робить їх вульгарними або високодуховними, справді красивими. Не менш важливою в міжособових відносинах є і позиція хлопця. Недаремно мірилом чоловічої гідності завжди вважалося його відношення до жінки. Справжнього чоловіка якраз і відрізняє у відношенні до коханої жінки стриманість і коректність. Сьогодні сексуальна мораль стала менш жорсткою. Проте і в наші дні без любові, пошани, прихильності, почуття обов'язку інтимна близькість зводиться лише до звичного фізіологічного акту. Ось чому юнацька стриманість, дівоча чистота, гордість, цнотливість – поняття не застаріли. Це питання не тільки моралі, але і майбутнього здоров'я, щастя.

ЧУТТЄВІСТЬ – включає в себе естетичну, психологічну і фізичну насолоду від збудження власного тіла і, часом, тіла партнера. При цьому необов'язковим є генітальний контакт.

ШЛЮБ – це історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма стосунків між чоловіком і жінкою, яка визначає права і обов'язки їх відносно одне одного і нащадків. Цей союз веде до утворення родини – малої соціальної групи, члени якої пов'язані між собою спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю й допомогою. Родина, як структурна одиниця суспільства, виконує такі функції: економічну, репродуктивну, виховну, рекреаційну, регулятивну, комунікативну, феліцитологічну і гедонічну.

ЮНАЦЬКА ГІПЕРСЕКСУАЛЬНІСТЬ – явище функціональне, яке з віком проходить. Збудження властиве всім формам гіперсексуальності незалежно

від спрямованості статевого потягу. Воно характеризується сильними специфічними відчуттями в області статевих органів (відчуття переповнення кров'ю, збільшення об'єму), підвищенням їх чутливості. Іноді до цього приєднується відчуття жару, лоскотання, «деренчання». Підвищення сексуальності може призводити як до асоціальної поведінки з безліччю випадкових статевих зв'язків і алкоголізацією, так і до ускладнення статевих і соціальних контактів. Асоціальна поведінка частіше розвивається тоді, коли захворювання починається в дитячому, підлітковому або юнацькому віці. Патологічна гіперсексуальність у чоловіків – сатириазис (сатири – в старогрецькій міфології лісові божества, які зображувалися хтивими і напівп'яними), у жінок – німфоманія або сексоманія (німфи – в старогрецькій міфології жіночі божества природи). Причиною гіперсексуальності може бути порушення діяльності гіпоталамусу, лімбічної системи в результаті перенесених нейроінфекцій (енцефаліт, менінгіт), травматичні або судинні ураження головного мозку, пухлини мозку, наркотична інтоксикація, гіперфункція кори наднирників і ін.

ЯТРОГЕНІЯ (грец. *iatros* – лікар і *genes* – породжуваний, виникаючий) – спричинення шкоди здоров'ю хворого в результаті тих чи інших помилкових дій медичних працівників. Частіше під ятрогенією мають на увазі небажані зміни психіки хворого. У формуванні психічної (психогенно зумовленої) ятрогенії, крім необережних висловів лікаря про стан здоров'я пацієнта, важливу роль виконують також певні риси характеру хворого (невпевненість, схильність до тривожних побоювань, підвищена увага до щонайменших змін самопочуття, емоційна ранимість і т. д.), зумовлюючи вкрай невротизованість до будь-якої одержуваної медичної інформації. Деякі фахівці вважають, що в таких випадках слід говорити про псевдоятрогенію, оскільки вона виникає не з вини лікаря, а радше внаслідок особливостей характеру пацієнта, які сприяють формуванню нав'язливих страхів за своє здоров'я без серйозних на те підстав. Джерелом психічної ятрогенії може стати неправильна медична освіта, публікації спірних концепцій та даних, що не

мають наукового обґрунтування і не відповідають дійсності. У сексології найхарактернішим прикладом масової ятрогенії може бути, наприклад, популяризація поглядів вчених минулого і деяких сучасних фахівців про негативні наслідки онанізму. Це формує у деяких чоловіків помилкове переконання, що онанізм став для них головною причиною порушень в сексуальній сфері. Найчастішими результатами ятрогенних уражень бувають неврози, які без кваліфікованого психотерапевтичного лікування можуть мати затяжне протікання, негативно впливаючи на самопочуття хворого. Розрізняють також ятрогенії соматичні (ятропатії), коли шкода хворому заподіюється ліками (алергічні реакції на препарати або неправильно призначене лікування), механічними маніпуляціями (хірургічні операції і діагностичні процедури), опромінюванням. Вірогідність ятрогенії у людей, що мають сексуальні проблеми, істотно зростає при звертанні за медичною допомогою не до професійних сексопатологів, а до лікарів інших спеціальностей. Незнання різноманіття чинників, що впливають на статеву функцію, часто призводить до помилкового діагнозу і неправильного лікування. Лікування у сексопатології дозволяє звести до мінімуму діагностичні помилки і уникнути ятрогенної дії на хворих із статевими розладами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вагнер Г., Грин Р. Импотенция. М.: «Медицина», 1985, – 240 с.
2. Васильченко Г. С. Частная сексопатология: (Руководство для врачей) в 2-х т. / под ред. Васильченко Г. С. – М.: Медицина, 1983. – 304 с.
3. Гендерная психология [Текст]: учебно-методическое пособие / М-во образования и науки Украины, Донецкий ин-т управления; ред.: В. И. Носков, Г. В. Ложкин. – Донецк: [б. и.], 2004. – 144 с.
4. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / Т. В. Говорун, В. П. Кравець, О. М. Кікінеджі, О. Б. Кізь. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 144 с. – (Гендерна психологія). – ISBN 966-625-809-1
5. Діденко С. В., Козлова О. С. Психологія сексуальності: Підручник / Діденко С. В., Козлова О. С. – К.: Академвидав, 2009. – 304 с. ISBN 978-966-8226-77-9
6. Довідник із сексології, сексопатології та андрології / Під ред. проф. А. В. Люлько. – Київ: «Здоров'я», 2004. – 239 с.
7. Имелинский К. Сексология и сексопатология. М.: «Медицина», 1986. – 242 с.
8. Интернет: Сайт <http://www.sudmed-nsmu.narod.ru/>
9. Келли Г. Основы современной сексологии / Пер. с англ. – СПб: Изд. «Питер», 2000. – 896 с.
10. Кон И. С. Введение в сексологию. Курс лекций. Учебное пособие для вузов. – М.: Олимп, Инфра-М, 1999. – 288 с. – (Серия «Высшее образование»). – ISBN 5-7390-0817-4, ISBN 5-86225-624-5
11. Кон И. С. Сексология. – М.: Академия, 2004. – 384 с. – (Серия «Высшее профессиональное образование»). – ISBN 5-7695-1679-8
12. Кон И. С. Введение в сексологию. – М.: Медицина, 1989. – 336 с. ISBN 5-225-00129-7

13. Кон И. С. Сексология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 384 с.
14. Кришталь В. В. Сексологія [Текст] : навчальний посібник / Є. В. Кришталь, Т. В. Кришталь; [худож.-оформ. Л.Д. Киркач-Осипова]. – Нов. вид. – Харків: Фоліо, 2008. – 990 с. ISBN 978-966-03-3866-1
15. Кришталь В. В. Сексология. Т. 5. Судебная сексология. /В. В. Кришталь, С. Р. Григорян – Харьков: Академия сексологических исследований, 1999. – С. 23 – 30; 58 – 61; 64 – 75.
16. Лев-Старович З. Нетипичный секс / Пер. с польск. – М.: Советский спорт, 1995. – 368 с.
17. Мастере У., Джонсон В., Колодни Р. Основы сексологии / Пер. с англ. – М.: Мир, 1998. – 692 с.
18. Методичний комплекс з курсу психологія статі (Конфліктологічний аспект) [Текст] / Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя; Укл. І. В. Кошова, О. Д. Кресан. – Ніжин: НДУ, 2006. – 26 с.
19. Папуча М. В. Сексологія та психологія статі: методичний комплекс / М. В. Папуча, І. В. Кошова, О. Д. Кресан; Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин: НДУ, 2006. – 26 с.
20. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология [Текст]: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по направ. подгот. и спец. «Социальная работа» / Р. Г. Петрова. – 2-е изд. – Москва: Дашков и К, 2007. – 232 с. – ISBN 5-91131-097-X
21. Познание человека человеком (Возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) [Текст]: научное издание / А. А. Бодалев, Н. В. Васина. – Санкт-Петербург: Речь, 2005. – 324 с. – (Мэтры мировой психологии). – ISBN 5-9268-0380-2
22. Райх В. Сексуальная революция: научное издание / В. Райх; Пер. с нем. В. А. Брун-Цехового. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. – 352 с. – (Классики зарубежной психологии). – ISBN 5-7914-0005-5
23. Свядош А. М. Женская сексопатология [Текст] / А. М. Свядош. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Медицина, 1988. – 176 с.
24. Сексология. Энциклопедический справочник. Минск «БЭ», 1993. – 351 с.
25. Сексопатология: Справочник/Васильченко Г. С, Агаркова Т. Е., Агарков С. Т. и др.; Под ред. Г. С. Васильченко.– М.: Медицина, 1990. – 576 с: ил. ISBN 5-225-01179-9
26. Словарь сексологических терминов и понятий // Сайт «Сексология и сексуальное здоровье». <http://sexology.hut.ru/dir/sx02013.htm>
27. Словник античної міфології – К.: Наукова думка, 1985. – 236 с.
28. Статеві розлади. Під ред. Й. М. Аптера, К.: «Здоров'я», 1974. – 376 с.
29. Чуприков А. П. Общая и криминальная сексология: Учеб. пособие. / А. П. Чуприков, Б. М. Цупрык – К.: МАУП, 2002. – 248 с. ISBN 966-608-220-9
30. Щеглов Л. Записки сексолога. – Амфора, 2009. – ISBN 978-5-367-00947-7
31. Щеглов Л. Энциклопедия секса, или 1001 ночь с доктором Щегловым. СПб.: Алетейя, 2002. – 416 с. ISBN 5-89329-524-2

ЗМІСТ

1. Передмова.....	7
2. Словник термінів.....	9
3. Список використаної літератури.....	221

Для нотаток

Довідкове видання

*Друкується за ухвалою Вченої ради філософського факультету
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 8 від 19 квітня 2012 р.)*

ФЕДИК ОКСАНА ВАСИЛІВНА

СЕКСОЛОГІЯ

(словник-довідник)

ISBN 978-966-2716-12-2

НБ ПНУС

790136

Комп'ютерний набір – Федик О.В.

Підписано до друку 02.04.2012 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».
Умовн. друк. арк. 13,252. Наклад 300 примірників.

Івано-Франківськ,
С. Височана, 18
Видавництво «НАІР»
тел. (0342) 50–57–82

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.